ESIPUHE

Tässä kolme maan opetussuunnitelmia vertailevassa selvitysraportissa tarkastellaan missä määrin Euroopan neuvoston demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevan peruskirjan pääperiaatteet sisältyvät Suomen, Ranskan ja Irlannin peruskoulun yläluokkien opetussuunnitelmiin. Selvityksen toteuttamisen aikana kaikissa kolmessa maassa uudistettiin opetussuunnitelmia, ja selvityksen tulokset avaavat näkökulmia demokratiakasvatuksen kansalliseen ja paikalliseen kehittämiseen.

Tämä raportti julkaistaan EU:n ja Euroopan neuvoston kehittämishankkeen–"Human Rights and Democracy in Action" osana. Hankkeen kautta—pyritään panemaan täytäntöön Euroopan neuvoston peruskirjan periaatteita peruskoulussa. Kehittämishankkeessa-pyritään myös tuomaan esiin kestäviä ja mahdollisesti siirrettäviä mekanismeja sekä esimerkkejä hyvistä käytännöistä, joilla edistetään kansalais- ja ihmisoikeuskasvatusta sekä hankkeeseen osallistuvissa-maissa että laajemmin Euroopassa.

Selvityksen kumppanimaita edustivat seuraavat kansalliset asiantuntijat tavoitteenaan kehittää käytännöllisen ja yksinkertaisen selvitysmekanismin hyville käytännöille ja hahmotella kehittämisalueita—demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen toteuttamisessa käyttäen viiteasiakirjana peruskirjaa:

Kristina Kaihari, opetusneuvos, Opetushallitus, Suomi. Kristina Kaihari johti selvitystä ja toimi selvitykseen liittyvien kokousten puheenjohtajana.
Aidan Clifford, Dublinin kaupungin Education and Training Curriculum Development Unit, Irlanti
Elisabeth Fröchen, kansainvälisten asioiden osaston entinen apulaisosastopäällikkö, opetusministeriön kouluosasto, ja
Francois Parain, kansainvälisten asioiden osasto, opetusministeriön kouluosasto. Ranska.

Kumppanimaiden ja Euroopan neuvoston edustajat tapasivat kolme kertaa Ranskan opetusministeriön Pariisissa isännöimissä koordinointikokouksissa 31. heinäkuuta, 25. syyskuuta ja 22. lokakuuta 2013.

Jaana Puukka, Innovation Engagen strategiakonsultti ja entinen OECD:n analyytikko, toimi koordinointikokousten sihteerinä. Hän myös analysoi, keräsi tietoa ja laati selvitysraportin osallistujamaista saatujen tietojen, asiakirjojen ja haastattelujen pohjalta. Hänen tehtävänään oli tarkastella Suomen ja Ranskan opetusjärjestelmiä, kun taas irlantilainen konsultti sekä kansalais- ja kehitysyhteistyökasvatuksen asiantuntija Mella Cusack tarjosi asiantuntemuksensa Irlannin demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen analysointiin.

Yulia Pererva ja Marc Hory Euroopan neuvoston demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen yksiköstä tarjosivat arvokasta tukea ja kommenttejaan selvityksen aikana.

SISÄLLYSLUETTELO

ESIPUHE **1**

JOHDANTO **5**

Kolme valtiota kattavan selvityksen kohde 6

Mitä hyötyä kolmen maan opetussuunnitelmia vertailevasta selvityksestä on ja miksi se on ajankohtainen 6

Kolme maan opetussuunnitelmia vertailevan selvityksen toimintakehys 7

Raportin sisältö 8

LUKU I OPETUSSUUNNITELMAUUDISTUKSET: SISÄLTÖ, PERUSTEET JA KEINOT **9**

Suomi **10**

Ranska **12**

Irlanti **13**

LUKU II KOLMEN MAAN DEMOKRATIA- JA IHMIOIKEUSKASVATUSTA KOSKEVIEN OPETUSSUUNNITELMIEN VERTAILU **16**

Demokratia-, kansalais- ja ihmisoikeuskasvatus Suomessa **17**

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen opetussuunnitelman muotoilu 17

Demokratia-, kansalais- ja ihmisoikeuskasvatus kouluissa 17

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus Suomen peruskoulun-opetussuunnitelmassa 18

Suomen opetussuunnitelman perusteiden aihekokonaisuudet 18

Suomen opetussuunnitelman perusteiden oppilaan osallistumista edistävät osatekijät 20

Kansalaiskasvatus Ranskassa **26**

Kansalaiskasvatuksen kehitys Ranskassa 26

Kansalaiskasvatus kouluissa 27

Kansalaiskasvatus yläkoulussa (collège) demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus nykyisessä yläkoulun opetussuunnitelmassa 27

Kansalaiskasvatus lakisääteisten velvoitteiden täyttämiseksi 28

Haasteet: ajanpuute, opettajien puutteellinen koulutus ja moninainen oppilaspopulaatio 28

Sitoutumista edistävät osatekijät ranskalaisissa kouluissa 28

Kansalaiskasvatus Irlannissa **35**

Kansalaiskasvatus kouluissa 35

Kansalaiskasvatus koulun ulkopuolella 36

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus yläkoulun opetussuunnitelmassa: Kansalaistaitojen, yhteiskuntaopin ja politiikan opetus (CSPE) junioriasteella 36

Oppilaiden sitoutumista edistävät osatekijät irlantilaisissa kouluissa 37

Vahvuudet ja heikkoudet 38

Ehdotettu uusi kansalaistaitojen, yhteiskuntaopin ja politiikan opetuksen kurssi (2013) 39

LUKU III VIISI HYVÄKSI HAVAITTUA KÄYTÄNTÖÄ DEMOKRATIA- JA IHMISOIKEUSKASVATUKSESSA 45

Hyväksi havaittu käytäntö nro 1: luokkaopetus 45

Hyväksi havaittu käytäntö nro 2: Opetussuunnitelman ulkopuolinen toiminta, vapaaehtoistyö ja palveluoppiminen 55

Hyväksi havaittu käytäntö nro 3: oppilaiden osallistuminen koulun hallintoon 63

Hyväksi havaittu käytäntö nro 4: demokraattiset prosessit, simulointi ja pelaaminen 67

Hyväksi havaittu käytäntö nro 5: toimet koulukiusaamisen torjumiseksi ja oppilaiden suojelemiseksi 72

LUKU IV PÄÄTELMÄT JA KEHITYSEHDOTUKSET 79

Osallistavien oppimismenetelmien kehittäminen 80

Oppilaiden koulun hallintoon osallistumisen tukeminen 81

Opettajankoulutukseen investoiminen 82

Mielekkäiden arviointimenetelmien suunnitteleminen 84

Kouluilmapiirin parantaminen ja heikommassa asemassa olevien oppilaiden suojeleminen 86

Kehitysehdotuksia 87

LIITTEET 91

Liite A: Itsearvioinnin ja suunnittelun väline ..... Error! Bookmark not defined.

LUKU III VIISI HYVÄKSI HAVAITTUA KÄYTÄNTÖÄ DEMOKRATIA- JA IHMISOIKEUSKASVATUKSESSA ..... Error! Bookmark not defined.

Hyväksi havaittu käytäntö nro 1: Luokkaopetus ..... **Error! Bookmark not defined.**

Hyväksi havaittu käytäntö nro 2: Opetussuunnitelman ulkopuolinen toiminta, vapaaehtoistyö ja palveluoppiminen ..... **Error! Bookmark not defined.**

Hyväksi havaittu käytäntö nro 3: oppilaiden osallistuminen koulun hallintoon **Error! Bookmark not defined.**

Hyväksi havaittu käytäntö nro 4: demokraattiset prosessit, simulointi ja pelaaminen ..... **Error! Bookmark not defined.**

Hyväksi havaittu käytäntö nro 5: toimet koulukiusaamisen torjumiseksi ja oppilaiden suojelemiseksi ..... **Error! Bookmark not defined.**

LUKU IV PÄÄTELMÄT JA KEHITYSEHDOTUKSET ..... Error! Bookmark not defined.

Osallistavien oppimismenetelmien kehittäminen ..... **Error! Bookmark not defined.**

Oppilaiden koulun hallintoon osallistumisen tukeminen ..... **Error! Bookmark not defined.**

Opettajankoulutukseen investoiminen ..... **Error! Bookmark not defined.**

Mielekkäiden arviointimenetelmien suunnitteleminen ..... **Error! Bookmark not defined.**

Kouluilmapiirin parantaminen ja heikommassa asemassa olevien oppilaiden suojeleminen ... **Error! Bookmark not defined.**

Kehitysehdotuksia ..... **Error! Bookmark not defined.**

LIITTEET ..... Error! Bookmark not defined.

Liite A: itsearvioinnin ja suunnittelun väline ..... Error! Bookmark not defined.

JOHDANTO

Euroopassa ja kaikkialla maailmassa viimeaikaiseen kehitykseen on sisältynyt talous- ja työllisyyskriisejä, laaja-alaista nuorisotyöttömyyttä, kasvavia sosioekonomisia eroja, poliittisten, ideologisten ja uskonnollisten ääriliikkeiden näkyvyyttä, rasismia, muukalaisvihaa sekä käsitys kasvavasta demokratiavajeesta. Nämä kaikki horjuttavat ihmisoikeuksien perustaa ja vaarantavat demokraattisen vakauden. Opetusalan päätöksentekijät vaikuttavat olevan yhtä mieltä siitä, että koulujen tärkein tavoite on varmistaa, että kaikki lapset ja nuoret päättävät koulunsa valmiina työhön ja valmistautuneena elinikäiseen oppimiseen. Vaikka Euroopassa on tärkeää nostaa koulutustasoa ja tarjota nuorille tarvittavia taitoja, yhä tärkeämpää on kuitenkin myös se, että koulut valmistavat lapsia ja nuoria demokraattiseen kansalaisuuteen. Tämän vuoksi hallitusten on katsottava demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus yhdeksi ensisijaiseksi tavoitteekseen.

Demokraattisen tai aktiivisen kansalaisuuden käsitteellä viitataan kansalaisen osallistumiseen yhteiskunnan poliittiseen, sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen elämään, ja se perustuu demokraattisten yhteiskuntien yhteisten arvojen kunnioittamiseen (Hoskins ym., 2006). Euroopassa aktiivisen kansalaisuuden edellyttämiin kansalaistaitoihin kuuluu: demokratian peruskäsitteiden tuntemus sekä yhteiskunnan ja sen sosiaalisten ja poliittisten liikkeiden, merkittävän yhteiskunnallisen kehityksen, Euroopan yhdentymisprosessin ja EU:n rakenteiden ymmärrys. Kansalaistaidot edellyttävät myös kriittisen ajattelun hallitsemista, medialukutaitoa ja viestintätaitoja sekä valmiuksia ja halukkuutta osallistua rakentavalla tavalla julkiseen elämään, myös päätöksentekoon, äänestämällä. Olennaisina osatekijöinä kansalaistaidoissa korostetaan myös demokraattisten arvojen ja moninaisuuden kunnioittamista ja kestävään kehitykseen pyrkimistä.

Tässä raportissa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksella viitataan koulutason opetusnäkökohtiin, joilla pyritään valmistamaan oppilaita aktiiviseen kansalaisuuteen varmistamalla, että näillä on tarvittavat tiedot, taidot ja asenteet, joita tarvitaan sen yhteiskunnan kehittämiseen ja hyvinvointiin, jossa he elävät. Tämä käsittää sekä opetuksen ja oppimisen koululuokassa että käytännön kokemukset, joita saadaan kouluelämästä ja laajemmasta toiminnasta yhteiskunnassa.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus liittyvät toisiinsa, koska molemmissa tähdätään demokratian vahvistamiseen ja ihmisarvon kunnioittamiseen. Niiden avulla lapset ja nuoret hankkivat tietoa, taitoja ja taipumuksen kansalaistoimintaan. Demokratiakasvatuksessa lapsille ja nuorille opetetaan heidän oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan yhteisöjensä aktiivisina jäseninä. Ihmisoikeuskasvatuksessa painotetaan tasa-arvoa ja voimaantumista. Ihmisoikeuskasvatuksessa kansalaisuus on yksi keskeisistä teemoista, ja demokratiakasvatus perustuu ihmisoikeusarvoihin. Molemmat edistävät demokratian, ihmisoikeuksien ja rauhan kehitystä.

Kolme valtiota kattavan selvityksen kohde

Politiikan kehityksen osalta tässä kolme maata kattavassa peruskoulun yläluokkien opetussuunnitelmien selvityksessä analysoidaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevaa politiikkaa ja toimenpiteitä Suomessa, Ranskassa ja Irlannissa. Erityisesti siinä tarkastellaan näiden roolia opetussuunnitelmissa—Euroopan neuvoston demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevan peruskirjan kannalta. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen opetussuunnitelmaa tarkastellaan laajassa merkityksessä ottaen huomioon koko koulun tarjoama oppimiskokemus. Se käsittää opetuksen tavoitteet, sisällön (opetusohjelma), käytetyt menetelmät (strategiat) sekä koulun toimintakulttuuriin liittyvät normit ja arvot.

Koulutusjärjestelmä sekä kansallinen, alueellinen ja paikallinen konteksti, jossa järjestelmä toimii, vaikuttavat tapaan, jolla oppilaat omaksuvat ja kehittävät demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyviä tietojaan, taitojaan, asenteitaan ja käyttäytymistään. Kunkin valtion historia, poliittinen ja sosiaalinen järjestelmä sekä koulutusjärjestelmä ja oppilaspopulaation koko vaikuttavat demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevan opetussuunnitelman kehittämiseen ja toteuttamiseen. On tärkeää varmistaa, että valtiot opetussuunnitelmia uudistaessaan laativat uudet opetussuunnitelmat niin, että helpotetaan kaikkien nuorten osallistumista ja autetaan heitä-ottamaan yhteiskunta omakseen.

Tässä kolme maata kattavassa selvitysraportissa pyritään selvittämään missä määrin peruskirjan pääperiaatteet sisältyvät Suomen, Ranskan ja Irlannin peruskoulun yläasteiden opetussuunnitelmiin sekä havaitsemaan mahdolliset kehittämisen kohteet. Erityisesti selvityksessä keskitytään siihen, miten kansalais- ja ihmisoikeuskasvatus edistää syrjimättömyyttä sekä lapsen oikeuksien suojaa ja edistämistä. Selvityksessä esitellään demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen viisi hyväksi havaittua lähestymistapaa, jotka perustuvat kansainvälisiin kokemuksiin, ja arvioidaan hyviä käytäntöjä, aloitteita, ohjelmia ja yhteisiä toimia demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevien opetussuunnitelmien kehittämisessä ja toteuttamisessa. Lopuksi esitetään kehitysehdotuksia päätöksentekijöille selvityksen kattamissa kolmessa maassa sekä muissa jäsenvaltioissa.

Mitä hyötyä kolmen maan opetussuunnitelmia vertailevasta selvityksestä on ja miksi se on ajankohtainen

Suomen, Ranskan ja Irlannin opetussuunnitelmien analysointi on hyödyllistä ja ajankohtaista, koska on kyse kolmesta erilaisesta opetusjärjestelmästä, joissa kaikissa parhaillaan uudistetaan opetussuunnitelmia. Kunkin valtion lähestymistavan tuntemisesta voi olla hyötyä muiden jäsenvaltioiden prosesseissa ja niistä saadaan arvokasta palautetta käynnissä olevista uudistuksista.

Suomessa on hajautettu opetusjärjestelmä, jossa kansallisissa opetussuunnitelman perusteissa määritetään tavoitteet ja keskeiset sisällöt ja päättöarvioinnin kriteerit, mutta kunnat, koulut ja opettajat voivat vapaasti päättää toteutuksesta. Ranskassa on keskitetty opetusjärjestelmä, jossa opetussuunnitelma määritetään, sitä toteutetaan ja arvioidaan kansallisella tasolla. Irlannin järjestelmä on osittain keskitetty, koska opetussuunnitelma

määritetään kansallisella tasolla, mutta keskitetty arviointi korvataan koulujen arviointimenettelyllä.

Opetussuunnitelmauudistus on edennyt eri vaiheisiin osallistujamaissa: Suomessa opetussuunnitelmaa uudistetaan säännöllisin väliajoin, ja uuden opetusohjelman on määrä olla käytössä elokuussa 2016. Ranskassa uusien ohjelmien on määrä olla valmiina syyskuussa 2015. Irlannin opetussuunnitelmauudistus on viimeisessä vaiheessaan: sosiaalista ja poliittista kansalaiskasvatusta koskevasta uudesta perusasteen opetussuunnitelmasta laaditusta ehdotuksesta järjestetään julkinen kuuleminen loka- ja marraskuussa 2013.

Kolme maan opetussuunnitelmia vertailevan selvityksen toimintakehys

Kolmen maan selvitysraportti julkaistaan EU:n ja Euroopan neuvoston kehittämishankkeen ”Human Rights and Democracy in Action” -yhteydessä. Kehittämishankkeessa pyritään panemaan täytäntöön Euroopan neuvoston demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevan peruskirjan suosituksia (ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)7), jonka 47 jäsenvaltiota hyväksyi vuonna 2010. Peruskirjan mukaan jäsenvaltioiden tulee ”tehdä yhteistyötä toistensa ja Euroopan neuvoston kanssa pyrkiessään peruskirjan tavoitteisiin ja toteuttaessaan sen periaatteita” tukemalla ”monenkeskistä ja rajat ylittävää toimintaa” vaihtamalla, kehittämällä ja koostamalla hyviä käytäntöjä ja varmistamalla niiden levittäminen. Kokeiluhankkeen tavoitteena on tukea kestävien mekanismien kehittämistä kansalais- ja ihmisoikeuskasvatuksen edistämiseksi osallistujamaissa. Kussakin kokeiluhankkeessa kerätään ja jaetaan tietoja demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen nykymuodoista. Hankkeessa vähintään kaksi ja enintään viisi Euroopan kulttuuriyleissopimuksen sopimusvaltiota, myös vähintään yksi Euroopan unionin jäsenvaltio, pyrkivät osaltaan edistämään demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kestävien mekanismien kehittämistä.

Euroopan neuvoston demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevan peruskirjan lisäksi lukuisissa muissa eurooppalaisissa ja kansainvälisissä toiminnoissa ja asiakirjoissa painotetaan ihmisoikeuksien ja demokratian merkitystä valtioiden moitteettoman poliittisen toiminnan keskeisinä osatekijöinä sekä talouskasvun edellytyksinä ja kehotetaan tukemaan näitä arvoja koulutusjärjestelmissä. Perusoikeuskirjalla ja Eurooppa-neuvoston 12. toukokuuta 2009 antamissa päätelmissä vahvistettiin eurooppalaisen koulutusyhteistyön strategiset puitteet (ET 2020) Eurooppa 2020 -strategian näkökulmasta ja todettiin, että yhteistyöllä ”olisi ennen kaikkea tuettava koulutusjärjestelmien edelleen kehittämistä jäsenvaltioissa… edistäen samalla demokraattisia arvoja, sosiaalista yhteenkuuluvuutta, aktiivista kansalaisuutta ja kulttuurienvälistä vuoropuhelua”. Euroopan neuvoston lapsen oikeuksien strategian (2012–2015) tämänhetkiset painopistealat ovat lapsiystävälliset palvelut ja rakenteet, lapsiin kohdistuvan väkivallan vastainen työ, haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten oikeuksien takaaminen sekä lasten ja nuorten osallistumisen edistäminen. Myös EU:n lapsen oikeuksia koskevassa toimintasuunnitelmassa (COM(2011) 60 lopullinen) esitetään vastaavat painopistealat. Eurooppa 2020-strategiassa ja tiedonannossa ”Koulutuksen uudelleenajattelu” aktiivisen kansalaisuuden valmiudet esitetään unionin toimielimille keskeisenä alana. Eurydicen

raportin ”Citizenship education at schools in Europe” (2012), CRELLin raportin ”Active citizenship competence composite indicator” (2012) sekä Euroopan neuvoston demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevan peruskirjan täytäntöönpanosta laaditun raportin (2012) kaltaisissa merkittävissä raporteissa painotetaan kaikissa opetuksen merkitystä demokraattiseen kansalaisuuteen liittyvien arvojen vaalimisessa, joiden ydinajatuksena ovat ihmisoikeudet.

Raportin sisältö

Raportissa on neljä lukua. Ensimmäisessä luvussa kuvataan, mitä opetussuunnitelmauudistuksessa tapahtuu näissä kolmessa maassa. Siinä kerrotaan, miksi Suomessa, Ranskassa ja Irlannissa uudistetaan opetussuunnitelmia ja kuinka se tehdään.

Luvussa II kuvataan kolmen maan erilaisia lähestymistapoja demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen ja vertaillaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen roolia opetussuunnitelmassa Euroopan neuvoston peruskirjan keskeisiin kohtiin. Luvussa esitetään demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen päätavoitteet ja sisältö sekä erilaiset valmiudet, joita oppilaiden olisi sen tuloksena saatava.

Luvussa III esitetään hyväksi havaitut viisi käytäntöä, joilla demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus käytännössä toteutetaan kolmessa maassa: i) luokkaopetus, ii) opetusohjelman ulkopuolinen toiminta, myös yleishyödyllinen työ ja tekemällä oppiminen, iii) oppilaiden osallistuminen koulun hallintoon, iv) demokraattisten prosessien simulointi ja pelaaminen sekä v) toimet koulukiusaamisen torjumiseksi ja oppilaiden suojelemiseksi. Luvussa tarkastellaan sitä, missä määrin kussakin maassa toteutetaan näitä lähestymistapoja, ja esitetään esimerkkejä hyvistä käytännöistä.

Luvussa IV esitetään yhteenveto raportista, tarkastellaan aloja, joilla kehittäminen on tarpeen sen varmistamiseksi, että demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus on keskeisessä asemassa oppimisessa. Siinä määritetään viisi aluetta, joilla edistymistä tarvitaan: oppimismenetelmät, oppilaiden osallistuminen, opettajien koulutus, arviointi ja koulun ilmapiiri sekä haavoittuvassa asemassa olevien oppilaiden suojeleminen. Lopuksi luvussa esitetään joitakin tulevaisuutta koskevia neuvoja poliittisille päätöksentekijöille.

Liitteessä I esitetään itsearviointivälineet, joita koulut, opetuksen tarjoajat, ministeriöt ja oppilaat voivat käyttää ymmärtääkseen missä määrin demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevan peruskirjan periaatteet sisältyvät opetussuunnitelmiin.

LUKU I OPETUSSUUNNITELMAUUDISTUKSET: SISÄLTÖ, PERUSTEET JA KEINOT

Selvityksen kolmessa kohdemaassa – Suomessa, Ranskassa ja Irlannissa – on erilaiset opetusjärjestelmät, ja ne soveltavat opetussuunnitelman kehittämiseen erilaisia lähestymistapoja. Suomessa on hajautettu opetusjärjestelmä, jossa kansallisissa opetussuunnitelman perusteissa määritetään tavoitteet ja keskeiset sisällöt sekä lopulliset arviointiperusteet kunkin oppiaineen osalta, mutta koulut ja kunnat tekevät päätökset opetussuunnitelman toteutuksesta ja vastaavat arvioinnista. Koulutarkastuksia ei toteuteta. Ajatuksena on koulujen ohjaaminen tiedottamisen, tuen ja rahoituksen avulla. Ranskassa on keskitetty opetusjärjestelmä, jossa kansallinen opetussuunnitelma määritetään, toteutetaan ja arvioidaan kansallisella tasolla. Irlannin järjestelmä on näiden kahden järjestelmän yhdistelmä: siellä edetään kohti osittain keskitettyä järjestelmää, jossa opetussuunnitelma määritetään kansallisella tasolla, mutta keskitetty arviointi korvataan koulujen jatkuvalla arviointimenettelyllä.

Näistä eroista huolimatta mailla on yhteisiä piirteitä, joiden vuoksi selvitys on tarpeen ja hyödyllinen tulevien toimien kehittämiseksi ja toteuttamiseksi. Ensinnäkin opetussuunnitelmauudistus on kussakin maassa eri vaiheessa, niissä sovelletaan erilaista aikataulua sekä erilaista lähestymistapaa muun muassa siihen, miten sidosryhmät otetaan mukaan opetussuunnitelmauudistukseen.

- Suomessa uuden opetussuunnitelman on määrä olla käytössä kouluissa elokuussa 2016. Oppiainekohtaisia osia, myös demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevia, valmistellaan parhaillaan. Paikalliset opetussuunnitelmat on määrä laatia vuonna 2015 kansallisten opetussuunnitelman perusteiden pohjalta. Suomessa opetushallitus laatii opetussuunnitelman perusteet yhteistyössä lukuisten sidosryhmien kanssa.
- Ranskassa on käynnissä laaja opetussuunnitelmauudistus, ja uusien ohjelmien on määrä valmistua syyskuuhun 2015 mennessä. Korkean tason opetussuunnitelmaa tarkasteleva strategiaryhmä, joka vastaa koulujen ohjelmista, aloitti toimintansa lokakuussa 2013 (Le Conseil Supérieur des Programmes, CSP).
- Irlannissa opetussuunnitelman laadinta on loppuvaiheessa. Kansalaistaitojen, yhteiskuntaopin ja politiikan opetusta koskevasta uudesta keskiasteen

KESKEISET POLIITTISET HAASTEET

Suomen opetussuunnitelma-uudistuksella pyritään edistämään nuorten aktiivista osallistumista.

Ranskassa toimien kohteena on syrjintä, koulun keskeyttäminen sekä vaikeuksissa olevien alueiden ja lähiöiden vähäosaiset ryhmät .

Irlannissa keskeisiä seikkoja ovat nuorten ja yleensä irlantilaisten lisääntyvä tyytymättömyys ja epäilys epädemokraattisiksi katsottuja ylikansallisia päätöksiä kohtaan.

opetussuunnitelmasta laadittu ehdotus toimitettiin julkiseen kuulemiseen loka- ja marraskuussa 2013.

Selvitys on tarpeen myös, koska Suomessa, Ranskassa ja Irlannissa on vastattava uusiin haasteisiin, jotka koskevat kansalaisuutta ja ihmisoikeuksia. Kaikissa kolmessa maassa kohdataan kansalaisten osallistumiseen, osallistamiseen ja syrjäytymiseen liittyviä haasteita. Opetussuunnitelmauudistuksella on autettava ihmisiä ottamaan yhteiskunta omakseen ja erityisesti helpotettava nuorten osallistumista samalla suojellen haavoittuvassa asemassa olevien nuorten oikeuksia.

Tässä luvussa kuvataan Suomen, Ranskan ja Irlannin erilaisia lähestymistapoja opetussuunnitelmauudistukseen, käynnissä olevan uudistuksen aikataulua sekä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyviä keskeisiä seikkoja. Siinä kuvataan myös, missä määrin opetusalan ulkopuoliset sidosryhmät osallistuvat uudistukseen.

Suomi

Suomessa on kansallisesti ohjattu mutta hajautettu opetusjärjestelmä, jossa opetussuunnitelman perusteissa vahvistetaan opetussuunnitelman puitteet, tavoitteet ja ydinsisältö. Koulut ja paikallisviranomaiset laativat sitten näihin puitteisiin soveltuvan oman opetussuunnitelmansa, jossa huomioidaan paikallinen konteksti. Perusopetuksen järjestäjinä kunnat ja koulut päättävät opetussuunnitelman hahmottamisesta. Suomessa opetussuunnitelman kehittämisessä ja toteutuksessa keskeisenä piirteenä on hajautettu hallinnointi ja valvonta sekä koulujen opetuksen suunnittelun arviointi ja kehittäminen. Kouluissa päätetään, miten opetussuunnitelman tavoitteet saavutetaan. Opettajilla on pedagoginen autonomia, ja he päättävät itse opetusmenetelmistä sekä oppikirjoista, muusta materiaalista ja oppimisympäristöistä. Suomessa ei sovelleta osaamisen-keskitettyä arviointia lukuun ottamatta toisen asteen eli lukion lopussa suoritettavaa ylioppilastutkintoa. Opettajat arvioivat suorituksia omissa aineissaan opetussuunnitelmaan kirjattujen tavoitteiden perusteella.

Suomen opetussuunnitelmauudistuksen aikataulu

Suomessa uudistetaan opetussuunnitelma kymmenen vuoden välein, jotta voidaan ennakoida ja vastata nopeasti muuttuvan yhteiskunnan muuttuviin osaamistarpeisiin. Nykyisessä uudistuksessa tavoitteena on ottaa uusi opetussuunnitelma kouluissa käyttöön elokuussa 2016. Opetussuunnitelman perusteiden valmistelu jatkuu kolmannella sähköisellä julkisella kommentoinnilla huhtikuussa 2014, ja se koskee myös demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta. Virallisia lausuntoja pyydetään syys–lokakuussa 2014, ja lopulliset opetussuunnitelman perusteet sekä opetushallituksen päätös uusista opetussuunnitelman perusteista annetaan vuoden 2014 loppuun mennessä. Paikalliset opetussuunnitelmat laaditaan vuoden 2015 kuluessa. Opetussuunnitelmien tulee olla valmiit ja opetuksen järjestäjien virallisesti hyväksymät siten, että niiden mukaiseen opetukseen voidaan siirtyä kouluissa 1.8.2016 alkavan lukuvuoden alussa.

Tulevat muutokset opetussuunnitelmaan

Suomen uusissa opetussuunnitelman perusteissa lisätään yhteiskuntaopin opetusta (2 vuosiviikkotuntia vuosiluokilla 4–6) painottaen aktiivista osallistumista, vaikuttamista, talous- ja yrittäjyys- sekä mediaosaamista. Opetussuunnitelman uusissa perusteissa edistetään entistä enemmän koulun toimintakulttuurin merkitystä (ks. luku 2) demokraattisten taitojen vahvistamisessa ja oppilaan voimaannuttamisessa siten, että edistetään-voimakkaasti oppilaan todellisia mahdollisuuksia vaikuttaa kouluyhteisöön, kuten opintojen suunnitteluun (mitä opitaan ja miten) yhteistyössä opettajien ja muiden sidosryhmien kanssa. Lisäksi uudistuksella tähdätään eriarvoisuuden vähentämiseen, oppilaan moninaisen kasvun tukemiseen, keskinäiseen kunnioitukseen perustuvan vuorovaikutuksen tukemiseen ja kestävän kehityksen edistämiseen.

Uusissa perusteissa vahvistetaan uusia osaamistarpeita, myös globalisaation ja kestävän tulevaisuuden aiheuttamiin haasteisiin perustuvia seitsemää laaja-alaista valmiutta (muutokset lapsen kasvuympäristössä, demografia, teknologia, luonnonympäristöt ja yhä monimutkaisemmat yhteiskunnat). Niissä painotetaan pikemminkin oppimistaitoja kuin opittavaa sekä identiteettiä, itseohjautumista ja vastuullisuutta, itseilmaisua, viestintä- ja vuoropuhelutaitoja, yhteistyötaitoja, ajattelu- ja ongelmanratkaisutaitoja, tietämyksen lisäämistä verkostoissa sekä kestäviä elintapoja.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kannalta keskeiset seikat

Kansainvälisissä vertailuissa, kuten PISA- ja ICCS-tutkimuksissa[1], on todettu, että Suomen oppimistulokset——ovat erinomaisia tiedon osalta, mutta sama ei koske osallistumishalukkuutta ja -aktiivisuutta ja koulumieltymyksiä. Havaittavissa on suuntaus, jossa nuorten osallistuminen vähenee. Nykyisessä opetussuunnitelmauudistuksessa tähän pyritään puuttumaan painottamalla voimakkaammin yhteiskunnallista osaamista, toiminnallista oppimista–sekä välineitä, joilla helpotetaan (kulttuurienvälistä) yhteistyötä, osallistumista ja omistajuutta. Perusopetuslakiin 31. joulukuuta 2013 tehtyjen muutosten mukaan oppilaskunnat ovat pakollisia kaikissa peruskouluissa (ala- ja yläkoulussa) 1. tammikuuta 2014 alkaen.

Sidosryhmät

Suomessa opetussuunnitelman kehittämiseen liittyy laaja-alainen yhteistyö kansallisten ja paikallisten sidosryhmien ja asiantuntijoiden kanssa. Välittömästi opetussuunnitelmauudistukseen osallistuvia sidosryhmiä ovat asianomaisten ministeriöiden ja kansallisten toimielinten edustajat (opetus- ja kulttuuriministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö), korkeakoulut, opettajankoulutuslaitokset, korkeakoulututkijat, koulujen

[1] ICCS-tutkimuksessa (IEA, 2010a, 2010b) mitataan peruskoulun yläluokkien-oppilaiden yhteiskunnallista osaamista, asenteita ja osallistumista.

rehtorit, opettajat, vanhemmat, kieli- ja vähemmistöryhmät sekä etniset ryhmät (ruotsinkieliset opettajat, saamelaiset, romanit), paikalliset ja alueelliset viranomaiset, ammattiliitot sekä Elinkeinoelämän keskusliitto (myös yritykset).

Ranska

Ranskassa on keskitetty opetusjärjestelmä, jossa kansallinen opetussuunnitelma määritetään, toteutetaan ja arvioidaan kansallisella tasolla. Varsinaisen "opetussuunnitelman" sijaan ranskalaiseen järjestelmään sisältyy "oppiaineita", ”ohjelmia” ja ”aikatauluja”, joihin yhdistyy ”La Vie Scolaire” (kouluelämä) sekä ”opetustoimia”.

Ranskan opetussuunnitelmauudistus

Ranskan opetussuunnitelmaa muutetaan tarpeen mukaan sekä vastauksena poliittiseen asialistaan ja koulujen haasteisiin. Aiemmin opetussuunnitelmauudistuksiin liittyi yleinen tarkastus, yleinen koulutusosasto ja julkinen kuuleminen. Vuonna 2013 otettiin käyttöön uusi järjestelmä ja perustettiin ”Le Conseil supérieur des programmes” (ylin ohjelmaneuvosto, CSP), joka vastaa koulujen ohjelmista. CSP:n toiminta käynnistyi lokakuussa 2013. Neuvosto on korkean tason riippumaton asiantuntijaryhmä, johon kuuluu 18 kansainvälisesti arvostettua asiantuntijaa, jotka ministeriön pyynnöstä laativat ohjelman perusvaatimukset ja valitsevat asiantuntijaryhmän sitä suunnittelemaan. CSP varmistaa, että ohjelmaluonnos vastaa perusvaatimuksia. Se voi pyytää lisää asiantuntijalausuntoja ennen ehdotuksen toimittamista ministeriölle. Yhteenveto julkisesta kuulemisesta julkaistaan kuulemisen jälkeen. Jos mielipiteet poikkeavat toisistaan, ehdotus joko palautetaan CSP:lle tarkistettavaksi tai julkaistaan.

Tulevat muutokset opetussuunnitelmaan

Ranskassa kehitetään parhaillaan uutta opetussuunnitelmaa ala- ja yläkouluun. Tavoitteena on yksinkertaistaa ”yhteistä tieto- ja taitopohjaa”, joka käsittää seitsemän keskeistä taitoa, koska se on osoittautunut hankalaksi noudattaa ja arvioida. Uusien ohjelmien on määrä valmistua syyskuuhun 2015 mennessä. Yhteisen pohjan pilarit 6 ja 7 koskevat demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta (pilari 6 = yhteiskunnalliset taidot ja kansalaistaidot, pilari 7 = itsenäisyyden ja aloitteellisuuden kehittäminen).

Osana opetussuunnitelman kehittämistä Ranskassa on julkaistu tarkistusraportti ”Morale Laïque, pour un enseignement laïque de la morale” (Ministère de l’Éducation Nationale, 2013). Opetussuunnitelman kehittämistä varten perustetaan työryhmä.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kannalta keskeiset seikat

Ranskassa tarkastellaan keinoja puuttua syrjintään, koulun keskeyttämiseen sekä erityisesti vähäosaisten ryhmien kohtaamiin haasteisiin vaikeuksissa olevilla asuinalueilla ja lähiöissä. Syrjinnänvastaisia toimintasuunnitelmia on, mutta niiden vaikutuksesta ei ole kokonaisvaltaista näkemystä. Ministeriössä kehitetään parhaillaan uusia välineitä ohjelmien tulosten mittaamiseen.

Ranskassa aiotaan vahvistaa uudelleen sekularismin periaatteet kouluissa oppilaiden yhdenvertaisen kohtelun ja kaikkien kansalaisten ihmisarvoisen kohtelun varmistamiseksi. Sekulaareja arvoja tuetaan peruskirjalla, joka on sekulaarien arvojen ja sääntöjen opetusväline, sekä sähköisten opetusresurssien avulla. Sekularismin opetus on yhdennetty kansalaistaitojen opetukseen eri oppiaineissa, kansalaistaidossa, historiassa ja filosofiassa.

ICCS-tutkimus ei koskenut Ranskaa, joten kansainvälisesti vertailukelpoisia tietoja alan oppimistuloksista ei ole.

Irlanti

Irlannin opetusjärjestelmä on osittain keskitetty. Opetussuunnitelma määritetään kansallisella tasolla, mutta koulutason toteutuksessa on joustavuutta. Esimerkiksi parhaillaan toteutettavassa junioriasteen (yläkoulun kolme ensimmäistä vuotta) uudistuksessa koulujen on tarjottava kaikille oppilaille mahdollisuus keskeisten oppimistavoitteiden saavuttamiseen sekä tiettyihin keskeisiin taitoihin, mutta kouluille tarjotaan hieman liikkumavaraa siinä, miten tämä on järjestettävä. Irlannissa ollaan asteittain siirtymässä keskitetystä päättöarvioinnista jatkuvaan koulussa tapahtuvaan opetuksen ja oppimisen arviointiin. Uudessa junioriasteen kehyksessä kaikkia oppiaineita (200 tuntia) ja lyhyitä kursseja (100 tuntia) (lukuun ottamatta englannin ja iirin kieltä sekä matematiikkaa) arvioidaan jatkuvasti yksittäisessä koulussa tai kouluverkossa State Examinations Committeen (valtion tarkastuskomitea, SEC) sijaan.

Irlannin opetussuunnitelmauudistus

Irlannin kansallisen tason opetussuunnitelmauudistuksessa keskitytään junioriasteen uudistukseen. Uudistuksella pyritään i) asettamaan etusijalle oppilaiden tarpeet, ii) parantamaan oppimiskokemusten ja -tulosten laatua, iii) korottamaan opetusstandardeja ja iv) yleisellä tasolla toteuttamaan kansallista luku- ja laskutaitoa koskevaa strategiaa. Kansallisella tasolla opetussuunnitelman kehittämisessä auttaa National Council for Curriculum and Assessment (NCCA), joka osallistaa toimintaan komiteajärjestelmän avulla suuren määrän sidosryhmiä, kuten opettajien ammattiliittojen edustajia, erilaisten uskonnollisten ja sekulaarien koulujärjestelmien kattojärjestöjen edustajia, korkeampia koulutusviranomaisia, vanhempainyhdistyksiä jne.

NCCA on lakisääteinen elin, jonka tehtävänä on neuvoa opetus- ja ammattikouluministeriä opetussuunnitelmaa ja arviointia koskevissa asioissa varhaiskasvatuksesta keskiasteen loppuun. Opetussuunnitelmauudistuksesta ei ole laadittu virallisia sääntöjä. Se toteutetaan pikemminkin avoimella tavalla. Esimerkiksi nykyinen junioriasteen uudistus on vastaus käytännön tarpeisiin ja paineisiin, joita syntyy keskeisten taitojen ja oppimistulosten kansainvälisestä vertailusta (PISA ja PIAAC) sekä NCCA:n tilaaman kansallisen tason tutkimuksen tuloksista. Tulokset osoittivat, että

> ”merkittävä osa ensimmäisen vuoden oppilaista ei edisty, varsinkaan englannin kielessä ja matematiikassa. Osa toisen vuoden oppilaista irrottautuu oppimisprosessista. Kolmantena vuotena oppilaiden päähuomion vie yläkoulun päättötodistus (Junior Certificate examination), oppimiseen keskittyminen kapenee,

ulkoluku painottuu ja monien oppilaiden osalta päättökoe ei johda myönteisiin oppimiskokemuksiin ja -tuloksiin.” (Opetus- ja ammattikouluministeriö, 2012)

NCCA koordinoi junioritason ehdotettujen muutosten toteuttamista asteittain. Tavoitteena on, että syyskuussa 2019 muutoksia sovelletaan kaikkiin juonioritason kolmeen vuoteen. Toteutuksen ensimmäinen vaihe alkaa lukuvuonna 2014/15, kun käyttöön otetaan tarkistetut englannin kielen erittelyt sekä useita lyhyitä NCCA:n kehittämiä kursseja (myös lyhyt kurssi kansalaistaidoista, yhteiskuntaopista ja politiikan opetuksesta). Koulut tarjoavat tai kehittävät/mukauttavat lyhyitä kursseja sen mukaan, minkälainen tarve niillä on tarkastella vaadittuja oppimistavoitteita.

Monet tarkistettua junioritasoa koskevat keskeiset oppimistavoitteet liittyvät suoraan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen (esimerkiksi ”oppilas ymmärtää, mitä tarkoittaa aktiivinen kansalainen oikeuksineen ja velvollisuuksineen niin paikallisessa kuin laajemmassa kontekstissa” (DES, 2012)).

Irlannissa pakollinen kansalaistaitojen, yhteiskuntaopin ja politiikan opetuksen (CSPE) kurssi otettiin käyttöön 1990-luvun lopulla. Nykyisin se on 70 oppitunnin ohjelma, joka jakautuu junioriasteen kolmelle vuodelle. Opetus perustuu ihmisoikeuksien ja velvollisuuksien käsitteeseen sekä ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen ja YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen kaltaisiin asiakirjoihin. NCCA on tilannut tarkistetun ja laajennetun kansalaistaitojen, yhteiskuntaopin ja politiikan opetuksen kurssin, jonka luonnos esitettiin julkisessa kuulemisessa loka–marraskuussa 2013. Kurssin on määrä valmistua ja olla koulujen saatavilla syyskuusta 2014 alkaen.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kannalta keskeiset seikat

ICCS-tutkimuksessa Irlanti on menestynyt hyvin (sijalla seitsemän yhteensä 36 osallistujamaasta) demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvissä toimissa. Viimeisimmässä, vuoden 2012 Pisa-tutkimuksessa, Irlanti oli seitsemäs 65 osallistujamaasta lukemisessa ja matematiikassa, kolmastoista 34:sta OECD-maasta ja kahdeskymmenes kaikista osallistujamaista. Oppilaiden tunne kuulumisesta kouluun on kuitenkin heikentynyt merkittävästi Irlannissa vuodesta 2003 vuoteen 2012.

Irlannissa keskustellaan nyt poliittisella tasolla siitä, missä määrin opetussuunnitelman muokkaaminen auttaa ihmisiä ottamaan yhteiskunnalliset asiat omakseen ja missä määrin opetussuunnitelma heijastelee nykyisiä ristiriitoja. Keskeisiä kysymyksiä ovat muun muassa nuorten ja yleisesti irlantilaisten kasvava tyytymättömyys ja epäilevyys EU:n päätösten osalta. Vuonna 2011 toteutetun Eurobarometri-tutkimuksen mukaan Irlannissa ollaan toiseksi tyytymättömimpiä EU:hun, jonka kannatus on laskenut 40 prosentista 24 prosenttiin, mikä on selvästi alle EU:n keskitason (34 prosenttia).

Tammikuussa 2014 opetus- ja ammattikouluministeri ilmoitti, että ”politiikka ja yhteiskunta” otetaan välittömästi uutena oppiaineena ylemmän keskiasteen opetukseen. Se on jatkoa alemman keskiasteen kansalaistaitojen, yhteiskuntaopin ja politiikan opetukselle (CSPE).

Sidosryhmät

Irlannissa National Council for Curriculum and Assessment (NCCA, opetus- ja ammattikouluministeriön neuvoa-antava elin) soveltaa opetussuunnitelman kehittämiseen kumppanuuteen perustuvaa lähestymistapaa ja kuulee lukuisia sidosryhmiä, kuten opettajien ammattiliittoja, opettajien ammattiverkostoja, rehtorien yhdistyksiä, vanhempia, korkea-asteen koulutuksen elimiä jne. Samaa kumppanuuteen perustuvaa lähestymistapaa sovelletaan opetusohjelmien kehittämiseen. Kansalaistaitojen, yhteiskuntaopin ja politiikan (CSPE) opetuksen lyhyestä kurssista järjestettiin julkinen kuuleminen loka–marraskuussa.

LUKU II KOLMEN MAAN DEMOKRATIA- JA IHMIOIKEUSKASVATUSTA KOSKEVIEN OPETUSSUUNNITELMIEN VERTAILU

Tässä luvussa kuvataan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta opetussuunnitelmissa Suomen, Ranskan ja Irlannin kouluissa pääasiassa peruskoulun yläluokkien osalta. Siinä määritetään demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen sisältö sekä odotetut oppimistulokset ja valmiudet, joihin demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksella pyritään. Luvussa esitetään koulujen toimintakulttuurin keskeiset näkökohdat. Lopuksi esitetään yksityiskohtainen vertailu Suomen, Ranskan ja Irlannin demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevasta opetussuunnitelmasta Euroopan neuvoston peruskirjan keskeisten kohtien osalta. Vertailu esitetään taulukon muodossa peruskirjan keskeisten periaatteiden perusteella, jotka kumppanimaat ja Euroopan neuvosto ovat määrittäneet. Ne koskevat seuraavia:

- demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen suhde opetussuunnitelmassa (peruskirjan 3 kohta)
- demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen sisällyttäminen opetussuunnitelmaan (6 kohta)
- koulujen demokraattisen hallinnon edistäminen (8 kohta)
- demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen sisällyttäminen opettajien koulutukseen (9 kohta)
- kansalais- ja nuorisojärjestöjen ja muiden sidosryhmien rooli demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa (10 kohta)
- demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tehokkuuden arvioiminen (11 kohta)
- demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta tarkastelevan tutkimuksen kehittäminen (12 kohta)
- sosiaalisen yhteenkuuluvuuden edistämisen, monimuotoisuuden arvostamisen ja eroavaisuuksien ristiriitojen ratkaisun taidot (13 kohta)
- kansallisten strategioiden ja linjausten arviointi ja tarkastelu peruskirjan valossa (14 kohta).

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus liittyvät läheisesti toisiinsa ja tukevat toisiaan. Ne eroavat pikemminkin painopisteiltään ja vaikutusalueiltaan kuin tavoitteiltaan ja käytännöiltään. Kasvatus demokraattiseen kansalaisuuteen keskittyy pääosin demokraattisiin oikeuksiin ja vastuisiin ja aktiiviseen osallistumiseen yhteiskunnalliseen, poliittiseen, sosiaaliseen, taloudelliseen, lainsäädännölliseen ja kulttuurielämään, kun taas ihmisoikeuskasvatuksessa ihmisoikeuksia ja perusvapauksia käsitellään laajemmin kaikkien elämänalueiden kannalta.
(Euroopan neuvoston peruskirja)

Demokratia-, kansalais- ja ihmisoikeuskasvatus Suomessa

Suomessa demokratiaa ja aktiivista kansalaisuutta koskeva kasvatus sisältyy opetussuunnitelman perusteiden yleiseen osaan kaikilla asteilla sekä aihekokonaisuuksiin, jotka linkittyvät useaan oppiaineeseen ja kaikkeen koulun toimintaan. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevia asioita opiskellaan erityisesti kaikille yhteisessä yhteiskuntaopissa sekä historiassa, maantiedossa, uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetuksessa, kotitaloudessa ja terveystiedossa. Ihmisoikeuskasvatuksen osuutta historiassa ja elämänkatsomustiedossa vahvistettiin opetussuunnitelman perusteissa elokuussa 2010 annetulla Opetushallituksen määräyksellä. Käytännössä ihmisoikeuskasvatuksen toteuttaminen-vaihtelee suuresti.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen opetussuunnitelman muotoilu

Suomen opetussuunnitelmaprosessi on hajautettu: sekä valtio ja kunnat että koulut edistävät osaltaan opetussuunnitelman yleistä muotoutumista. Demokratia-, kansalais- ja ihmisoikeuskasvatus sisältyy opetussuunnitelman perusteisiin, joiden pohjalta paikalliset ja koulukohtaiset opetussuunnitelmat laaditaan. Aihekokonaisuuksien tehtävät ja tavoitteet sisältyvät kansallisten opetussuunnitelman perusteiden yleiseen osaan. Aihekokonaisuuksia täydennetään, päivitetään ja konkretisoidaan paikallisessa opetussuunnitelmassa. Vaikka opetussuunnitelmia toteutetaan käytännössä monilla eri tavoilla, järjestelmässä luotetaan syvään juurtuneisiin demokraattisiin arvoihin, joilla varmistetaan, että demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus näkyy opetussuunnitelmassa ja että oppilaat voivat osallistua heitä koskevaan päätöksentekoon.

Demokratia-, kansalais- ja ihmisoikeuskasvatus kouluissa

Demokratia-, kansalais- ja ihmisoikeuskasvatus varhaiskasvatuksessa: Varhaiskasvatus on Suomessa lapsikeskeistä ja perustuu leikin kautta oppimiseen, toisin kuin monissa maissa, joissa oppiminen on koulumaista. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen arvot sisältyvät esiopetukseen. Esiopetuksen opetussuunnitelmaa

ARVOT SUOMALAISESSA OPETUKSESSA

Perusopetuksen arvopohjana Suomessa ovat ihmisoikeudet, tasa-arvo, demokratia, luonnon monimuotoisuuden ja ympäristön elinkelpoisuuden säilyttäminen sekä monikulttuurisuuden hyväksyminen. Perusopetus edistää yhteisöllisyyttä, vastuullisuutta sekä yksilön oikeuksien ja vapauksien kunnioittamista.

kehitetään parhaillaan osana perusopetusuudistusta, koska vastuu esiopetuksesta siirtyi sosiaali- ja terveysministeriöltä opetus- ja kulttuuriministeriölle vuonna 2013.

Demokratia-, kansalais- ja ihmisoikeuskasvatus alakoulun opetussuunnitelmassa: Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus sisältyy Suomen alakoulujen opetussuunnitelmaan aihekokonaisuuksina, joita ovat esimerkiksi osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus perustuu opetuksessa myös ympäristö- ja luonnontietoon sekä historian, uskontoon, elämänkatsomustietoon, biologiaan ja maantietoon.

Demokratia-, kansalais- ja ihmisoikeuskasvatus yläkoulun opetussuunnitelmassa (7.–9. luokka, 10. luokka on vapaaehtoinen): Yläkoulussa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta opetetaan vahvasti yhteiskuntaopissa sekä sisällytettynä historian, uskonnon, elämänkatsomustiedon, terveystiedon, biologian, maantiedon ja kotitalouden opetukseen. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus sisältyy myös aihekokonaisuuksiin osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys.

Demokratia-, kansalais- ja ihmisoikeuskasvatus lukion opetussuunnitelmassa: Lukiossa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus sisältyy vahvasti yhteiskuntaopin kahteen pakolliseen kurssiin sekä kahteen syventävään kurssiin ja uskonnon ja elämänkatsomustiedon kursseihin. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus sisältyy lukion aihekokonaisuuksien aktiivinen kansalaisuus ja yrittäjyys kautta myös koulun muuhun toimintaan.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus Suomen peruskoulun opetussuunnitelmassa

Peruskoulun demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus sisältyy kaikille pakolliseen yhteiskuntaopin oppiaineeseen–sekä historian ja joidenkin muiden aineiden, kuten biologian ja maantiedon opetukseen. Yhteiskuntaopin opetussuunnitelman perusteissa tuetaan oppilaan kasvua suvaitsevaiseksi, demokraattiseksi kansalaiseksi, jolla on kokemusta yhteiskunnallisesta toiminnasta ja demokraattisesta osallistumisesta. Historian opetuksessa puolestaan pyritään vahvistamaan oppilaan omaa identiteettiä sekä tutustuttamaan tämä muihin kulttuureihin.

Ihmisoikeuskasvatus sisällytettiin yksityiskohtaisemmin opetussuunnitelman perusteisiin elokuussa 2010 annetulla Opetushallituksen määräyksellä: uusi sisältö koski historian opetusta 7.–9.-luokkalaisille ja käsitti ihmisoikeuskysymyksiä ja kansojen välistä yhteistyötä.[2] Opetus kattaa ihmisoikeudet ja keskeiset ihmisoikeussopimukset, myös YK:n lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen.

Suomen opetussuunnitelman perusteiden aihekokonaisuudet

Nykyisissä perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus sisältyy moniin aihekokonaisuuksiin, erityisesti osallistuvaan kansalaisuuteen ja yrittäjyyteen. Nykyisissä opetussuunnitelman perusteissa on seitsemän aihekokonaisuutta. Ne ovat sellaisia kasvatus- ja opetustyön painoalueita, joiden tavoitteet

---

2 Ihmisoikeusrikkomukset, kuten kansanmurha, juutalaisten joukkomurha ja muut tiettyyn kansaan kohdistuvat vainot, YK:n operaatiot, yleismaailmallinen ihmisoikeusjulistus, lapsen oikeuksien yleissopimus, Euroopan ihmisoikeussopimus ja muut keskeiset ihmisoikeussopimukset.

ja sisällöt sisältyvät useisiin oppiaineisiin. Ne ovat kasvatusta ja opetusta eheyttäviä teemoja, joiden kautta vastataan myös ajan koulutushaasteisiin. Aihekokonaisuuksia toteutetaan erilaisissa koulun tapahtumissa ja tilanteissa—sekä eri oppiaineissa eri näkökulmista ja oppilaan kehitysvaiheeseen sopivalla tavalla. Ne näkyvät myös koulun toimintakulttuurissa ja toiminnoissa.

Perusopetuksessa neljä seitsemästä aihekokonaisuudesta liittyy läheisesti demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen: osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys, ihmisenä kasvaminen, kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys sekä viestintä ja mediataito. Taulukossa 1 esitetään aihekokonaisuuksien tavoitteet, odotetut oppimistulokset ja keskeinen sisältö. Aihekokonaisuudessa "osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys" tavoitteena on kasvattaa osallistuvia, vastuullisia ja kriittisiä kansalaisia, jotka osallistuvat aktiivisesti ja käyttävät vaikutusvaltaansa yhteiskunnan eri aloilla (politiikassa, taloudellisessa ja yhteiskunnallisessa toiminnassa, kulttuurielämässä) niin paikallisella, kansallisella, unionin tai kansainvälisellä tasolla. Koulun menetelmät ja oppimiskulttuuri tukevat riippumattomuuden, aloitteellisuuden, tavoitteellisuuden, yhteistyökyvyn ja sitoutumiskyvyn kehitystä.

Taulukko 1. Suomen opetussuunnitelman perusteiden demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvät aihekokonaisuudet

Aihekokonaisuus	Tavoitteita	Oppimistavoitteita	Keskeinen sisältö
Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys	auttaa oppilasta hahmottamaan yhteiskuntaa eri toimijoiden näkökulmista kehittää osallistumisessa tarvittavia valmiuksia luoda pohjaa yrittäjyydelle	oppilas oppii ymmärtämään kouluyhteisön, julkisen sektorin, elinkeinoelämän ja järjestöjen merkitystä oman kriittisen mielipiteen muodostaminen osallistuminen ja vastuun ottaminen kouluyhteisössä ja paikallisyhteisössä muutosten, epävarmuuden ja ristiriitojen kohtaaminen ja käsitteleminen sekä toimiminen yritteliäästi ja aloitteellisesti	demokratian merkitys yhteisössä ja yhteiskunnassa erilaiset osallistumis- ja vaikuttamistavat kansalaisyhteiskunnassa verkostoituminen, osallistuminen ja vaikuttaminen koulussa ja elinympäristössä
Ihmisenä kasvaminen	tukea kokonaisvaltaista kasvua ja elämän hallinnan kehittymistä tukea yksilöllisyyttä ja tervettä itsetuntoa tasa-arvoon ja suvaitsevaisuuteen pohjautuvan yhteisöllisyyden kehittäminen	oman toiminnan eettisyyden arvioiminen oikean ja väärän tunnistaminen toimiminen ryhmän ja yhteisön jäsenenä	oikeudenmukaisuus, tasa-arvo eettinen ajattelu toisten huomioon ottaminen oikeudet, velvoitteet ja vastuut ryhmässä yhteistoimintatavat
Kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys	auttaa oppilasta ymmärtämään suomalaisen ja eurooppalaisen kulttuuri-identiteetin olemusta auttaa oppilasta löytämään oma kulttuuri-identiteettinsä kehittää valmiuksia kulttuurien väliseen vuorovaikutukseen ja kansainvälisyyteen	oman kulttuuriperinnön tunteminen ja arvostus kulttuurien juurien ja moninaisuuden ymmärtäminen tutustuminen muihin kulttuureihin ja elämänkatsomuksiin valmiudet toimia monikulttuurisessa yhteisössä ja	oma kulttuuri muut kulttuurit ja monikulttuurisuus ihmisoikeudet, luottamus, keskinäinen arvostus ja yhteistyö kansainvälisyys

		kansainvälisessä yhteistyössä	
Viestintä ja mediataito	ilmaisu- ja vuorovaikutustaitojen kehittäminen painottaen osallistuvaa, vuorovaikutuksellista ja yhteisöllistä viestintää	itsensä ilmaiseminen monipuolisesti ja vastuullisesti sekä muiden viestinnän tulkitseminen	omien ajatusten ja tunteiden ilmaisu erilaisten ilmaisutapojen tunnistaminen ja niiden käyttö eri tilanteissa

Suomen opetussuunnitelman perusteiden oppilaan osallistumista edistävät osatekijät

Suomen opetussuunnitelman perusteet on laadittu perustuen oppimiskäsitykseen, jossa oppiminen ymmärretään yksilölliseksi ja yhteisölliseksi tietojen ja taitojen rakennusprosessiksi. Oppiminen on seurausta oppilaan aktiivisesta ja tavoitteellisesta toiminnasta, jossa hän käsittelee ja tulkitsee opittavaa ainesta. Oppimisympäristö, erilaiset pedagogiset menetelmät, kuten kokeellinen oppiminen ja osallistuva oppiminen, sekä yhteistyö koulun ulkopuolisten sidosryhmien kanssa tukevat oppilaan sitoutumista. Opetus- ja kulttuuriministeriö tekee tiivistä yhteistyötä lukuisten demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta tarkastelevien kansalaisjärjestöjen kanssa. Näitä ovat esimerkiksi UNICEF, Suomen YK-liitto, Mannerheimin lastensuojeluliitto, Suomen nuorisoyhteistyö - Allianssi ja Suomen nuorisovaltuustojen liiton kansallinen järjestö.

Koulujen toimintakulttuuri vaikuttaa merkittävästi kannustavan ilmapiirin luomiseen, yhteisöhenkeen, vuoropuheluun ja oppilaiden mahdollisuuteen tulla kuulluiksi ja vaikuttaa. Oppilaskunnista tuli lakisääteisiä kaikissa peruskouluissa (ala- ja yläkoulut) 1. tammikuuta 2014 alkaen. Ennen tätä kaikkia kouluja rohkaistiin perustamaan oppilaskuntia, ja kunnat velvoitettiin perustamaan paikallisia ja alueellisia osallistumisrakenteita. Oppilaskunnat ovat pakollisia lukioissa. Lainsäädännössä rohkaistaan kunnallisten nuorisovaltuustojen perustamiseen.

Kuva 1 Toimintakulttuuri suomalaisessa koulussa

Toimintakulttuuri

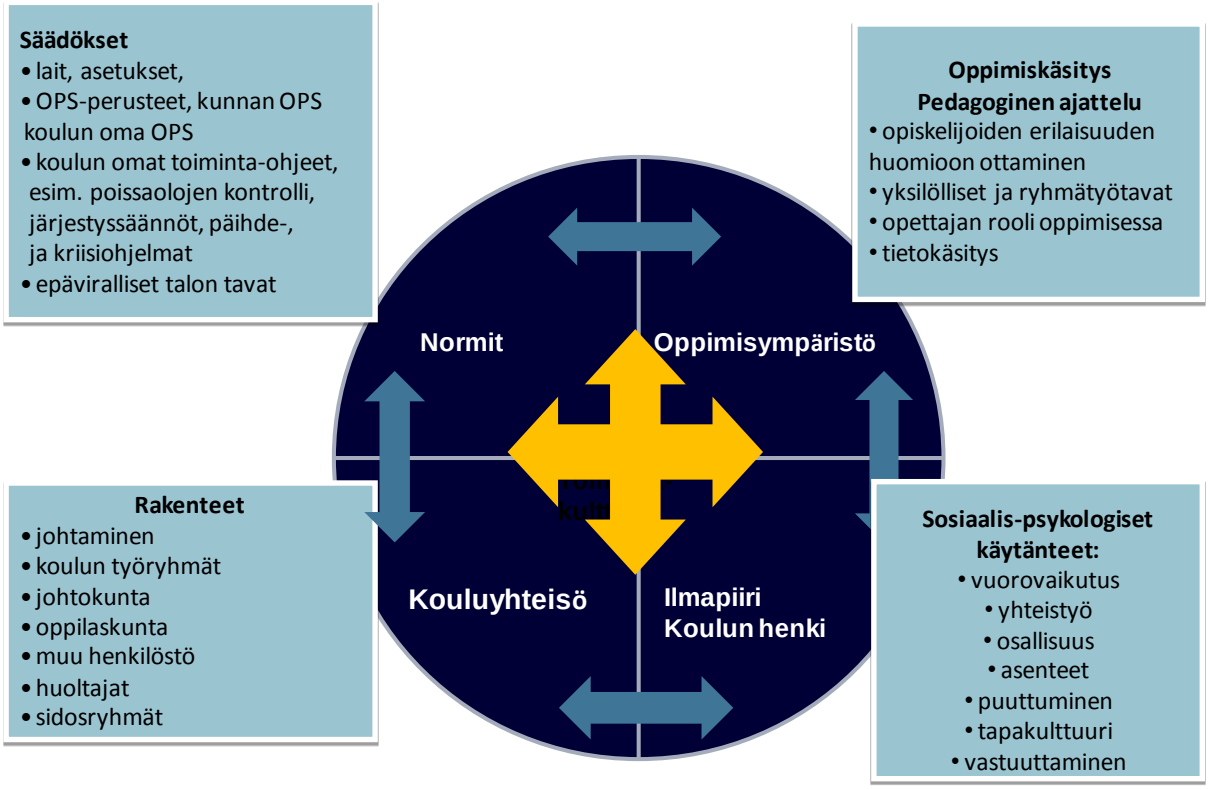

Taulukko 2. Suomi: keskiasteen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen opetussuunnitelman vertailu peruskirjan periaatteisiin nähden

Peruskirjan keskeinen kohta	SUOMI
3 kohta – Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen suhde Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus liittyvät läheisesti toisiinsa ja tukevat toisiaan. Ne eroavat pikemminkin painopisteiltään ja vaikutusalueiltaan kuin tavoitteiltaan ja käytännöiltään.	Kaiken opetuksen ja koulukulttuurin arvopohjana Suomessa ovat tasa-arvo ja ihmisoikeudet. Opetussuunnitelman perusteiden arvopohjana ovat ihmisoikeudet, tasa-arvo, demokratia, kestävä kehitys ja monikulttuurisuus. Opetussuunnitelman perusteet tarjoavat laajan perustan oppimiselle kaikissa kouluissa, ja paikallisen opetussuunnitelman laatimisesta ja kehittämisestä vastaa opetuksen tarjoaja (kunta, koulu): opetuksen tarjoajat määrittävät, miten tavoitteet saavutetaan sekä mitä materiaalia, menetelmiä ja oppimisympäristöjä käytetään. Perusopetuksessa edistetään vastuullisuutta, yhteisöllisyyttä, toisten oikeuksien kunnioittamista ja yksilönvapautta. Tämä auttaa oppilaita hankkimaan elämässä, jatko-opinnoissa ja sitoutuneina kansalaisina tarvitsemansa tiedot ja taidot, jotta he voivat osallistua demokraattisen yhteiskunnan kehittämiseen. Koulujen toimintakulttuuri vaikuttaa ilmapiirin luomiseen, yhteisöhenkeen, vuoropuheluun ja oppilaiden mahdollisuuteen tulla kuulluiksi ja vaikuttaa.
6 kohta – Virallinen koulutus Missä määrin demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus sisältyy virallisen koulutuksen opetussuunnitelmaan? Mitä toimia toteutetaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tukemiseksi, tarkastelemiseksi ja päivittämiseksi opetussuunnitelmissa?	Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus eivät ole erillisiä oppiaineita, vaan ne on sisällytetty kaikkiin koulun toimintoihin ja oppiaineisiin, erityisesti historiaan, yhteiskuntaoppiin, maantietoon, uskontoon ja elämänkatsomustietoon, kotitalouteen ja terveystietoon. Esimerkiksi historian opetuksessa pyritään vahvistamaan oppilaan omaa identiteettiä sekä tutustuttamaan tämä muihin kulttuureihin, ja yhteiskuntaopissa tuetaan oppilaan kasvua suvaitsevaiseksi, demokraattiseksi kansalaiseksi, jolla on kokemusta yhteiskunnallisesta toiminnasta ja demokraattisesta osallistumisesta. Opetussuunnitelman perusteissa neljä seitsemästä aihekokonaisuudesta liittyy demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen ajankohtaisten haasteiden käsittelemiseen: i) osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys, ii) kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys, iii) ihmisenä kasvaminen sekä iv) viestintä ja mediataito. Nämä aihekokonaisuudet sisältyvät keskeisiin ja vapaaehtoisiin oppiaineisiin ja näkyvät koulun toimintakulttuurissa sekä erilaisissa toiminnoissa ja tapahtumissa. Niitä täydennetään, päivitetään ja havainnollistetaan paikallisessa opetussuunnitelmassa. Käynnissä olevassa opetussuunnitelmauudistuksessa, jonka aihekohtaisia osia parhaillaan kehitetään, tarjotaan mahdollisuuksia painottaa entisestään demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta. Tarkistetuissa opetussuunnitelman perusteissa yhteiskuntaopin osuus kasvaa (kahteen viikkotuntiin keskiasteen opetuksessa) ja siinä painotetaan kansalaistaitoja, osallistumista ja vaikuttamista.
8 kohta – Demokraattinen hallinto Miten koulujen demokraattista hallinnon edistetään? Mitä toimia on toteutettu tarkoituksena rohkaista ja helpottaa seuraavien ryhmien osallistumista: – oppilaiden ja opetushenkilöstön – sidosryhmien, myös vanhempien?	Oppilaskunnista tuli lakisääteisiä ala- ja yläkouluissa 1. tammikuuta 2014 alkaen. Kuntien velvoite on luoda alueelliset ja paikalliset osallistumisrakenteet. Oppilaskunnat ovat olleet pakollisia lukioissa vuodesta 1999 alkaen. Lainsäädännössä rohkaistaan perustamaan nuorisovaltuustoja, joiden jäsenet tulevat kouluista. Koulujen ja kansalaisjärjestöjen välinen yhteistyö on merkittävää, ja koulut voivat vapaasti valita kumppaninsa. Koulut tekevät tiivistä yhteistyötä vanhempien kanssa. Tavallisesti kouluissa on vanhempainyhdistykset, jotka tekevät yhteistyötä opetushenkilöstön ja oppilaskunnan kanssa. Vanhemmat ovat edustettuina myös koulujen johtokunnissa. Vanhemmat osallistuvat opetussuunnitelmien suunnitteluun: koulut järjestävät vanhemmille keskustelu- ja tiedotustapahtumia ja pyytävät näiden mielipiteitä koulujen arvoja ja toimintoja koskevissa kyselyissä. Päivittäinen viestintä kodin ja koulun välillä on järjestetty internetpohjaisen viestintävälineen avulla. Tutkimuksessa suomalaisten koulujen pyrkimyksistä ottaa huomioon lasten ja vanhempien mielipiteet koulun toiminnassa (Rimpelä ym. 2010) todettiin, että toimenpiteet huoltajien osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollistamiseksi sisällytettiin opetussuunnitelmiin 75 prosentissa kouluista. Kouluista 67 prosentissa kokoontuu säännöllisesti vanhempainyhdistys. Suomen vanhempainliiton tekemän selvityksen mukaan vanhemmat toivovat tiiviimpää yhteistyötä kodin ja koulun välille sekä lisää osallistumismahdollisuuksia: 28 prosenttia vanhemmista oli voinut osallistua koulutoiminnan arviointiin. Noin puolet vanhemmista piti yhteistyötä riittämättömänä, esimerkiksi kouluruokailua koskevissa asioissa. Suurin osa vanhemmista (86 prosenttia) koki itsensä tervetulleeksi lapsen kouluun ja 82 prosenttia koki saaneensa rohkaisua yhteyksien ylläpitämiseen koulun kanssa. Lähes kolmannes peruskoulun oppilaiden vanhemmista toivoo enemmän vanhempainiltoja ja henkilökohtaisia tapaamisia opettajien

	kanssa (Vanhempien barometri 2009).
9 kohta – Koulutus Missä määrin opettajille, opetushenkilöstölle, nuoriso-ohjaajille ja kouluttajille tarjotaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen perus- ja jatkokoulutusta sekä kehittämistoimintaa – tiedon ja ymmärryksen takaamiseksi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tavoitteista ja periaatteista, opetus- ja oppimismenetelmistä ja muista keskeisistä taidoista?	Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvä koulutus sisältyy opettajankoulutukseen historian, yhteiskuntaopin, uskonnon ja elämänkatsomustiedon oppiaineissa. Koulujen rehtorit ja muut opettajat saavat vastaavat valmiudet ammatillisessa täydennyskoulutuksessa. Valtion rahoittamassa ammatillisessa täydennyskoulutuksessa tuetaan opetusuudistusten ja ohjelmien paikallista ja institutionaalista toteutusta. Kaikkien opettajien on osallistuttava vuosittain 1–5 päivän ammatilliseen täydennyskoulutukseen. Vuonna 2010 valtion rahoittamaan ammatilliseen täydennyskoulutukseen osallistui 40 000 opettajaa, rehtoria ja muuta opetushenkilöstöön kuuluvaa. Opettajien ammatillista täydennyskoulutusta järjestävät yliopistot, Suomen opetushallitus, kunnat, kansalliset opettajajärjestöt ja kansalaisjärjestöt. Suomessa on kehitetty useita kansallisia hankkeita nuorten osallistumisen ja demokraattisen kansalaisuuden edistämiseksi. Hankkeissa on tarjottu välineitä tekemällä oppimiseen, ja ne ovat saattaneet yhteen opettajia, oppilaita, kansalaisjärjestöjä sekä jossain määrin myös paikallisia ja kansallisia päätöksentekijöitä. Loppuunsaatettuja kansallisia hankkeita ovat olleet: Kansallinen nuorten osallisuushanke 2003–2007 (Opetushallitus), Oppiminen ja elävä demokratia / Euroopan kansalaiskasvatuksen teemavuosi (Euroopan neuvosto) 2005 (Opetushallitus), ja Osallistuva oppilas – yhteisöllinen koulu -hanke 2005–2007 (Opetusministeriö). Käynnissä olevia hankkeita: kansallinen nuorten parlamentti eduskunnassa joka toinen vuosi (eduskunta, opetusministeriö ja koulujen parlamenttikerhot), Suomen lasten parlamentti (2007) sekä oppilas- ja opiskelijafoorumi (2007–), joissa pyritään luomaan lapsille ja nuorille kanavia vuoropuheluun ja osallistumiseen sekä välittämään heidän mielipiteitään ja näkemyksiään paikallisille ja kansallisille päätöksentekijöille. Tavoitteena on myös edistää opetuksen arvojen ja opetussuunnitelman tavoitteiden toteutumista kouluissa sekä kehittää paikallisia ja alueellisia rakenteita osallistumista varten. YK:n yleissopimusta lapsen oikeuksista on käytetty välineenä.
10 kohta – Kansalais- ja nuorisojärjestöjen ja muiden sidosryhmien rooli Miten kansalais- ja nuorisojärjestöjen ja muiden sidosryhmien osuutta demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa edistetään etenkin epävirallisessa koulutuksessa? Tunnustetaanko järjestöjen ja niiden toiminnan merkitys arvokkaana osana koulutusjärjestelmää? Tuetaanko järjestöjä? Hyödynnetäänkö niiden asiantuntemusta täysimääräisesti?	Opetus- ja kulttuuriministeriö tekee tiivistä yhteistyötä lukuisten demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta tarkastelevien kansalaisjärjestöjen kanssa. Näitä ovat esimerkiksi UNICEF, Suomen YK-liitto, Mannerheimin lastensuojeluliitto, Suomen nuorisoyhteistyö - Allianssi ja Suomen nuorisovaltuustojen liiton kansallinen järjestö. Koulut voivat vapaasti tehdä yhteistyötä kansalaisjärjestöjen kanssa. Käynnissä olevaan opetussuunnitelman kehittämiseen liittyy laaja-alainen yhteistyö kansallisten ja paikallisten sidosryhmien ja asiantuntijoiden kanssa. Sidosryhmiä ovat asianomaiset ministeriöt ja kansalliset toimielimet (opetus, sosiaaliasiat ja terveydenhuolto), vanhemmat, opettajat, rehtorit, opettajankoulutuslaitokset, vähemmistöryhmät sekä etniset ryhmät (ruotsinkieliset opettajat, saamelaiset, romanit), paikalliset ja alueelliset viranomaiset, ammattiliitot sekä työnantajaliitot.
11 kohta – Arviointiperusteet Onko ministeriössä kehitetty perusteet demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tehokkuuden arvioimiseksi? Miten on varmistettu, että oppijoiden antama palaute on olennainen osa arviointia?	Oppilaita ei arvioida virallisesti. Vastuu jakautuu paikalliselle ja valtion tasolle. Suomessa ei sovelleta taitojen keskitettyä arviointia (lukuun ottamatta lukion lopussa suoritettavaa ylioppilastutkintoa). Perusopetuksessa oppimistuloksia arvioidaan kansallisesti vain otannan perusteella. Tarkastuksia ei ole eikä kouluja laiteta paremmuusjärjestykseen. Arviointi ja oppimistulosten arviointi on jatkuvaa, kehityspainotteista ja se sisältyy järjestelmällisesti opetus- ja oppimismenetelmiin. Kannustava arviointi edistää oppimista ja oppimisvalmiuksien omaksumista. Arviointituloksia käytetään opetus- ja oppimistarkoituksiin. Koulut ja opettajat voivat toteuttaa joustavasti opetussuunnitelmaa sen erityisen sisällön, menetelmien ja materiaalien osalta. Tavoitteet ja hyvän suoriutumisen kriteerit (6. luokan lopussa) ja loppuarvioinnin kriteerit 8. luokalla esitetään valmiuksina, ei yksityiskohtaisina tietoina. Opettajia rohkaistaan ottamaan huomioon oppilaiden erilaiset tarpeet ja keskittymään hyviin perustaitoihin.
12 kohta – Tutkimus Mitä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta	Suomessa on kehitetty hallinnollisia, akateemisia ja käytäntöön painottuvia aihepiirikohtaisia tutkimuksia ja pitkittäistutkimuksia, joista saadaan sekä koulua koskevia että makrotason dataa ja tietoa kouluilmapiirin, oppilaiden terveyden ja hyvinvoinnin, uhriksi

tarkastelevaa tutkimusta on käynnistetty ja edistetty toiminnan nykytilanteen kartoittamiseksi ja vertailutiedon tarjoamiseksi, jotta voidaan mitata ja lisätä tehokkuutta ja vaikuttavuutta ja kehittää käytäntöjä? Mahdollisia tutkimusaloja ovat opetussuunnitelmia koskevat tutkimukset, innovatiiviset käytännöt, opetusmenetelmät, arviointijärjestelmien kehittäminen. Tulosten jakaminen jäsenvaltioiden ja sidosryhmien kesken.	joutumisen jne. kaltaisista seikoista. Kansainvälisistä vertailevista tutkimuksista saadaan tietoa koulujen oppimistuloksista (PISA) sekä opettajia koskevista seikoista (TALIS). Tuloksia hyödynnetään politiikan ja koulujen käytännön kehittämiseen. Opetushallitus tarjoaa kouluille sähköisen alustan, jolla nostetaan esiin innovatiivisia lähestymistapoja opetukseen ja oppimiseen. Opetus- ja kulttuuriministeriö sekä opetushallitus osallistuvat jatkuvaan tutkimus- ja kehittämisyhteistyöhön yliopistojen, koulutuksen arviointineuvoston, tutkimuslaitosten ja erilaisten kansainvälisten sidosryhmien kanssa politiikan, käytäntöjen ja arviointijärjestelmien parantamiseksi. Koulujen käytäntöjä parannetaan yliopistojen opettajankoulutuslaitosten avulla, jotka kouluttavat uusia opettajia, sekä hankkeissa, joita kehitetään koulujen, kansalaisjärjestöjen ja opetushallituksen kanssa. Suomen valtioneuvoston lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelmassa (2012–2015) on käynnissä useita tutkimushankkeita: Kansallinen (otantaan perustuva) arviointi historian ja yhteiskuntaopin oppimistuloksista peruskoulun päättövaiheessa. Opetushallitus, 2012. http://www.oph.fi/julkaisut/2012/historian_ja_yhteiskuntaopin_oppimistulokset_perusopetuksen_paattovaiheessa_2011
13 kohta – Sosiaalisen yhteenkuuluvuuden edistämisen, monimuotoisuuden arvostamisen ja eroavaisuuksien ja ristiriitojen ratkaisun taidot Missä määrin kasvatus- ja opetusmenetelmillä edistetään – oppimista elämään demokraattisessa ja monikulttuurisessa yhteiskunnassa – tietojen ja taitojen hankkimista sosiaalisen yhteenkuuluvuuden edistämiseksi, monimuotoisuuden ja tasa-arvon arvostamiseksi, (uskonnollisten ja etnisten ryhmien) erojen kunnioittamiseksi sekä kiistojen ja ristiriitojen ratkaisemiseksi ilman väkivaltaa? Millä tavoin torjutaan syrjintää ja väkivaltaa, erityisesti kiusaamista ja ahdistelua?	Kaikissa opetussuunnitelman perusteiden tavoitteissa painotetaan sosiaalista yhteenkuuluvuutta ja moninaisuuden kunnioitusta. Koulut ja opettajat voivat toteuttaa itsenäisesti ja joustavasti opetussuunnitelmaa ja määrittää pedagogian, menetelmät, erityisen sisällön ja materiaalit. Oppilaat voivat vaikuttaa opetuksen sisältöön ja menetelmiin. Suomessa opettajia rohkaistaan käyttämään erilaisia aktiivisia oppimismenetelmiä, tekemällä oppimista ja osallistumalla oppimista. Aiheista keskustellaan suomalaisissa kouluissa päivittäin. Kulttuurien väliset aihepiirit sisältyvät kaikkiin kursseihin ja kaikkiin koulun toimintoihin. Käytössä on paljon pitkäaikaisia ja hyväksi osoittautuneita ohjelmia, joihin osallistuu kokonaisia kouluyhteisöjä, ristiriitojen ratkaisemiseksi ja sovittelemiseksi ja kouluilmapiirin parantamiseksi. Näitä ovat esimerkiksi i) KiVa™, kiusaamisen vastainen ohjelma, jossa tarkastellaan uhriutumisen moninaisia muotoja ja keskitytään pikemminkin sivustaseuraajiin kuin kiusattuihin ja kiusaajiin, ii) VERSO vertaissovittelu- ja oppimismenetelmä kouluissa, koskee yli 10 000 lasta ja nuorta, jotka toimivat sovittelijoina esikoulusta lukio-opetuksen ja ammatillisen koulutuksen loppuun, sekä iii) vertaistukiohjelma, jolla helpotetaan kaikkien oppilaiden integroitumista kouluyhteisöön vertaistuen avulla. Vuotuisessa koulurauhan julistuksessa korostetaan lapsen oikeuksia, moninaisuuden kunnioittamista ja kouluilmapiiriä.
14 kohta – Arviointi ja tarkastelu Strategioiden ja linjausten arvioiminen peruskirjan valossa ja niiden muokkaaminen tarvittaessa (Yhteistyö muiden jäsenvaltioiden kanssa ja Euroopan neuvoston tuki mahdollisia).	Suomen opetus- ja kulttuuriministeriö on kehittänyt yhteistyössä muiden ministeriöiden kanssa lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman vuosiksi 2012–2015 nuorisolain (2006) mukaisesti. Lain mukaan valtioneuvosto hyväksyy joka neljäs vuosi nuorisopolitiikan kehittämisohjelman. Tavoitteena on monialaisen nuorisopolitiikan ohjelmatyön laatiminen. Ohjelmassa tuetaan osallistumista ja sosiaalista osallisuutta, edistetään syrjimättömyyttä sekä seurataan jokapäiväistä elämänhallintaa ja annetaan neuvoja. Ohjelmaan sisältyy kansallisia nuorisopoliittisia tavoitteita. Siinä esitetään myös opetusta, työllisyyttä, terveydenhuoltoa, aktiivista kansalaisuutta, sosiaalista voimaantumista, asumista ja yrittäjyyttä koskevia tavoitteita alueellisille ja paikallisille viranomaisille. Kehittämisohjelman täytäntöönpanoa arvioi vuosittain valtion nuorisoasioiden neuvottelukunta. Suomen rehtorien yhdistys, Suomen lukiolaisten liitto ja opetushallitus ovat kehittäneet itsearviointiaineiston ”Oppilaiden osallistuminen ja oppilasneuvoston toiminta lukioissa”, joka on jaettu kaikille lukioille vuonna 2010. Sitä on jaettu myös Euroopan neuvoston verkkosivuilta laajempaan käyttöön. (Vastaavaa materiaalia ei ole peruskouluja varten.) Suomen ihmisoikeuskeskus toteutti kansallisen selvityksen ihmisoikeuskasvatuksesta ja -koulutuksesta Suomessa. Tutkimus julkaistiin 14. helmikuuta 2014. Tutkimuksen tavoitteena oli kartoittaa ihmisoikeuskoulutuksen luonnetta ja laajuutta sekä hankkia tietoa tätä koskevia tulevia strategioita varten. Tutkimus tarjoaa perusteellisen selvityksen ihmisoikeuskasvatuksen laajuudesta ja

	ulottuvuudesta Suomen opetusjärjestelmässä (sen kaikilla tasoilla). Tutkimuksessa tarkastellaan ihmisoikeuskasvatusta koskevaa lainsäädäntöä sekä muita sitovia kansallisia suuntaviivoja opetuksen eri sektoreilla. Siinä tarkastellaan jossain määrin myös opettajien, kasvattajien ja kouluttajien ammatillisia valmiuksia ihmisoikeuskasvatukseen sekä opetuksen sisältöä. Linkkejä Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeussuositusten seurantaan http://www.ihmisoikeuskeskus.fi/in-english/ Vastaavaa kansallista perustutkimusta ihmisoikeuskasvatuksesta opettajankoulutuksessa toteutetaan parhaillaan ja se julkaistaan toukokuussa 2014.

Kansalaiskasvatus Ranskassa

Ranskan kansalaiskasvatus on muuttunut nopeasti viime vuosina. Siinä edistetään oppilaiden aktiivista ja kriittistä ajattelua sekä painotetaan kansalaisarvoja ja demokratian keskeisiä periaatteita. Jäsennelty ja sisällön mukaan järjestetty ohjelma on pantu täytäntöön vain osittain sille opetussuunnitelmassa osoitetun rajallisen osuuden vuoksi. Opettajien koulutus ei ole riittävää ja oppilaspopulaation moninaisuus on haastavaa. Ulkoisten kumppanien kanssa järjestetyt konkreettiset toimet ja tapahtumat tarjoavat oppilaille mahdollisuuksia soveltaa tietoja ja arvoja käytännössä.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus kuuluu kansalaiskasvatukseen, joka ei ole erillinen tieteenala, vaan opetus perustuu useisiin oppiaineisiin, erityisesti historiaan ja maantietoon, ja kattaa erilaisia tavoitteita, käytäntöjä ja ohjelmia, joita toteutetaan kouluissa ja kansalaisjärjestöissä paikallisella tasolla. Kansalaiskasvatus liittyy tiiviisti kouluelämään, oppilaiden oikeuksia ja vastuuta koskeviin sääntöihin sekä näiden koulun elimiin osallistumiseen (oppilaskunnat lukioissa).

Kansalaiskasvatuksen kehitys Ranskassa

Kansalaiskasvatuksella on Ranskassa pitkät perinteet. Se käynnistyi Ranskan vallankumouksen aikana ja kehittyi 1800-luvun lopulla. Keskeisenä tavoitteena oli kehittää kansalaisille käsitys kansalaisvastuusta. Opetus perustui sekularismiin ja sillä pyrittiin poistamaan uskonnon vaikutus, mutta myös minimoimaan yksityisen kulttuurin vaikutus julkiseen elämään. Keskeisenä huolenaiheena oli kehittää yhteisiä ajatuksia, joilla varmistettaisiin kansallisen yhteisön yhtenäisyys ohi etnisten, uskonnollisten tai luokkaan perustuvien erojen. Toisen maailmansodan jälkeen tarvetta tukea tasavaltaa ei enää ollut, ja kansalaiskasvatuksesta luovuttiin 1960-luvulla (Feron, 2008).

Vuonna 1985 kansalaiskasvatus käynnistettiin uudelleen pitkään kestäneen talouskriisin, työttömyyden, kasvavan eriarvoisuuden ja puutteen vuoksi. Myös lähiöissä asuva maahanmuuttajaväestö alkoi syrjäytyä. Kansalaiskasvatusta suunniteltiin erityisesti ratkaisemaan muslimiperäisten maahanmuuttajien kotoutumisongelmia auttamalla näitä ymmärtämään ja omaksumaan kansallisia arvoja. Kansalaiskasvatuksen tavoitteita laajennettiin: kotouttamisen edistämisen ja kansakunnan kehittämisen lisäksi sen odotettiin torjuvan ongelmakäyttäytymistä ja väkivaltaa. Kansalaiskasvatusohjelmia laadittiin keskeisten arvojen pohjalta, joita olivat vastuullisuus, tasa-arvon kunnioittaminen ja yhteiset säännöt. Näitä esiteltiin keskustelemalla demokratiasta,

KANSALAISKASVATUS RANSKALAISISSA KOULUISSA

Kansalaiskasvatuksessa edetään vaiheittain esikouluopetuksen vastuuntunnon peruskäsitteistä täysimääräiseen kansalaisuuteen keskiasteen lopulla.
Monialaisissa lähestymistavoissa kansalaiskasvatus yhdistyy muihin, historian kaltaisiin oppiaineisiin.
Kansalaiskasvatuksessa painotetaan maailmankansalaisuuden ajatusta sekä yksilön vastuuta.
Käytännön oppiminen tapaustutkimusten avulla sitouttaa oppilaita.
Kansalaiskasvatus perustuu ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen kaltaisiin keskeisiin teksteihin.

kansalaisoikeuksista ja -velvollisuuksista, poliittisista instituutioista ja kansalaiskäytännöistä. (Feron, 2008)

Vaikka suurin osa kansalaiskasvatuksen alkuperäisistä aihepiireistä koski Ranskan kansalaisten oikeuksia sekä poliittisten ja sosiaalisten instituutioiden toimintaa, siihen on asteittain lisätty muita aihepiirejä, kuten globalisaatio ja Euroopan yhdentyminen.

Kansalaiskasvatus kouluissa

Viimeisimmissä opetuslaeissa (1989 ja 2005) säädetään selkeästi opettajien ja koulujen tehtävästä valmistaa oppilaita harjoittamaan tasavallan kansalaisuutta sekä esitellä tulevien kansalaisten oikeudet ja vastuut. Vuoden 2005 laissa otettiin käyttöön "yhteinen taito- ja tietopohja", jossa täsmennetään yhteiskuntaa koskevat taidot ja kansalaistaidot, jotka kaikkien oppilaiden on saatava pakollisen opetuksen aikana.

Kansalaiskasvatus ulottuu esikoulusta lukioon.

Esikoulu: ”Yhdessä elämisen” oppiminen alkaa esikoulussa ja käsittää sosiaalisen elämän sääntöjen oppimisen.

Alakoulu (viisi vuotta) – kansalaiskasvatus ja moraalinen kasvatus: Huomaavaisuutta ja yhteiskunnassa käyttäytymistä koskevia sääntöjä hiotaan edelleen. Moraalin periaatteet, oikeuksia ja velvollisuuksia koskevien käsitteiden ymmärrys. Sosiaalisen elämän sääntöjä vahvistetaan edelleen, huomaavaisuuden ja yhteistyön sosiaalinen käyttö luokassa. Terveys ja turvallisuus.

Yläkoulu ”collège” (neljä vuotta) – kansalaiskasvatus: Opetetaan historian ja maantiedon yhteydessä. Yläkoulun tehtävät ja organisaatio. Oppilaiden velvollisuudet. Opetuksen merkitys. Moninaisuus ja tasa-arvo. Vapaudet, oikeudet ja oikeudenmukaisuus. Demokraattinen kansalaisuus.

Lukio ”lycée” (kolme vuotta, vastaa ”sixth-form collegea”) – Kansalais-, oikeus- ja sosiaalikasvatus kansalaisuuden käsitteen pohjalta.

Kansalaiskasvatus yläkoulussa (collège) demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus nykyisessä yläkoulun opetussuunnitelmassa

Yläkoulussa kansalaiskasvatus on jatkuvaa ja se sisältyy asteittain opetussuunnitelmaan. Ensimmäisen vuoden aikana kansalaiskasvatukseen käytetään puoli tuntia viikossa, mutta seuraavien vuosien osalta aikaa ei ole määritetty selvästi. Opetusohjelmaa, josta vastaavat pääasiassa historian ja maantiedon opettajat, tarkistettiin vuosina 2008–2010, ja sitä tarkistetaan parhaillaan.

Yläkoulussa kansalaiskasvatus perustuu alakoulussa aloitettuun työhön, jossa oppilaita valmistetaan toimimaan jokapäiväisessä elämässään vastuullisesti ja heitä autetaan oppimaan keskeiset seikat, jotta he ymmärtävät kansalaisuuden poliittisen merkityksen ja valmistautuvat harjoittamaan kansalaisuutta.

- ”Sixième”-luokalla (yläkoulun ensimmäinen vuosiluokka) opetuksessa keskitytään yhteisöelämän näkökohtiin koulussa ja kotona – käsittäen myös lapsen oikeudet ja velvollisuudet – sekä paikallisyhteisössä.
- ”Cinquième”-luokalla painotetaan moninaisuutta ja tasa-arvoa, erilaisuutta ja syrjimättömyyttä sekä yksilöllistä ja kollektiivista vastuuta. Myös turvallisuuden käsitettä merkittävien riskien yhteydessä tarkastellaan.

- ”Quatrième”-luokalla opetusohjelma perustuu vapauden, lainsäädännön ja oikeudenmukaisuuden käsitteisiin ja siinä tarkastellaan yksilön oikeuksia ja kollektiivisia oikeuksia, ihmisten ja tavaroiden suojelua. Näillä kolmella luokka-asteella opettajat voivat tarkastella valitsemiaan ajankohtaisia asioita.
- ”Troisième”-luokalla (yläkoulun viimeisenä vuotena) oppilaat tutustuvat poliittisen kansalaisuuden periaatteisiin ja todellisuuteen tarkoituksena analysoida tasavallan kansalaisuuteen liittyviä arvoja ja periaatteita, demokraattista, poliittista ja sosiaalista elämää sekä kansalliseen puolustukseen liittyviä tosiseikkoja ja ongelmia.

Yläkoulun neljän vuosiluokan oppimistulokset vahvistetaan erityisellä kokeella, joka on osa yläkoulututkintoa, ”Diplôme National du Brevet”.

Kansalaiskasvatus lakisääteisten velvoitteiden täyttämiseksi

Kansalaiskasvatuksen opetusohjelma ”collègessa” on myös keino, jolla opetusjärjestelmässä täytetään lakisääteiset velvoitteet, jotka koskevat puolustusta, kansallisuutta, liikenneturvallisuutta ja vastuullista käyttäytymistä terveyden alalla. Vuonna 1997 toteutuneen asepalvelusuudistuksen jälkeen, jossa kutsunnoista luovuttiin, kansallisen ja eurooppalaisen puolustuksen periaatteet ja organisaatio esitetään koulun opetusohjelmassa. Vuoden 1998 kansalaisuutta koskevan lain perusteella myös Ranskan kansalaisuutta koskevat perusperiaatteet selitetään kouluissa. Yläkoulun opettajien velvollisuutena on myös opettaa liikenneturvallisuuden perusteet, minkä jälkeen kaikki opetukseen osallistuneet saavat todistuksen. Oppilaille opetetaan myös terveystietoa vastuulliseen käyttäytymiseen rohkaisemiseksi.

Haasteet: ajanpuute, opettajien puutteellinen koulutus ja moninainen oppilaspopulaatio

Kansalaiskasvatuksen toteutus on osoittautunut haasteelliseksi kolmesta pääasiallisesta syystä.

- Kansalaiskasvatukseen osoitetun ajan puute: puoli tuntia viikossa yläkoulun ensimmäisellä vuosiluokalla ja yhteensä 16 tuntia vuodessa yläkoulun loppuun asti.
- Opettajien riittämätön koulutus: suurin osa ranskan kielen, historian, filosofian ja yhteiskuntaopin opettajista, joiden vastuulla kansalaiskasvatus on, ei ole saanut alan koulutusta eikä omaa tarvittavia tietoja. Peruskoulutuksessa asiaa tarkastellaan rajallisesti.
- Oppilaspopulaation moninaisuus lisääntyy sosioekonomisten, uskonnollisten ja etnisten taustojen osalta.

Sitoutumista edistävät osatekijät ranskalaisissa kouluissa

Viimeisten 15 vuoden aikana kansalaiskasvatuksen opetuksessa on tapahtunut merkittäviä muutoksia. Opettajat pyrkivät tarkastelemaan opetusohjelmaan sisältyviä käsitteitä oppilaiden ajatusten ja erityisopintojen perusteella. Yläkoulun opetuksessa painotetaan erityisesti ryhmäkeskusteluja.

Kansalaiskasvatus liittyy myös koulujen sisä- ja ulkopuolella toteutettuihin konkreettisiin toimiin. Opetusministeriö painottaa, että kansalaisuutta on tarkasteltava paitsi tiedon, myös käytännön kautta, ja sen on sisällyttävä lasten ja nuorten jokapäiväiseen elämään. Kouluja rohkaistaan järjestämään kansalaistaitojen työpajoja sekä kansalaiskasvatusta luokkien ulkopuolelle. Näissä tarkastellaan oikeuksia (ihmisoikeudet, naisten oikeudet, lapsen oikeudet), muistamista (rikokset ihmisyyttä vastaan, juutalaisten joukkomurha) ja solidaarisuutta (kansainvälisyys, rasisminvastaisuus). Teemapäivinä järjestetään erityisiä tapahtumia aiheittain (kansainvälinen

lapsen oikeuksien päivä 20. marraskuuta, kansainvälinen ihmisoikeuksien päivä 10. joulukuuta). Oppilaille myönnetään palkintoja ihmisoikeusalalla ja muistojen säilyttämisestä.

Näiden luokkien sisällä tai ulkopuolella järjestettyjen toimien yhteydessä luodaan kumppanuuksia kansalaisjärjestöjen ja muiden yhdistysten kanssa, jotka järjestävät esimerkiksi tiedotuskampanjoita ja tapahtumia ja laativat tiedotus-/opetusmateriaalia, jota opettajat voivat vapaasti käyttää. Kansalaiskasvatuksen ja solidaarisuuden alalla koulun ulkopuolella toimivien kansalaisjärjestöjen ja yhdistysten kanssa solmittavat kumppanuudet perustuvat sopimuksiin, joita tekemiseen koulujen ja yhdistysten välillä sovelletaan erityisiä sääntöjä. Koulujen yhteistyötä kansalaisjärjestöjen ja yhdistysten kanssa ohjataan kansallisella tasolla. Ministeriössä laaditaan vuosittain luettelo yhdistyksistä, jotka täydentävät kansallista opetusta (”complémentaires de l’éducation nationale”). Nämä sopimukset antavat kansalaisjärjestöille ja yhdistyksille oikeuden tulla kouluihin koulun johtajien suostumuksella. Ministeriö myöntää myös rahoitusta joillekin yhdistyksille tukeakseen niiden toimintaa. Myös kumppanuuksilla muiden julkisten viranomaisten (oikeus-, turvallisuus-, puolustus- ja terveysviranomaisten) edustajien kanssa on merkittävä asema kansalaiskasvatuksen tarjonnassa. Ne tarjoavat tietoa ja osallistuvat toimintaan ja projekteihin. Esimerkiksi "Trinômes académiques" (alueellisen tason puolustuksen edustajat) tarjoavat hyödyllisiä resursseja puolustusta koskevaan opetukseen.

Oppilaiden osallistuminen koulun hallintoon koskee lukiota. Oppilaskuntia ei ole yläkouluissa, mutta valitut oppilaat edustavat tovereitaan luokkaneuvostoissa ja erilaisissa neuvoa-antavissa elimissä, kuten terveys- ja kansalaiskasvatuksen komiteoissa. Komiteat perustavat kohderyhmiä, jotka osallistuvat aloitteisiin, joista koulun toimintasuunnitelma muodostuu.

Kuva 2 Toimintakulttuuri ranskalaisessa koulussa

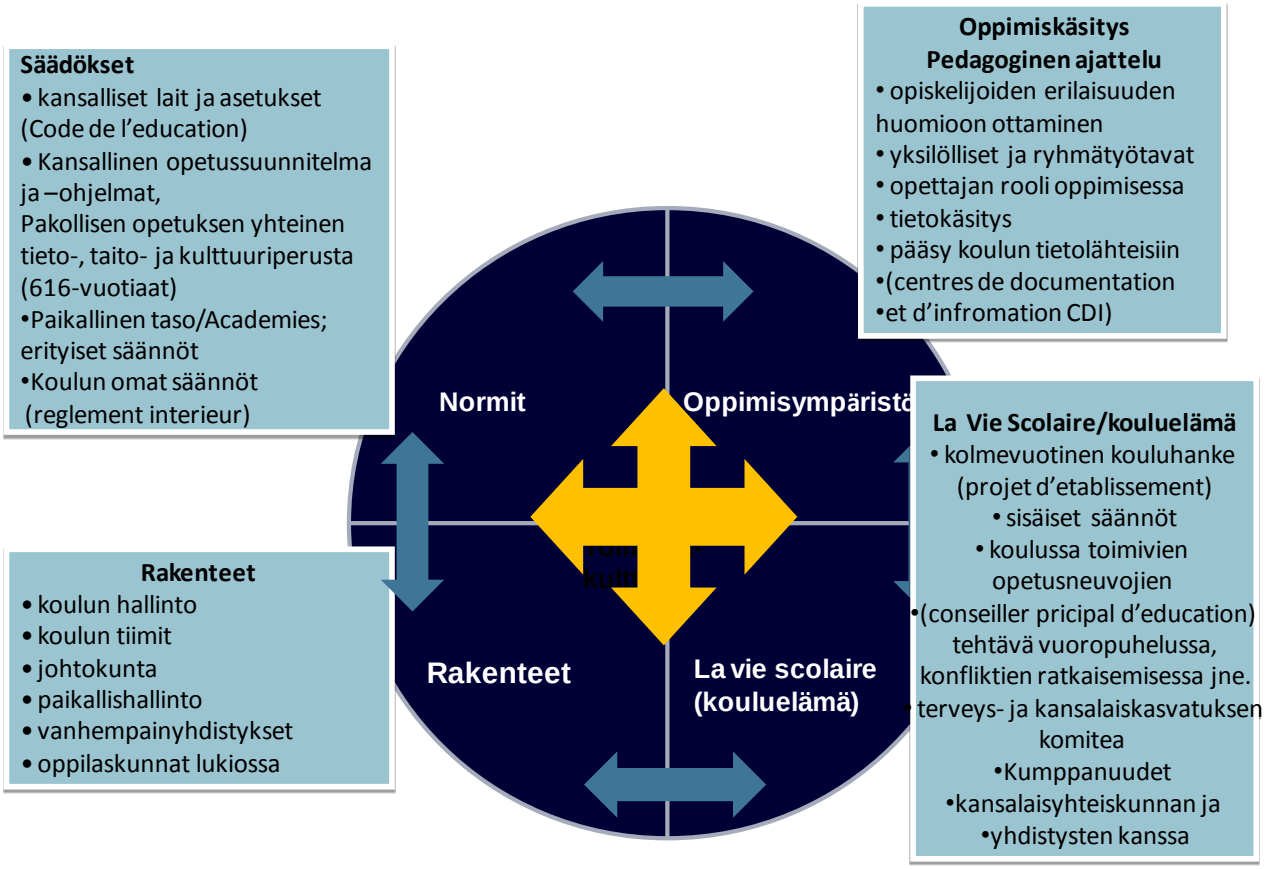

Moraalisen ja kansalaiskasvatuksen uudet ohjelmat (2015)

Tämän raportin laatimisen aikana korkea tason opetussuunnitelmastrategiasta vastaava ryhmä (CSP), joka vastaa koulujen ohjelmista, kehitti parhaillaan suuntaviivoja moraalisen ja kansalaiskasvatuksen uutta opetussuunnitelmaa varten hiljattain annetun lain (tasavallan koululaitoksen uudelleenjärjestelyn ohjausta ja suunnittelua koskeva laki N:o 2013-595, annettu 8 päivänä heinäkuuta 2013), ”Morale Laïque” -raportin ja ministerin ohjeiden (”lettre de cadrage”) perusteella. Lain mukaan koulujen tehtävänä on erityisesti moraalisen ja kansalaiskasvatuksen avulla varmistaa, että oppilaat oppivat kunnioittamaan yksilöä, tämän alkuperää ja erilaisuutta, naisten ja miesten tasa-arvoa ja sekularismia (opetusalan koodeksin ”code de l’éducation” L311-4 artikla). Moraalinen ja kansalaiskasvatus edistää sellaisten vastuullisten ja vapaiden kansalaisten kasvua, jotka kykenevät ajattelemaan kriittisesti ja harkitsevasti (opetusalan koodeksin L312-15 artikla).

Tämän vuoksi moraaliseen ja kansalaiskasvatukseen kuuluu:

- yhteisten arvojen välittäminen: ihmisarvo, vapaus, tasa-arvo, solidaarisuus, sekularismi, oikeus, yksilön kunnioittaminen, naisten ja miesten tasa-arvo, suvaitsevaisuus ja kaikenlaisen syrjinnän torjuminen,
- moraalintunnon, kriittisen ajattelun ja harkintakyvyn kehittäminen,
- oppilaiden valmistaminen aktiiviseen kansalaisuuteen sekä yksilöllisen ja kollektiivisen vastuun tiedostamiseen.

Yksi tapa saavuttaa nämä tavoitteet on aikatauluttaa selkeästi moraalinen ja kansalaiskasvatus. Tämän vuoksi moraalista ja kansalaiskasvatusta opetetaan alakoulussa vuodesta 2005 alkaen yksi tunti viikossa ja yläkoulussa ja lukiossa puoli tuntia viikossa.

”Morale Laïque” -raportin suositusten mukaisesti moraalisessa ja kansalaiskasvatuksessa painotetaan voimakkaasti kieltä, viestintää ja monialaisuutta. Alakouluissa moraalisessa ja kansalaiskasvatuksessa keskitytään oppimaan selittämistä, väittelyä, perustelemista sekä tunteiden ja erimielisyyksien ilmaisemista vastuullisella tavalla. Collège-tasolla moraalinen ja kansalaiskasvatus toteutetaan enenevässä määrin monialaisten projektien kautta. Niissä tarjoutuu mahdollisuus ymmärtää sitoutumisen ja vastuullisuuden sekä ryhmän yhteistyön merkitys. Kaikilla opetustasoilla oppilaita rohkaistaan osallistumaan keskusteluun ja vuoropuheluun, mikä edellyttää erilaisten mielipiteiden kuuntelemista, kunnioittamista ja tunnustamista.

Taulukko 3. Ranska: keskiasteen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen opetussuunnitelman vertailu peruskirjan periaatteisiin nähden

Peruskirjan keskeinen kohta	RANSKA
3 kohta – Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen suhde Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus liittyvät läheisesti toisiinsa ja tukevat toisiaan. Ne eroavat pikemminkin painopisteiltään ja vaikutusalueiltaan kuin tavoitteiltaan ja käytännöiltään.	Kansalaiskasvatuksen tavoitteena on valmistaa oppilaita osallistumaan demokraattisen elämään, tiedostamaan kansalaisoikeutensa ja -velvollisuutensa sekä elämään yhdessä yhteiskunnassa. Oppilaita opetetaan i) itseensä luottaviksi kansalaisiksi, jotka ymmärtävät ja noudattavat lakia ja käyttäytyvät vastuullisesti itseään, toisia (solidaarisuus, erilaisuuden kunnioittaminen) ja ympäristöä kohtaan, ii) kansalaisiksi, jotka kykenevät muodostamaan mielipiteen ja keskustelemaan ajankohtaisista asioista, iii) kansalaisiksi, jotka kykenevät sitoutumaan ja olemaan aloitteellisia, iv) kansalaisiksi, jotka tuntevat kansalliseen ja eurooppalaiseen puolustukseen sekä rauhaan ja koulutukseen liittyviä asioita ja v) kansalaisiksi, jotka tuntevat kuuluvansa kansakuntaan. Kansalaiskasvatuksen kurssien lisäksi taitoja voidaan oppia käytännössä ja konkreettisten toimien avulla, kuten kansallisissa kampanjoissa, joita sisältyy kansalaiskasvatuksen opintopolkuun ympäri vuoden. Vuotuisessa joukkokirjeessä esitellään kaikki kansalais- ja ihmisoikeustoimet, joita koulut voivat sisällyttää toimintasuunnitelmaansa ja toteuttaa ympäri vuoden. Ranskassa kehitetään parhaillaan uutta opetussuunnitelmaa ylä- ja ala-asteelle. Tämä tarjoaa mahdollisuuden demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen sisällyttämiseen uusin tavoin. Opetussuunnitelmauudistuksen tavoitteena on yksinkertaistaa ”yhteistä tieto- ja taitopohjaa”, josta tulee ”yhteinen tieto-, taito- ja kulttuuripohja”. Uusien ohjelmien on määrä valmistua syyskuuhun 2015 mennessä. Yhteisen pohjan pilarit 6 (yhteiskunnalliset taidot ja kansalaistaidot) ja 7 (itsenäisyyden ja aloitteellisuuden kehittäminen) koskevat demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta. Osana opetussuunnitelman kehittämistä opetusministeriö julkaisi huhtikuussa 2013 raportin nimeltä ”Morale Laïque, pour un enseignement laïque de la morale”. Opetussuunnitelman kehittämistä varten perustetaan työryhmä.
6 kohta – Virallinen koulutus Missä määrin demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus sisältyy virallisen koulutuksen opetussuunnitelmaan? Mitä toimia toteutetaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tukemiseksi, tarkastelemiseksi ja päivittämiseksi opetussuunnitelmissa?	Kansalaiskasvatus on osa kaikkien koulujen tehtävää. Yläkoulussa (collège) kansalaiskasvatusta opetetaan keskimäärin tunti viikossa kaikilla tasoilla. Tavoitteena on, että oppilaat oppivat demokratian ja tasavallan perustavaa laatua olevat periaatteet ja arvot. ”Yhteisessä tieto- ja taitopohjassa”, joka käsittää seitsemän keskeistä taitoa, määritetään mitä oppilaiden on hallittava ennen pakollisen opetuksen päättymistä. Kansalaisuuden osalta tavoitteena on luoda opintopolku, jonka myötä arvot, tiedot, käytännöt ja käyttäytyminen tulevat tutuiksi virstanpylväinä, jotka edistävät aktiivista osallistumista, auttavat oppilaita harjoittamaan vapauttaan kunnioittaen samalla toisten oikeuksia ja torjuen väkivallan. Ensisijaiset tavoitteet määritetään kansallisella tasolla ja toiminta toteutetaan paikallisella (académie) ja koulun tasolla. Ministeriön lakisääteisissä teksteissä esitetään suuntaviivat toiminnalle kaikilla tasoilla, niin paikallisella (académie) kuin koulun tasolla. Johtavat opettajat ja valvojat panevat täytäntöön suuntaviivat paikallisen ”académie”-tason suunnitelmina, joita ohjaa ”académien” rehtori. Rehtori edustaa opetusministeriötä, ja vastaa tässä asemassa koulutuspolitiikasta. Terveys- ja kansalaiskasvatuksen, ensiavun ja ympäristökasvatuksen valmistelukomiteat määrittävät ”académien” kansalaiskasvatuspolitiikan ja arvioivat sen vaikutusta. Ne tekevät yhteisyötä opetusministeriön ulkopuolisten kumppanien kanssa. Kansalaiskasvatuskurssien lisäksi opetusministeriö julkaisee vuosittain luettelon opetustoimista, joista kouluja pyydetään laatimaan ohjelma sisällytettäväksi koulun suunnitelmaan. Nämä opetustoimet ovat usein kumppanuushankkeita. Ne liittyvät yhteisen tieto- ja taitopohjan keskeisiin valmiuksiin ja erityisesti sosiaalisiin taitoihin ja kansalaistaitoihin (kansalais- ja ihmisoikeuskasvatus, urheilu ja kansalaisuus, kansalaisuus ja osallistuminen). http://eduscol.education.fr/cid47920/programme-previsionnel-des-actions-educatives.html
8 kohta – Demokraattinen hallinto Miten koulujen demokraattista hallintoa edistetään? Mitä toimia on toteutettu tarkoituksena rohkaista ja helpottaa seuraavien ryhmien osallistumista: – oppilaiden ja opetushenkilöstön – sidosryhmien, myös vanhempien?	Ranskan yläkouluissa ei ole oppilaskuntia. Valitut oppilaat edustavat tovereitaan luokkaneuvostoissa ja erilaisissa neuvoa-antavissa elimissä, kuten terveys- ja kansalaiskasvatuksen komiteoissa ja johtokunnissa. Komiteat perustavat kohderyhmiä, jotka osallistuvat aloitteisiin, joista koulun toimintasuunnitelma muodostuu. Luokkien ja koulujen edustajille on tarjolla koulutusta, mutta koulutuksen tehokkuus riippuu paikallisen tason poliittisesta tahdosta. Ranskan 8 päivänä heinäkuuta 2013 annetussa laissa N:o 2013-595 tasavallan koululaitoksen uudelleenjärjestelyn ohjauksesta ja suunnittelusta todetaan, että tullakseen nuoriksi kansalaisiksi oppilaiden on opittava demokraattisen elämän periaatteet ja hankittava kansalaistaidot tarjotun opetuksen avulla sekä osallistumalla edustaviin elimiin ja/tai kouluelämään. Vanhemmat ovat olleet edustettuina koulujen hallinnossa 1980-luvulta alkaen johtokuntien ja luokkaneuvostojen kaltaisissa elimissä,

	joihin he valitsevat joukostaan edustajat. Opetuskulttuurin muutos, jossa kasvatusvastuuta jaetaan yhä enemmän vanhempien kanssa, on toteutunut asteittain vuodesta 2006 alkaen. Tätä koskevat suuntaviivat ovat ala- ja yläkoulujen vanhempien saatavilla. Vastuuta jaetaan ulkoisten sidosryhmien kanssa: muiden hallinnon virastojen, aluehallinnon, kansalaisjärjestöjen ja yhteisöperustaisten opetusryhmien. Näiden tehtävät ja ohjaavat periaatteet esitetään lakiteksteissä. Vastuullisen käyttäytymisen ohjauskomitea toimii johdonmukaisen lähestymistavan varmistamiseksi kouluja ja oppilaita koskevien aloitteiden osalta. Se toimii tiiviissä yhteydessä valtion alueellisen edustajan (”préfet”) kanssa, ja sen jäseninä on opetuksen, kansalaistaitojen, terveydenhuollon, pelastuspalvelun sekä työterveyden ja -turvallisuuden asiantuntijoita.
9 kohta – Koulutus Missä määrin opettajille, opetushenkilöstölle, nuoriso-ohjaajille ja kouluttajille tarjotaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen perus- ja jatkokoulutusta sekä kehittämistoimintaa: tiedon ja ymmärryksen takaamiseksi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tavoitteista ja periaatteista opetus- ja oppimismenetelmistä ja muista keskeisistä taidoista?	Koulunjohtajien ja valvojien peruskoulutukseen sisältyy moduuleja, jotka auttavat näitä vastaamaan opetustehtävistä, myös demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksesta. Vuonna 2013 annetulla lailla (« Loi d’orientation et de programmation pour la refondation de l’école ») perustettiin uudet korkeakoulut opettajien koulutusta varten (les Ecoles supérieures du professorat et de l’éducation (ESPE)). Opettajien ja kouluhenkilöstön peruskoulutus kattaa 17 keskeistä valmiutta, joista N:o 3 käsittää: ”osaamisen toimia vastuullisena kasvattajana eettisten periaatteiden mukaisesti, joita ovat: i) konfliktien ehkäiseminen, niiden hallinta ja ratkaiseminen, ii) ulkopuolelle jättämisen, syrjinnän, väkivallan sekä vakavien sosiaalisten haasteiden tai hyväksikäytön merkkien kaikkien muotojen tunnistaminen; näiden tilanteiden käsittely ja kyseisten oppilaiden seuranta, sekä iii) kansalaiskasvatuksen toteutus oppilaiden kuuntelutaidon kehittämiseksi sekä jakamisen, kunnioituksen ja vastuullisen sitoutumisen arvojen opettamiseksi. Kansallisella ja paikallisella (académies) tasolla on saatavilla vapaaehtoista täydennyskoulutusta painopistealoilta. Painopistealat määritetään vuosittain kansallisella tasolla (Plan national de formation), ja ministeriö järjestää seminaareja valvojille ja opettajien kouluttajille, jotka vastaavat akateemisen täydennyskoulutuksen (”Plan académique de formation”) toteuttamisesta alueella tasolla (academies). Yksi vuoden 2013 kansallisen suunnitelman monista painopistealoista on kouluväkivallan torjumista ja kouluilmapiirin parantamista koskeva koulutus. Seminaarin aiheita ovat muun muassa uhriutuminen ja kouluilmapiirin paikallinen diagnosointi, vastuullisuuden ja keskinäisen kunnioituksen oppiminen; seksuaalikasvatus. Ks: www.education.gouv.fr/pid25535/bulletin_officiel.html?cid_bo=66240 Kukin aluetaso (académie) tarjoaa tukea innovaatioiden rohkaisemiseksi opetuksessa. Koulun ympäristön ja sen toimintasuunnitelman perusteella koulun ja opetusviranomaisten yhdessä hyväksymiin kolmivuotisiin tavoitepuitteisiin voidaan sisällyttää yksityiskohtaisia pedagogisia tavoitteita. Opetusalan koodeksin 401-1 artiklassa annetaan kouluille mahdollisuus kehittää paikallisen tason projekteja paikallisiin tarpeisiin vastaamiseksi, kunhan projektit liittyvät (académien vahvistamiin) paikallisiin painopistealoihin. Pairform@nce on yhteistyösivusto, joka tarjoaa helpon pääsyn kansallisen ja paikallisen (académiet ja départementit) tason koulutusmahdollisuuksiin. Ks: http://national.pairformance.education.fr/.
10 kohta – Kansalais- ja nuorisojärjestöjen ja muiden sidosryhmien rooli Miten kansalais- ja nuorisojärjestöjen ja muiden sidosryhmien osuutta demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa edistetään etenkin epävirallisessa koulutuksessa? Tunnustetaanko järjestöjen ja niiden toiminnan merkitys arvokkaana osana koulutusjärjestelmää? Tuetaanko järjestöjä? Hyödynnetäänkö niiden asiantuntemusta täysimääräisesti?	Koulut tekevät yhteistyötä sellaisten kansalaisjärjestöjen ja yhdistysten kanssa, joiden kanssa opetusministeriö on tehnyt sopimuksen. Opetusministeriössä laaditaan vuosittain luettelo yhdistyksistä, jotka täydentävät kansallista opetusta (”complémentaires de l’éducation nationale”). Nämä kansalaisjärjestöt ja yhdistykset saavat tulla kouluihin koulun johtajien suostumuksella. Ks: www.education.gouv.fr/cid21129/les-associations-agreees-dans-l-education-nationale.html Kansallisten tai vähintään kolmanneksen academie-alueesta kattavien yhdistysten olisi edistettävä julkista opetusta: i) tukemalla opetustoimia koulupäivän aikana, ii) järjestämällä lisää opetustoimia kouluajan ulkopuolella ja iii) kehittämällä opetustutkimusta tai opetushenkilöstön ja muun kouluhenkilöstön koulutusta. Yhdistysten on: i) oltava yleishyödyllisiä ja voittoa tavoittelemattomia, ii) tarjottava korkealaatuisia palveluita ja täydennettävä opetussuunnitelmaa ja opetusta, iii) kunnioitettava sekularismin periaatteita sekä iv) oltava kaikille avoimia ja syrjimättömiä. Hyväksymismenettely on kolmivaiheinen: i) Yhdistyksen on toimitettava opetusministeriölle hakemus, josta ii) kansallinen julkisen opetuksen täydentävien yhdistysten neuvosto (”Le Conseil national des associations éducatives complémentaires de l'enseignement public” CNAECEP) antaa lausuntonsa, minkä jälkeen iii) ministeri päättää yhdistyksen hyväksymisestä. CNAECEPin puheenjohtajana toimii opetusministeri tai tämän edustaja. Sen jäseninä on: 8 tunnustettua yhdistystä, 5 henkilöstöhallinnon ja koulutuksen organisaatioiden edustajaa, 5 vanhempainjärjestöjen edustajaa, 4 opetusministeriön edustajaa ja yksi nuoriso- ja urheiluministeriön edustaja.

	Ministeriö myöntää myös rahoitusta joillekin yhdistyksille, myös nuorisojärjestöille, tukeakseen niiden toimintaa. Osana rasismin, juutalaisvastaisuuden ja muukalaisvihan torjuntaa koskevaa suunnitelmaansa opetusministeriö jatkaa yhteistyötään kansalaisyhteiskunnan ja instituutioiden kanssa ja tekee säännöllistä yhteistyötä kansallisen neuvoa-antavan ihmisoikeuskomitean kanssa (ks: www.cncdh.fr), tasa-arvokomitean (HALDE) (ks:www.halde.fr) ja tiettyjen rasisminvastaisten järjestöjen kanssa (SOS racisme, CoExist, Ligue de l'enseignement, CIDEM, LICRA jne.). Nämä järjestävät kouluissa tiedotuskampanjoita ja tarjoavat opetusmateriaalia. Ministeriö on allekirjoittanut naistutkijoiden yhdistysten kanssa kolme sopimusta, jotka liittyvät tyttöjen ja poikien tasa-arvoa koskevaan suunnitelman tieteellisiin ja teknisiin opintoihin suuntautumisessa.
11 kohta – Arviointiperusteet Onko ministeriössä kehitetty perusteet demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tehokkuuden arvioimiseksi? Miten on varmistettu, että oppijoiden antama palaute on olennainen osa arviointia?	Oppilaiden arviointi (tiedot, taidot ja käyttäytyminen) perustuu henkilökohtaiseen harjoittelukirjaan, johon merkitään saavutukset ja jonka avulla seurataan edistymistä. Aiemmin oppilaat saivat hyväksymismerkintöjä (Note de vie scolaire) osallistumisestaan kouluelämään. Ne otetaan huomioon peruskoulun päättötodistuksessa. Arvioinnin kohteita olivat: oppilaan osallistuminen kouluelämään, läsnäolo ja koulun sääntöjen noudattaminen. Joistakin oppiaineista, kuten ensiapukoulutuksesta ja liikenneturvallisuuskoulutuksesta annettiin erityisiä todistuksia. Arviointimenettelyllä pyrittiin lisäämään oppilaan omanarvontuntoa ja tarjoamaan virallinen tunnustus edistymisestä. Hyväksymismerkinnöistä (Note de vie scolaire) ja koko arvioinnista keskustellaan osana yläkoulun opetussuunnitelman uudistusta.
12 kohta – Tutkimus Mitä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta tarkastelevaa tutkimusta on käynnistetty ja edistetty toiminnan nykytilanteen kartoittamiseksi ja vertailutiedon tarjoamiseksi, jotta voidaan mitata ja lisätä tehokkuutta ja vaikuttavuutta ja kehittää käytäntöjä? Mahdollisia tutkimusaloja ovat opetussuunnitelmia koskevat tutkimukset, innovatiiviset käytännöt, opetusmenetelmät, arviointijärjestelmien kehittäminen. Tulosten jakaminen jäsenvaltioiden ja sidosryhmien kesken.	Perusopetuksen pääosasto seuraa säännöllisesti kansallista ja kansainvälistä tutkimusta opetusjärjestelmän kehittämis- ja uudistamistarpeiden täyttämiseksi. Opetusuudistuksiin vaikuttavia tutkimusaloja ovat opetus, kognitiivinen tiede, neurotieteet jne. Vuoden 2013 kansallisessa opetussuunnitelmassa painotetaan tutkimuksen opetusohjelmiin sisällyttämisen merkitystä. Ranskan opetusinstituutti (Ife) on opetusalan kansallinen tutkimus-, koulutus- ja tiedonsiirtoinstituutti, joka tekee tiivistä yhteistyötä opetusalan keskeisten sidosryhmien kanssa. Se osallistuu kaikkien merkittävien kansainvälisten järjestöjen, kuten UNESCOn ja OECD:n toimintaan. Ks. http://ife.ens-lyon.fr/ife Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyviä tutkimushankkeita ovat esimerkiksi i) terveys- ja kansalaiskasvatusta taiteen, median, kestävän kehityksen yms. keinoin koskeva Ifen tutkimus ii) Alain Savary -keskuksen Ifessä toteuttama tutkimus syrjinnän torjumisesta, erityisesti koulujen syrjinnän vastaisen kansallisen verkoston kautta, johon osallistuu tutkijoita ja ammattilaisia (http://reseau-lcd-ecole.ens-lyon.fr) iii) koulukiusaamisen vastainen suunnitelma laadittiin ja sitä toteutetaan ja arvioidaan yhteistyössä arvostetun kouluväkivallan tutkijan ja kouluväkivallan kansainvälisen tarkkailukeskuksen entisen puheenjohtajan kanssa.
13 kohta – Sosiaalisen yhteenkuuluvuuden edistämisen, monimuotoisuuden arvostamisen ja eroavaisuuksien ja ristiriitojen ratkaisun taidot Missä määrin kasvatus- ja opetusmenetelmillä edistetään – oppimista elämään demokraattisessa ja monikulttuurisessa yhteiskunnassa – tietojen ja taitojen hankkimista sosiaalisen yhteenkuuluvuuden edistämiseksi, monimuotoisuuden ja tasa-arvon arvostamiseksi, (uskonnollisten ja etnisten	Kansallisiin toimintasuunnitelmiin sisältyy i) kansallinen rasisminvastainen suunnitelma (2012–2014), johon kuuluu koulutusosio ii) kansallinen koulukiusaamisen vastainen suunnitelma (ks. http://agircontreleharcelementalecole.gouv.fr.). Suunnitelma laadittiin ja sitä toteutetaan ja arvioidaan yhteistyössä kouluväkivallan kansainvälisen tarkkailukeskuksen kanssa. Ohjelman uusi vaihe käynnistyi marraskuussa 2013 (ks.: www.education.gouv.fr/cid75274/agir-contre-le-harcelement-a-l-ecole.html.) Sukupuolten tasa-arvolakia valmistellaan. Kouluissa vuosi 2013 on omistettu tyttöjen ja poikien tasa-arvolle koulussa. Toimet jakautuvat kolmeen osioon i) stereotypioiden torjunta ii) poikien ja tyttöjen tasa-arvo suuntautumisessa

ryhmien) erojen kunnioittamiseksi sekä kiistojen ja ristiriitojen ratkaisemiseksi ilman väkivaltaa? Millä tavoin torjutaan syrjintää ja väkivaltaa, erityisesti kiusaamista ja ahdistelua?	iii) seksuaalikasvatus
14 kohta – Arviointi ja tarkastelu Strategioiden ja linjausten arvioiminen peruskirjan valossa ja niiden muokkaaminen tarvittaessa (Yhteistyö muiden jäsenvaltioiden kanssa ja Euroopan neuvoston tuki mahdollisia).	Parlamentin osalta oppilaiden elämää koskevat kansalliset indikaattorit esitetään vuotuisessa kansallisessa suorituskykysuunnitelmassa. "Académiet" raportoivat tuloksista. Otantaan perustuvalla kansallisella selvityksellä ja indikaattoreilla (SIVIS) mitataan väkivaltaa kouluissa. Joillain alueilla käytössä on indikaattoreita lintsaamisen mittaamiseksi. Koulujen osalta arvioinnilla määritetään koulutushankkeiden keskeiset opetustavoitteet tai pyritään parantamaan linjausten toteutustapaa. Resursseja demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tarjoamiseksi – tukia, aloitteita, koulutusohjelmia – arvioidaan vuotuisessa suunnitelmassa esitettyjen kansallisten tavoitteiden ja indikaattorien valossa rahoituslain (LOLF) mukaisesti. Opetusministeriössä laaditaan vuosittain ohjelma tutkimuksista ja raporteista, jotka tarkastajien on toteutettava. Koulujen ja kouluelämän tarkastajat ("Etablissement et vie scolaire," EVS) toteuttavat selvityksiä ja tutkimuksia kouluilmapiiristä, kouluelämästä ja demokraattisesta hallinnosta.

Kansalaiskasvatus Irlannissa

Irlannissa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus kuuluu viralliseen kouluopetukseen esikoulusta yläkouluun. Sitä suunnitellaan myös lukioon. Vaikka demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen merkityksestä on näyttöä ala- ja yläkoulujen laaja-alaisten tavoitteiden osalta ja erityisesti opetussuunnitelman aikataulutettujen alojen osalta, haasteita kohdataan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen sisällyttämisessä lainsäädäntöön ja politiikkaan sekä täytäntöönpanostrategioihin. Lisää huomiota on kiinnitettävä keskeisiin aloihin opetusympäristöstä opetuksen ja oppimisen lähestymistapoihin sekä opettajien ja muun kouluhenkilöstön koulutukseen, sekä peruskoulutuksen että ammatillisen kehittämisen kannalta.

Kansalaiskasvatus kouluissa

Kansalaiskasvatus varhaiskasvatuksessa: Tutkimuksessa ”Aistear, the Early Childhood Curriculum Framework” (NCCA, 2009), julkaistu vuonna 2009, korostetaan maailmankansalaisuuden ja monimuotoisuuskysymysten merkitystä ja tuetaan kasvattajia, jotka ovat sitoutuneet maailmankansalaisuuden ja monimuotoisuuskysymysten sisällyttämiseen kouluopetukseen (Dillon, Ruane & Kavanagh, 2010).

Kansalaiskasvatus alakoulun opetussuunnitelmassa: Lasten valmistautumista aktiiviseen ja vastuulliseen kansalaisuuteen tuetaan kahdella aihealueella – sosiaalinen ja henkilökohtainen kasvatus sekä terveyskasvatus (SPHE) ja yhteiskunta-, ympäristö- ja tiedekasvatus (SESE). SPHE:n opetusohjelman kolmannessa osiossa ”Minä ja muu maailma – kehittyvä kansalaisuus” oppilaille tarjotaan mahdollisuuksia perehtyä ristiriitaisiin kysymyksiin, kuten syrjintään ja liikkuvaan väestöön.

Kansalaiskasvatus yläkoulun (junioriaste) opetussuunnitelmassa: Kansalaiskasvatus sisällytettiin junioriasteen opetukseen 1970-luvun puolivälissä. Siinä painotettiin voimakkaasti tosiseikkojen oppimista passiivisen oppimisen kautta. Opettajat eivät olleet asiantuntijoita. Nykyinen kansalaistaitojen, yhteiskuntaopin ja politiikan

MIKÄ ON CSPE?

Kansalaistaitojen, yhteiskuntaopin ja politiikan opetus eli CSPE on kansalaiskasvatuksen kurssi, joka perustuu ihmisoikeuksiin ja yhteiskuntavastuuseen. Sillä pyritään kehittämään oppilaista täysin kykeneviä aktiiviseen ja osallistuvaan kansalaisuuteen henkilökohtaisella, paikallisella, kansallisella ja kansainvälisellä tasolla. CSPE-kurssi perustuu ajatukseen, jonka mukaan oppilaat päättävät ryhtyä yhteisöjensä aktiivisiksi jäseniksi ainoastaan jos tuntevat kuuluvansa niihin.
Junioriasteen CSPE-kurssilla keskitytään seitsemään keskeiseen käsitteeseen: oikeudet ja velvollisuudet, ihmisarvo, lainsäädäntö, kehitys, keskinäinen riippuvuus, johtaminen ja demokratia.

opetuksen (CSPE) kurssi järjestettiin ensi kertaa 1990-luvun alussa, ja siitä tuli pakollinen vuonna 1997.

Kansalaiskasvatus lukion (senioriaste) opetussuunnitelmassa: Osana senioriasteen opetuksen uudistusta Irlannin National Council for Curriculum and Assessment (NCCA) on 2000-luvun alusta alkaen kehittänyt uutta vapaaehtoista kansalaiskasvatusainetta päästötodistusta varten – Politiikka ja yhteiskunta – jatkoksi junioriasteen kansalaistaitojen, yhteiskuntaopin ja politiikan opetukselle. NCCA:n neuvosto hyväksyi vuonna 2011 Politiikka ja yhteiskunta -opetusohjelman lopullisen luonnoksen, joka on nyt ministeritason käsittelyssä.3 Täytäntöönpanoajankohta ei ole tiedossa.

Kansalaiskasvatus koulun ulkopuolella

Jatkokoulutus: Kansalaiskasvatuksen moduuleja tarjotaan osana jatkokoulutusohjelmia kaikkialla maassa. Näitä ovat esimerkiksi moninaisessa yhteiskunnassa eläminen, kulttuurienvälinen tutkimus, Eurooppa-tutkimus, yhteiskuntaoppi, poliittiset opinnot ja oikeudelliset opinnot. Kaikki kurssit tarjoavat mahdollisuuden nyky-yhteiskunnan ja ristiriitaisten kysymysten tarkasteluun.

Kansalaiskasvatus epävirallisella sektorilla: Kansalaiskasvatus on merkittävä osa nuorisotyöhön ja kehitysapuun osallistuvien irlantilaisten järjestöjen nuorille tarjoamia ohjelmia. Näitä ohjelmia ovat Young Social Innovators (siirtymävuosi lukiossa), Irlannin kansallisen nuorisoneuvoston One World Week -työ sekä Foróige's Citizenship Education Programme nuorille, Trócaire, Concern ja Self-Help Africa.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus yläkoulun opetussuunnitelmassa: Kansalaistaitojen, yhteiskuntaopin ja politiikan opetus (CSPE) junioriasteella

Nykyinen junioriasteen kansalaistaitojen, yhteiskuntaopin ja politiikan opetuksen (CSPE) kurssi järjestettiin ensi kertaa 1990-luvun alussa, ja siitä tuli pakollinen kaikissa Irlannin yläkouluissa vuonna 1997. Kansalaiskasvatuksen CSPE-kurssi perustuu ihmisoikeuksiin ja yhteiskunnalliseen vastuuseen. Sillä pyritään kehittämään oppilaan valmiuksia aktiiviseen kansalaisuuteen henkilökohtaisella, paikallisella, kansallisella ja kansainvälisellä tasolla. CSPE-kurssi perustuu ajatukseen, jonka mukaan oppilaat päättävät ryhtyä yhteisöjensä aktiivisiksi jäseniksi ainoastaan jos tuntevat kuuluvansa niihin.

---

3 Politiikka ja yhteiskunta - opetusohjelman julkisesti saatavilla olevaan versioon (2009) sisältyy muun muassa seuraavia aiheita: yhteiskunnallisen solidaarisuuden alkuperä, demokraattinen hallinto, yhteiskuntajärjestyksen kulttuurinen ja normatiivinen kuvaus, yhteiskunnan jakautuminen, nyky-yhteiskunnan moninaisuus, tasa-arvon ja erilaisuuden välisen suhteen ymmärtäminen, kehitysnäkymät, kestävä kehitys.

CSPE-kurssilla kasvatetaan asioista perillä olevia oppilaita, jotka osaavat tutkia, analysoida ja arvioida, joilla on taitoa ja kokemusta moraalisesta ja kriittisestä arvioinnista ja jotka kykenevät tekemään päätöksiä ja ratkaisuja harkitsevina kansalaisina ihmisoikeuksien ja yhteiskuntavastuun pohjalta. Kurssilla keskitytään seitsemään keskeiseen käsitteeseen: oikeudet ja velvollisuudet, ihmisarvo, lainsäädäntö, kehitys, keskinäinen riippuvuus, johtaminen ja demokratia. Opintojaksojen avulla oppilaat ymmärtävät, miten nämä käsitteet liittyvät kansalaisuuteen ja selventävät sitä.

CSPE-kurssi jakautuu neljään opintojaksoon: Jakso 1: Yksilö ja kansalaisuus, jakso 2: Yhteisö, jakso 3: Valtio – Irlanti ja jakso 4: Irlanti ja maailma. Opetusohjelma tarjoaa oppilaille ja opettajille erilaisia mahdollisuuksia tutkia yhdessä (paikallista, kansallista, globaalia) nykyyhteiskuntaa, jossa he elävät. Tämän tutkimisen avulla oppilaat ja opettajat voivat tarkastella luonteeltaan ristiriitaisia ja/tai arkaluonteisia kysymyksiä.

Oppilaiden sitoutumista edistävät osatekijät irlantilaisissa kouluissa

CSPE-kurssin opetusta ja oppimista koskevassa lähestymistavassa painotetaan aktiivista oppimista, joka antaa nuorille mahdollisuuden tarkastella ristiriitaisia kysymyksiä aktiivisesti, keskustelun ja toiminnan kautta. Aktiivisen oppimisen painotus näkyy kurssiasiakirjoissa, opettajien täydennyskoulutuksessa, tuntijaossa ja arvioinnissa. Keskeinen CSPE-kurssin osatekijä on toimintahanke (Action Project), jossa oppilaat kehittelevät luokassa esiin noussutta kysymystä tai aihetta pidemmälle kuin oppikirjoissa ja kurssimateriaalissa. Oppilaat voivat tehdä tutkimusta, kutsua vieraan puhumaan luokassa tietystä aiheesta ja hankkia näin taitoja tietojen keräämisestä ja rakenteiden selvittämisestä. Vaihtoehtoisesti oppilaat voivat järjestää vaalit tai osallistua kampanjaan samaan aikaan kun tällaista tapahtuu paikallisesti/kansallisesti ja kehittää ja harjoittaa näin demokraattisiin menettelyihin osallistumisen taitoja. CSPE-kursseihin osoitetusta ajasta 60 prosenttia kuluu aktiiviseen oppimiseen ja toimintahankkeisiin. Lopullisesta arvioinnista 60 prosenttia perustuu aktiiviseen osallistumiseen ja 40 prosenttia kirjallisen loppukokeeseen.

Irlantilaisessa koulussa osallistutaan monenlaiseen yhteistoimintaan. Opetus- ja ammattikouluministeriö (Department of Education and Skills, DES) ei ohjaa koulun yhteistyötä sidosryhmien kanssa tai hyväksy yhteistyöhankkeita, vaan koulut voivat vapaasti ja itsenäisesti kehittää yhteistoimintaansa. Aihetta koskevia yhteistoiminta-aloitteita ovat muun muassa kansalaisjärjestöjen ja koulujen väliset suhteet, tilapäinen kansalaiskasvatusverkosto sekä ulkoasianministeriön rahoittama globaalikasvatuksen verkosto.

Oppilaiden koulun hallintoon osallistumisessa on parantamisen varaa. Kansallisen lapsistrategian ja vuoden 1998 opetuslain mukaan kouluilla on oikeus perustaa oppilaskuntia ja koulujen johtokuntien on tarjottava tässä oppilaille kohtuullista tukea. Opetus- ja ammattikouluministeriö on antanut kouluille ohjeita oppilaskuntien perustamiseksi. Opetussuunnitelmatukea annettiin opetus- ja ammattikouluministeriön ja lapsista ja nuorista vastaavan ministerin toimiston yhteisenä aloitteena. Opetus- ja

ammattikouluministeriön kouluille antaman ohjeistuksen mukaan tehokas oppilaskunta valitaan demokraattisesti, se edustaa koko koulua ja osallistuu tarkoituksenmukaisesti päätöksentekoon kuulemisen kautta. Näin nuorilla on todellinen mahdollisuus vaikuttaa heitä koskevaan päätöksentekoon, kuten edellytetään kansallisen lapsistrategian tavoitteessa 1, joka kuuluu: ”lapsia ja nuoria kuullaan heitä koskevissa asioissa”. Oppilaskunnan jäsenillä ei ole virallista asemaa koulun hallinnossa, vaan he päättävät pikemminkin siitä, mitä asioita haluaisivat tarkasteltavan ja tuovat nämä asiat asiasta kouluyhteisössä vastaavien henkilöiden tietoon.

Vahvuudet ja heikkoudet

CSPE-kurssin opetusuunnitelmaan sisältyy vahvuuksia ja heikkouksia.

- CSPE-kurssi hahmottuu keskeisten käsitteiden pohjalle. Näitä ovat ihmisoikeudet ja yhteiskuntavastuu, ihmisarvo, demokratia, johtajuus, keskinäinen riippuvuus, lainsäädäntö ja kehitys.
- Aktiiviset ja osallistavat oppimismenetelmät auttavat kehittämään taitoja, joiden avulla oppilaat pystyvät toimimaan aktiivisesti maailmassa.
- CSPE-kurssin vahva arvopohja kehittää sitoutumista aktiiviseen, rakentavaan ja osallistuvaan kansalaisuuteen sekä ihmisoikeuksiin, yhteiskuntavastuuseen ja demokratiaan liittyviin arvoihin. Kurssi auttaa myös arvioimaan ja kunnioittamaan erilaisia näkemyksiä, ajatuksia ja kulttuureja sekä sitoutumaan ennakkoluulojen, syrjinnän ja yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden torjumiseen kaikilla yhteiskunnan tasoilla.
- CSPE-kursseilla hyödynnetään innovatiivisia arviointimenetelmiä, kuten toiminnasta raportointia.
- CSPE-kurssilla kehitetään siirrettäviä taitoja, kuten luottamusta ja omanarvontunnetta, valmiuksia sitoutua ryhmätyöhön ja yhteistyöhön, viestintätaitoja, suvaitsevaisuutta ja ymmärrystä, kriittisen ajattelun taitoja ja analysointitaitoja.

Tutkimuskirjallisuudessa on määritetty kansainvälisen (Mintrop, 2002) ja Irlannin kansalaiskasvatuksen (Redmond ja Butler, 2003; Jeffers, 2004) haasteita ja heikkouksia. CSPE-kurssien merkittäviä haasteita ovat esimerkiksi

- CSPE-kursseille osoitettu rajallinen aika. CSPE-kurssin aikatauluttaminen yhteen viikkotuntiin rajoittaa CSPE-kurssin tavoitteiden ulottuvuuksia.
- CSPE-kurssien status on alhainen, eikä kurssia arvosteta yhtä paljon kuin muita junioriasteen oppiaineita. CSPE-kurssien opettajat ovat tyytymättömiä CSPE-kurssien toteutukseen kouluissaan.
- CSPE-opettajien suuri vaihtuvuus. Koulujen rehtorit ovat korostaneet ”vaikeuksia löytää kouluihin henkilöstöä opettamaan oppiainetta” (41 prosenttia). Tämän vuoksi jotkut CSPE-opettajat ovat epävarmoja, eivät ole kiinnostuneita oppiaineesta tai kokevat sen opettamisen taakaksi.
- Opettajien riittämätön CSPE-koulutus. Monet opettajat aloittavat CSPE-opetuksen ilman aiempaa koulutusta aiheesta. Vaikka yli 50 prosenttia CSPE-opettajista osallistui CSPE-täydennyskoulutukseen (Redmond ja Butler, 2003), opettajien suuri vaihtuvuus viittaa siihen, että heidän tilalleen on tullut uusia, kouluttamattomia opettajia.

- Käsitteiden käyttö opetussuunnitelman perustana antaa opettajalle mahdollisuuden toimia joustavasti ja hyödyntää omia vahvuuksiaan sekä ottaa huomioon muuttuvat olosuhteet sekä paikalliset tarpeet, mutta opettajat voivat myös valita ”minimalistisen kannan vaatimuksiin”, koska ne ovat epäselviä ja yleisluontoisia (Jeffers, 2004: 5).

Ehdotettu uusi kansalaistaitojen, yhteiskuntaopin ja politiikan opetuksen kurssi (2013)

Junioriasteen uusi kehys velvoittaa yksittäiset koulut asettamaan 24 oppimistavoitetta junioriasteen kullekin kolmelle vuodelle. Koulun johto ja henkilöstö päättävät kuinka oppimistavoitteet saavutetaan yksittäisessä koulussa. Joitakin demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyviä oppimistavoitteita ovat esimerkiksi

- Oppimistavoite N:o 7 – Oppilas ymmärtää, mitä merkitsee aktiivinen kansalaisuus oikeuksineen ja velvollisuuksineen kansallisessa ja laajemmassa kontekstissa.
- Oppimistavoite N:o 9 – Oppilas ymmärtää häntä ympäröivän maailman sosiaalisten, taloudellisten ja ympäristöä koskevien näkökohtien perustan ja vaikutuksen.
- Oppimistavoite N:o 10 – Oppilaalla on kestävän elämäntavan edellyttämät ymmärrys, tiedot, taidot, arvot ja motivaatio.

Yksi tapa, jolla koulut voivat saavuttaa nämä tavoitteet, on ottaa käyttöön NCCA:n lyhyt CSPE-kurssi. Lyhyt kurssi on yksi NCCA:n tilaamista kuudesta ”majakkakurssista”, kestoltaan 100 tuntia, jonka koulu arvioi. Tällä hetkellä lyhyen kurssin luonnos jakautuu kolmeen osioon, jotka muodostuvat alaosioista. Nämä puolestaan jakautuvat edelleen oppimistuloksiin, jotka kuvaavat oppilaille kurssilla tarjottavaa sisältöä, taitoja ja toimia: Kolme osiota ovat:

- oikeudet ja velvollisuudet (perusosio)
- globaali kansalaisuus
- demokratiaan perehtyminen.

Lyhyen CSPE-kurssin luonnos on saatavilla kommentteja varten lokakuun 2013 lopussa, ja kurssin lopullinen versio valmistuu kouluissa toteutettavaksi syyskuussa 2014.

Kuva 3 Toimintakulttuuri irlantilaisessa koulussa

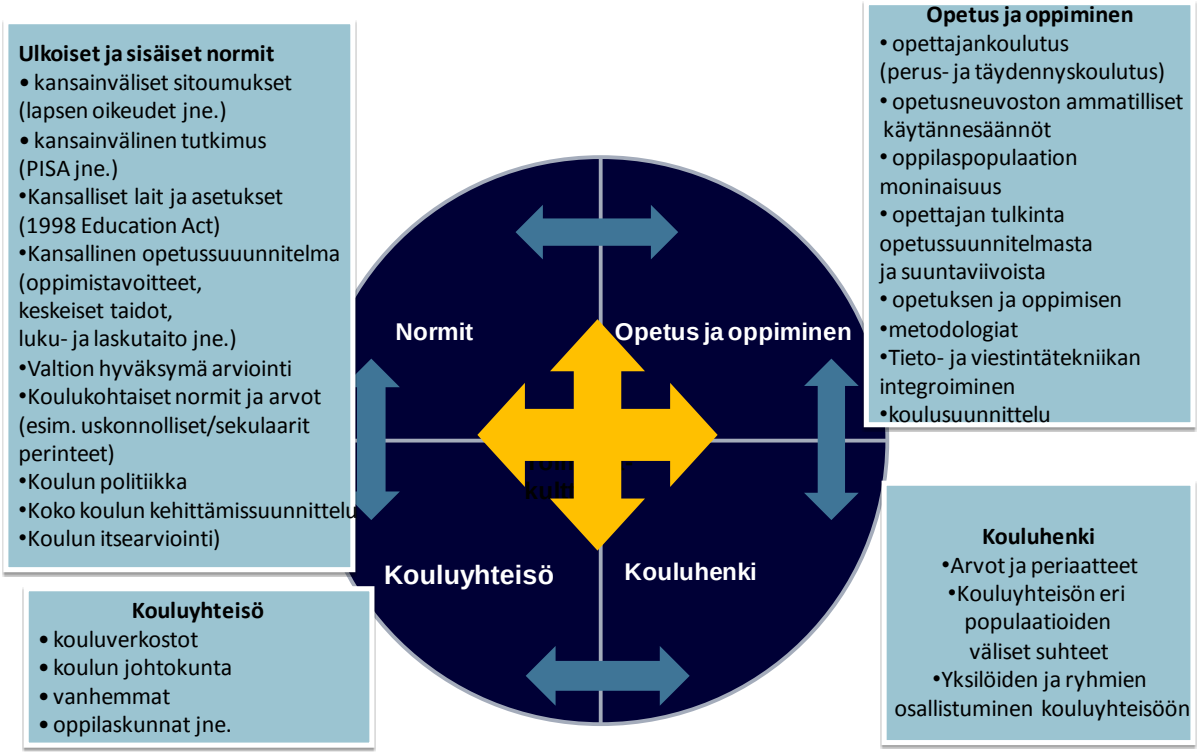

Taulukko 4. Irlanti: keskiasteen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen opetussuunnitelman vertailu peruskirjan periaatteisiin nähden

Peruskirjan keskeinen kohta	IRLANTI
3 kohta – Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen suhde Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus liittyvät läheisesti toisiinsa ja tukevat toisiaan. Ne eroavat pikemminkin painopisteiltään ja vaikutusalueiltaan kuin tavoitteiltaan ja käytännöiltään.	Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus on näkyvästi esillä virallisessa ala- ja yläkoulujen opetuksessa. I. Varhaiskasvatuksen opetussuunnitelmassa, joka kattaa myös alakoulun ensimmäisen luokan, korostetaan globaalin kansalaisuuden merkitystä ja monimuotoisuuskysymyksiä. Siihen sisältyy myös mahdollisuus tukea toteutukseen sitoutuvia kasvattajia. II. Yksi alakoulujen opetussuunnitelman kolmesta yleistavoitteesta on ”antaa lapselle mahdollisuus kehittyä sosiaalisena olentona elämällä ja tekemällä yhteistyötä toisten kanssa edistäen näin yhteiskunnan etua.” III. Tarkistetun junioritason keskeisiä oppimistavoitteita, joita parhaillaan sovelletaan, ovat esimerkiksi: ”oppilas ymmärtää, mitä tarkoittaa aktiivinen kansalainen oikeuksineen ja velvollisuuksineen niin paikallisessa kuin laajemmassa kontekstissa”. Vaikka demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen merkityksestä on vahvaa näyttöä ala- ja yläkoulujen yleisten tavoitteiden osalta ja erityisesti opetussuunnitelman aikataulutettujen alojen osalta, haasteita kohdataan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen sisällyttämisessä lainsäädäntöön ja politiikkaan sekä täytäntöönpanostrategioihin, oppimisympäristöön, opetusta ja oppimista koskeviin lähestymistapoihin sekä opettajien ja muun kouluhenkilöstön peruskoulutukseen ja ammatilliseen kehittämiseen.
6 kohta – Virallinen koulutus Missä määrin demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus sisältyy virallisen koulutuksen opetussuunnitelmaan? Mitä toimia toteutetaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tukemiseksi, tarkastelemiseksi ja päivittämiseksi opetussuunnitelmissa?	Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus sisältyy opetussuunnitelmaan sen läpäisevänä osatekijänä, joka liittyy erityisiin opetussuunnitelman aloihin. Alakoulun tasolla opetussuunnitelman alaan sosiaalinen ja henkilökohtainen kasvatus ja terveyskasvatus (Social, Personal and Health Education, SPHE) sisältyy kansalaisuusosio (minä, minä ja toiset sekä minä ja muu maailma -osiot), joissa oppilaita rohkaistaan oppimaan lisää omasta kulttuuristaan ja perinnöstään sekä kunnioittamaan niitä yhteisönsä jäseniä, joilla on kenties erilainen kulttuuri ja perintö. Junioritasolla kansalaistaitojen, yhteiskuntaopin ja politiikan opetuksen ohjelma perustuu ihmisoikeuksien ja yhteiskuntavastuun, ihmisarvon, demokratian, lainsäädännön, keskinäisen riippuvuuden ja johtajuuden käsitteisiin. Kurssin tavoitteena on aktiivinen kansalainen, joka: tuntee kuuluvansa paikalliseen, kansalliseen, eurooppalaiseen ja globaaliin yhteisöön, jolla on valmiudet hankkia tietoa ja ymmärtää rakenteita sekä kyky ja uskallus osallistua täysimääräisesti demokraattiseen yhteiskuntaan. Junioritason asteittain toteutettava uudistus vuoden 2019 syyskuuhun mennessä tarjoaa mahdollisuuksia (ja haasteita) demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen sisällyttämiseksi entistä laajemmin niin opetussuunnitelmaan perustuviin lähestymistapoihin että täytäntöönpanostrategioihin, oppimisympäristöön sekä opetusta ja oppimista koskeviin lähestymistapoihin.
8 kohta – Demokraattinen hallinto Miten koulujen demokraattista hallintoa edistetään? Mitä toimia on toteutettu tarkoituksena rohkaista ja helpottaa seuraavien ryhmien osallistumista: – oppilaiden ja opetushenkilöstön – sidosryhmien, myös vanhempien?	Irlannissa ei ole virallista vaatimusta oppilaskuntien perustamisesta alakoulun tasolla, joskin joitakin hyviä esimerkkejä on yksittäisten koulujen aloitteista. Yläkoulun osalta opetus- ja ammattikouluministeriö on ohjeistanut koulujen johtokuntia helpottamaan oppilaskuntien perustamista, mutta aloitteen alkuperäisistä resursseista huolimatta oppilaiden osallistuminen koulujen päätöksentekoon on edelleen satunnaista. Vanhemmat osallistuvat vahvasti koulun toimintaa niin ala- kuin yläkoulunkin tasolla, ja vanhempainneuvostoilla on molemmissa näkyvä asema. Suuri määrä kouluverkostoja tarjoaa kouluille, vanhemmille ja opetushenkilöstölle mahdollisuuksia tehdä yhteistyötä laajemmassa kontekstissa. Tällaisia ovat sekulaarit verkostot (Education and Training Boards, Educate Together) tai uskonnolliset säätiöt (Loreto/Presentation/Christian Brothers). Kansalaisjärjestöjen osallistumista koulun toimintaan helpotetaan oppilaiden projektitöillä, kuten CSPE-kurssin toimintahankkeella (nykyisen ohjelman virallinen arviointitekijä), tai siirtymävuoden (juniori- ja

	senioriasteen välinen vuosi) aikaisilla aloitteilla, kuten Young Social Innovators tai Amnestyn Voice Our Concern -aloitteilla.
9 kohta – Koulutus Missä määrin opettajille, opetushenkilöstölle, nuoriso-ohjaajille ja kouluttajille tarjotaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen perus- ja jatkokoulutusta sekä kehittämistoimintaa: – tiedon ja ymmärryksen takaamiseksi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tavoitteista ja periaatteista – opetus- ja oppimismenetelmistä ja – muista keskeisistä taidoista?	Opetussuunnitelman ”sosiaalinen ja henkilökohtainen kasvatus ja terveyskasvatus” (Social, Personal and Health Education, SPHE) osio on pakollinen osa alakoulun opettajien peruskoulutusta, mutta valinnainen yläkoulun opettajille (CSPE-erityismenetelmämoduuli). Opettajien jatkuvan ammatillisen kehittämisen osalta opetus- ja ammattikouluministeriö tarjoaa rajallista täydennyskoulutusta tietyissä oppiaineissa. Uuden junioriasteen kehyksen toteutukseen liittyy sitoumus tarjota opettajille jatkuvaa ammatillista kehittämistä niin henkilöstön kuin resurssien osalta. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksesta kiinnostuneille opettajille on tarjolla lisäkoulutusmahdollisuuksia ammatillisten verkostojen, Worldwise Global Schools -ohjelman ja Irlannin Development Education Associationin kautta (joita molempia rahoittaa ulkoasiainministeriö) sekä yksittäisiltä kansalaisjärjestöiltä. Kansallisia nuorten osallistumista ja demokraattista kansalaisuutta edistäviä hankkeita ovat: – An ”Gaisce” - presidentin myöntämä nuorisopalkinto – ”Comhairle na nOg / Dail na nOg” – 34 paikallista nuorisovaltuustoa tarjoaa lapsille ja nuorille mahdollisuuden osallistua paikallisten palvelujen ja politiikan kehittämiseen. Vuosittain valitaan edustajat, jotka osallistuvat ”Dailiin” (kansallinen parlamentti). Tämä on lapsista ja nuorista vastaavan ministeriön aloite. – nuorten neuvoa-antava elin lapsiasiavaltuutettua varten
10 kohta – Kansalais- ja nuorisojärjestöjen ja muiden sidosryhmien rooli Miten kansalais- ja nuorisojärjestöjen ja muiden sidosryhmien osuutta demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa edistetään etenkin epävirallisessa koulutuksessa? Tunnustetaanko järjestöjen ja niiden toiminnan merkitys arvokkaana osana koulutusjärjestelmää? Tuetaanko järjestöjä? Hyödynnetäänkö niiden asiantuntemusta täysimääräisesti?	NCCA (National Council for Curriculum and Assessment, opetuksesta ja taidoista vastaavan ministerin neuvoa-antava elin) soveltaa opetussuunnitelman kehittämiseen kumppanuuteen perustuvaa lähestymistapaa ja kuulee lukuisia sidosryhmiä, kuten opettajien ammattiliittoja, opettajien ammattiverkostoja, rehtorien yhdistyksiä, vanhempia, korkea-asteen koulutuksen elimiä jne. Opetus- ja ammattikouluministeriö tarjoaa rahoitusta opettajien ammattiverkostoille, myös CSPE-opettajien yhdistykselle, koulutustapahtumien ja konferenssien järjestämiseen ja verkkosivustojen ylläpitämiseen. Ulkoasiainministeriö on hiljattain valtuuttanut kaikki ohjelmatukea saavat kansalaisjärjestöt sitoutumaan kehitysyhteistyökasvatukseen. Tämä on tapa osallistaa Irlannin kansalaisia globaaliin kansalaisuuteen liittyviin kysymyksiin. Ulkoasiainministeriö tukee myös ohjelman ulkopuolella toimivien kansalaisjärjestöjen osallistumista kasvatukseen (viralliseen ja epäviralliseen) myöntämällä rahoitustukea Worldwide Global Schools -ohjelmalle (WWGS) sekä strategiselle kumppanuudelle Irlannin Development Education Associationin (IDEA) kanssa.
11 kohta – Arviointiperusteet Onko ministeriössä kehitetty perusteet demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen tehokkuuden arvioimiseksi? Miten on varmistettu, että oppijoiden antama palaute on olennainen osa arviointia?	Alakoulutasolla oppilaita arvioivat yksittäiset opettajat, mutta yläkoulussa oppilaiden oppimista arvioidaan keskitetysti kaksi kertaa – junioriasteen lopussa sekä senioriasteen lopussa. Nykyiseen junioriasteen ohjelmaan sisältyy valtion tason CSPE-arviointi, ja arviointiin kuuluu kaksi osatekijää. Aktiivisen osallistumisen merkitys näkyy siinä, että lopullisessa arvioinnissa oppilaiden toimintahankkeiden osuus on 60 prosenttia. Loput 40 prosenttia koskevat kirjallista päättökoetta. Käynnissä olevan uudistuksen osana valtion keskistetyn arvioinnin osuus junioritasolla vähenee: vuoteen 2019 mennessä pelkästään englannin kielen, ”Gaeilgen” (iirin kieli) ja matematiikan taitoja arvioidaan keskitetysti. Muita oppiaineita, myös CSPE-kurssin suorittamista, arvioidaan koulun tasolla. Valtio ainoastaan seuraa opetusta.
12 kohta – Tutkimus Mitä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta tarkastelevaa tutkimusta on käynnistetty ja	Aktiivisen kansalaisuuden valmisteluryhmä perustettiin antamaan hallitukselle neuvoja mahdollisista toteutettavista toimista kansalaishengen ja aktiivisen osallistumisen edistämiseksi. Valmisteluryhmä toteutti maanlaajuisen kuulemismenettelyn kerätäkseen näkemyksiä siitä, mitä on olla aktiivinen kansalainen 2000-luvun Irlannissa, ja laati vuonna 2007 suosituksia, joista

edistetty toiminnan nykytilanteen kartoittamiseksi ja vertailutiedon tarjoamiseksi, jotta voidaan mitata ja lisätä tehokkuutta ja vaikuttavuutta ja kehittää käytäntöjä? Mahdollisia tutkimusaloja ovat opetussuunnitelmia koskevat tutkimukset, innovatiiviset käytännöt, opetusmenetelmät, arviointijärjestelmien kehittäminen. Tulosten jakaminen jäsenvaltioiden ja sidosryhmien kesken.	yhdessä todettiin, että kansalaiskasvatusta olisi laajennettava koulujärjestelmässä. National Council for Curriculum and Assessment (opetus- ja ammattikouluministeriön neuvoa-antava elin, NCCA) toteutti vuonna 2009 kattavan julkisen kuulemisen, joka koski ehdotettua senioriasteen (vapaaehtoista) oppiaineitta nimeltä *Politiikka ja yhteiskunta*. Opetusohjelma-asiakirjaa tarkistettiin saatujen kommenttien perusteella, ja ehdotus toimitettiin opetusministeriön hyväksyttäväksi. Vuonna 2013 NCCA käynnisti useita junioriasteen uudistusta koskevia julkisia kuulemisia ja antoi luonnoksen lyhyestä CSPE-kurssista julkisesti kommentoitavaksi syksyllä 2013. Irlanti osallistuu kansainvälisiin demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskeviin vertaileviin tutkimuksiin, kuten *Nuorten yhteiskunnallisen osaamisen, osallistumisen ja asenteiden tutkimus* (ICCS) 2008/09, jonka on organisoinut kansainvälinen koulusaavutuksia selvittävän järjestön *(International Association for the Evaluation of Educational Achievement,* IEA) sekä vuoden 2011 TALIS-tutkimukseen (Teaching and Learning International Study). Tässä OECD:n hankkeessa vertailtiin opetuksen ja oppimisen edellytyksiä ja se tarjosi kontekstia Irlannin PISA-tuloksille. Irlannin ihmisoikeuskeskus julkaisi vuonna 2011 raportin nimeltä "Ihmisoikeudet Irlannissa". Siinä tarkasteltiin ihmisoikeuksien tulkintaa sekä sitoutumista ihmisoikeuskasvatukseen koko elinikäisen oppimisen aikana. "Irlannissa kasvaminen" on kansallinen lapsia koskeva pitkittäistutkimus, jota lapsista ja nuorista vastaava ministeriö tukee. Siinä tarkastellaan tekijöitä, joilla on edistävä tai vaarantava vaikutus lasten hyvinvointiin irlantilaisissa perheissä nykyaikana. Se käsittää myös tietoa lasten koulunkäyntikokemuksista. Hallitus on hiljattain käynnistänyt tai saattanut päätökseen useita kuulemisia ja tutkimuksia: i) opetus- ja ammattikouluministeriö järjesti kuulemisen kestävän kehityksen strategiaa koskevasta opetuksesta, ii) ulkoasiainministeriö rahoitti Worldwide Global Schools -ohjelmaa, joka toteutettiin perustutkimuksena kehitysyhteistyökasvatuksen laajuuden selvittämiseksi kouluissa. Tutkimukselle suunnitellaan jatkoa tulevaisuudessa, ja iii) ulkoasiainministeriö on hiljattain rahoittanut globaalia kansalaisuutta koskevia kysymyksiä käsittelevää opetusmateriaalia. Kansalaisyhteiskunnan aloitteisiin, joilla pyritään vaikuttamaan hallituksen kehitysyhteistyökasvatukseen, sisältyy Irlannin Development Education Associationin uusi aloite kansallisen kehitysyhteistyökasvatusstrategian laatimisesta.
13 kohta – Sosiaalisen yhteenkuuluvuuden edistämisen, monimuotoisuuden arvostamisen ja eroavaisuuksien ja ristiriitojen ratkaisun taidot Missä määrin kasvatus- ja opetusmenetelmillä edistetään – oppimista elämään demokraattisessa ja monikulttuurisessa yhteiskunnassa – tietojen ja taitojen hankkimista sosiaalisen	Virallisen opetuksen tavoitteissa painotetaan kehityksen merkitystä sekä jokaisen yksittäisen oppijan osallistamista. NCCA laati ja jakoi vuonna 2006 kulttuurienvälisen kasvatuksen suuntaviivat ala- ja yläkouluille. Myönteisen kouluilmapiirin ja kiusaamisen vastaisten toimien merkitystä korostetaan toimitavoissa, demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevassa opetussuunnitelmassa sekä koulun toiminnoissa. Vuonna 2013 käynnistyi uusi kansallinen politiikka, jossa painotetaan koko koulun kattavaa lähestymistapaa sekä myönteisen koulukulttuurin ja -ilmapiirin merkitystä. Ala-ja yläkoulun Sosiaalinen ja henkilökohtainen kasvatus ja terveyskasvatus -ohjelmaan (SPHE) sisältyy kiusaamisen vastaisia osioita. SPHE-tukipalvelut tarjoavat kouluille tukea kaikissa kiusaamisen vastaiseen toimintaan liittyvissä näkökohdissa koko koulun kontekstissa. Yksittäisten koulujen tasolla on käytössä muita tukitoimia, joissa käytetään vertaissovittelua ja korjaavia käytäntöjä. Dublin City Universityn kansallinen kiusaamisen vastaisten toimien keskus tarjoaa verkossa välineitä kouluhenkilöstölle, lapsille ja nuorille sekä näiden vanhemmille/huoltajille.

yhteenkuuluvuuden edistämiseksi, monimuotoisuuden ja tasa-arvon arvostamiseksi, (uskonnollisten ja etnisten ryhmien) erojen kunnioittamiseksi sekä kiistojen ja ristiriitojen ratkaisemiseksi ilman väkivaltaa? Millä tavoin torjutaan syrjintää ja väkivaltaa, erityisesti kiusaamista ja ahdistelua?	
14 kohta – Arviointi ja tarkastelu Strategioiden ja linjausten arvioiminen peruskirjan valossa ja niiden muokkaaminen tarvittaessa (Yhteistyö muiden jäsenvaltioiden kanssa ja Euroopan neuvoston tuki mahdollisia).	Irlannissa on lasten ja nuorten asioista vastaava ministeri (virka perustettu vuonna 2011), jonka vastuualaan kuuluvat lasten ja nuorten osallisuus sekä koulutuspolitiikka. Riippumaton lapsiasiainvaltuutettu tarjoaa lapsille ja nuorille neuvontaa näiden oikeuksista ja edustaa näitä valtion tasolla. Kansallinen lapsistrategia (2000) perustuu YK:n lapsen oikeuksia koskevaan yleissopimukseen ja ohjaa lapsista ja nuorista vastaavan ministerin sekä lapsiasiainvaltuutetun työtä.

LUKU III VIISI HYVÄKSI HAVAITTUA KÄYTÄNTÖÄ DEMOKRATIA- JA IHMISOIKEUSKASVATUKSESSA

Suomessa, Ranskassa ja Irlannissa käy koulua lähes 3,6 miljoonaa lasta ja nuorta, jotka osallistuvat keskiasteen opetukseen kolmesta neljään vuotta. Kyse on kriittisestä ajasta sellaisten aktiivisten kansalaisten kasvattamiseksi, joilla on vankat taidot, jotka tuntevat ihmisoikeudet ja kunnioittavat niitä.

Tässä luvussa esitetään viisi hyväksi havaittua käytäntöä, joita noudatetaan Suomen, Ranskan ja Irlannin keskiasteen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa. Ne auttavat osaltaan oppilaita hankkimaan tietoa, taitoja ja asenteita, joita aktiivinen kansalaisuus ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen edellyttävät. Viis hyväksi havaittua käytäntöä ovat:

- luokkaopetus
- opetusohjelman ulkopuolinen toiminta, myös vapaaehtoistyö ja palveluoppiminen
- oppilaiden osallistuminen koulun hallintoon
- demokraattiset prosessit, simulointi ja pelaaminen
- toimet koulukiusaamisen torjumiseksi ja oppilaiden suojelemiseksi.

Hyväksi havaittu käytäntö nro 1: luokkaopetus

Viidestä hyväksi havaitusta käytännöstä perinteinen luokkaopetus on yleisin, kaikissa kolmessa maassa sovellettu. Osallistuminen korkealaatuiseen luokkaopetukseen kehittää aktiivisen osallistumisen ja ihmisoikeuksien kunnioittamisen edellyttämiä tietoja, taitoja ja asenteita. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus alkaa yhteiskuntaopin, kansalaistaitojen ja historian luokkaopetuksena, mutta sen olisi sisällyttävä oppilaiden oppimiskokemukseen kokonaisuudessaan.

Kansainvälisissä vertailevissa tutkimuksissa ja selvityksissä on osoitettu, mitä tehokas ja osallistava luokkaopetus edellyttää. Sen onnistuminen edellyttää poliittisten päätöksentekijöiden ja hyvin koulutetun opetushenkilöstön tukea

KESKEISET TIEDOT

SUOMI
Väestö 5,4 miljoonaa
181 000 yläkoulun oppilasta, iältään 13–15/16-vuotiaita
Kolmivuotinen ”peruskoulun yläaste”, vuosiluokat 7–9.
Vapaaehtoinen kymppiluokka taitojen tai~~a~~ arvosanojen parantamiseksi ennen lukiota tai ammatillista koulutusta.
Opetuksen tarjoavat kunnat.

RANSKA
Väestö 65,6 miljoonaa (käsittää myös Guayanan, Guadeloupen, Martiniquen ja Réunionin)
63,7 miljoonaa ilman merentakaisia departementteja
Yli 3,2 miljoonaa yläkoulun oppilasta, iältään 11–15-vuotiaita nelivuotisessa ”Collègessa”
Näistä 2,5 miljoonaa julkisissa kouluissa ja 690 500 julkisesti tuetussa yksityisen sektorin

sen varmistamiseksi, että hyväksi havaittua luokkaopetuksen käytäntöä toteutetaan jokaisen koulun jokaisessa luokassa.

Luokkaopetuksen laatua, merkityksellisyyttä ja vaikutusta määrittävät pääosin neljä tekijää: opetussuunnitelmien puitteet sekä kansalliset oppimistavoitteet tai -normit, käytettävä aika, opettajankoulutus sekä arviointijärjestelmät. Suomen, Ranskan ja Irlannin keskiasteen kouluissa opetetaan kaikissa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta, mutta lähestymistavat ovat erilaisia eri maissa.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen opetussuunnitelman puitteet

- Suomessa kansalaiskasvatus/kansalaistaidot on merkittävä osa pakollisia yhteiskuntaopin opintoja. Ne on myös sisällytetty kaikkiin koulun toimintoihin ja oppiaineisiin, erityisesti historiaan, maantietoon, uskontoon ja elämänkatsomustietoon, kotitalouteen, terveyskasvatukseen ja ympäristökasvatukseen. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta toteutetaan myös yleissivistävään koulutukseen kuuluvina aihekokonaisuuksina, joita ovat esimerkiksi ”ihmisenä kasvaminen”, ”kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys”, ”osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys” sekä ”viestintä ja mediataito”. Nämä aihekokonaisuudet sisältyvät kaikkiin kouluaineisiin kunkin aiheen mukaisesti, ja niiden olisi näyttävä koulun menetelmissä ja toimintakulttuurissa. Tavoitteena on sisällyttää aktiivinen osallistuminen kaikkeen oppimiseen ja muuhun toimintaan kouluympäristössä. Opetussuunnitelman perusteissa (2004) esitetään laajat tavoitteet ja hyvän osaamisen perusteet (6. luokan lopussa) ja loppuarvioinnin kriteerit 8. luokalla esitetään valmiuksina, ei yksityiskohtaisina tietoina. Opetuksen tarjoajat (kunnat) ja koulut päättävät opetussuunnitelman lokalisoimisesta ja hahmottamisesta, ja opettajille sallitaan merkittävä itsenäisyys ja luovuuden käyttö.
- Ranskan yläkouluissa (collèges) demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta tarjotaan pääasiassa historian ja maantiedon opettajien tarjoamana kansalaistaitojen opetuksena. Tavoitteena on, että oppilaat oppivat demokratian ja tasavallan perustavaa laatua olevat periaatteet ja arvot. Ranskassa ”yhteisessä tieto- ja taitopohjassa” (2006), joka käsittää seitsemän keskeistä taitoa, myös ”sosiaaliset ja kansalaistaidot”, määritetään tiedot, valmiudet, arvot ja asenteet, joita oppilaat tarvitsevat onnistuakseen opinnoissa ja valmistautuessaan työhön ja elämään aktiivisina kansalaisina. Nämä taidot oppilaiden on hankittava ennen pakollisen koulunkäynnin päättymistä. Myös keskeinen taito ”humanistisen kulttuurin kehittäminen” edistää osaltaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus kehittämällä ratkaisutaitoja sekä käsitystä identiteetistä ja toiseudesta, valmistamalla oppilaita ymmärtämään ihmisoikeudet ja kulttuurien, yhteiskuntien, uskontojen, kestävän kehityksen jne. moninaisuutta. Kansalaisuuden osalta tavoitteena on luoda opintopolku, jonka myötä arvot, tiedot, käytännöt ja käyttäytyminen tulevat tutuiksi virstanpylväinä, jotka edistävät aktiivista osallistumista, auttavat oppilaita harjoittamaan vapauttaan kunnioittaen samalla toisten oikeuksia ja torjuen väkivallan. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen ensisijaiset tavoitteet määritetään kansallisella tasolla ja toiminta toteutetaan paikallisella (académie) tasolla.

- Irlannissa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta opetetaan sekä kaikkeen opetukseen sisällytettynä että erillisenä pakollisena oppiaineena. Junioritasolla kansalaistaitojen, yhteiskuntaopin ja politiikan opetuksen (CSPE) ohjelma perustuu ihmisoikeuksien ja yhteiskuntavastuun, ihmisarvon, demokratian, lainsäädännön, keskinäisen riippuvuuden ja johtajuuden käsitteisiin. Vaikka opetussuunnitelma ja normit määritetään kansallisella tasolla, Irlannissa ollaan siirtymässä keskitetystä arvioinnista jatkuvaan koulussa tapahtuvaan opetuksen ja oppimisen arviointiin. Nykyisellä opetussuunnitelmauudistuksella koulut velvoitetaan sitoutumaan 24 oppimistavoitteeseen (joista jotkut koskevat aktiivista kansalaisuutta, kestävää kehitystä ja globaalia tietoisuutta) jokaisen junioriasteen kolmen vuoden aikana. Tähän sisältyy mahdollisuus aikatauluttaa 100 tuntia CSPE:n lyhyeen kurssiin.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen osoitettu aika

Kolmessa maassa osoitetaan eri tavoin aikaa koulujen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukselle, mutta täsmällistä aikaa on vaikea määrittää silloin, kun demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osatekijöitä on sisällytetty muihin oppiaineisiin ja/tai täsmällistä tietoa osoitetusta ajasta ei ole. Ranskassa kansalaiskasvatusta opetetaan jo kolmivuotiaille esikoulussa, kun taas Irlannissa kansalaiskasvatus aloitetaan 6-vuotiaana. Näissä maissa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskeva pakollinen jakso on pitkä. Ranskassa kansalaiskasvatusta opetetaan koko 12-vuotisen koulun ajan ala- ja yläkoulussa sekä lukiossa. Kun tähän lasketaan myös esikoulu, kesto on 15 vuotta. Irlannissa kansalaiskasvatusta opetetaan koko 13–14-vuotisen koulunkäynnin ajan[4], ensin kaikkeen opetukseen sisältyvänä ja sitten junioriasteella erillisenä oppiaineena aina toisen asteen koulutuksen loppuun. Suomessa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta opetetaan kuuden vuoden ajan aihekohtaisen opetussuunnitelman mukaisesti ja opetussuunnitelman perusteiden yleiseen osaan aktiivinen ja osallistuva kansalaisuus sisältyy koko perusopetuksen ajan.

Yläkoulussa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen osoitetaan tavallisesti yksi tunti viikossa kaikissa kolmessa maassa.

- Suomen uusissa opetussuunnitelman perusteissa lisätään yhteiskuntaoppiin osoitettua aikaa kolmesta viikkotunnista viiteen viikkotuntiin ala- ja yläkouluissa, ja erityisesti painotetaan aktiivista osallistumista, medialukutaitoa ja talousosaamista.
- Ranskan yläkouluissa historian, maantiedon ja kansalaistaidon opetukseen osoitettuun kolmen viikkotunnin opetusaikaan (kolme ja puoli tuntia 3ème-luokalla) sisältyy tavallisesti puolesta tunnista tuntiin kansalaistaitoa.
- Irlannissa kansalaistaidon opetus on tällä hetkellä aikataulutettu pakolliseksi 70 tunnin kansalaistaitojen, yhteiskuntaopin ja politiikan opetuksen (CSPE) ohjelmaksi yläkouluissa, toisin sanoen opetusta on tunti viikossa. Ohjelma korvataan vuoteen 2017 mennessä

[4] Riippuen siitä, suorittaako nuori kaksi vai kolme vuotta lukio-opetusta.

vapaaehtoisella sadan tunnin lyhyellä CSPE-kurssilla. Opetukseen nykyisin osoitettu aika voi rajoittaa sitä, missä määrin CSPE-aineen oppimistavoitteet voidaan saavuttaa.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen oppimismenetelmät

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa pyritään kehittämään vankkoja oppimistuloksia ja taitoja aktiivisilla ja osallistavilla oppimismenetelmillä. Vaikka onkin tärkeää oppia perusasiat demokraattisesta kansalaisuudesta, instituutioista ja ihmisoikeuksista sekä tuntemaan näitä koskevia keskeisiä asiakirjoja ja julistuksia, tosiseikkojen tunteminen ei riitä ilman taitoja, arvoja ja soveltamista käytäntöön. Perinteiset yhteiskuntaoppia ja demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevat opetussuunnitelman perusteet on kirjoitettu niin, että ne sisältävät paljon enemmän materiaalia kuin mihin oppitunteihin osoitettu tuntimäärä riittää. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevien kurssien suppea tietopohjainen sisältö on myös omiaan etäännyttämään oppilaita. Kaikissa kolmessa maassa on pyritty siirtymään tietopohjaisesta oppimisesta osaamispohjaiseen oppimiseen.

Kaikissa kolmessa maassa on pyritty painottamaan aktiivista oppimista demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa.

- Suomessa opetussuunnitelman perusteissa määritetään demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvien taitojen ja tietojen yleiset tavoitteet, joiden saavuttamiseen pyritään erilaisten sisältöjen, aineistojen, menetelmien sekä oppimisympäristöjen kautta. Koulut ja opettajat voivat toteuttaa itsenäisesti ja joustavasti opetussuunnitelmaa ja määrittää pedagogian, menetelmät, erityisen sisällön ja materiaalit näiden tavoitteiden saavuttamiseksi, mikä rohkaisee luovuuteen ja paikan päällä tehtäviin kokeiluihin. Opettajat jakavat ajatuksia keskenään, ja myös oppilaat voivat vaikuttaa opetuksen sisältöön ja oppimismenetelmiin. Kansallinen demokratiakasvatusta ja oppilaiden osallistumista koskeva selvitys (2011) osoitti, että oppilaat voivat vaikuttaa sekä luokan sääntöihin että siihen mitä ja miten opitaan (50 prosenttia). Suomessa opettajia rohkaistaan käyttämään erilaisia aktiivisia oppimismenetelmiä. Kansalliset viranomaiset eivät toteuta raskaita seurantoja selvittääkseen sitä, miten yksittäiset koulut ja yksittäiset opettajat toteuttavat demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta. Opetushallitus on perustanut sähköisen ’hyvät käytännöt’ -alustan, jonka avulla koulut voivat levittää innovatiivisia lähestymistapoja ja toteutuksia opetukseen ja oppimiseen sekä jakaa niitä.
- Ranskassa kansalaiskasvatuksen opetussuunnitelma perustuu kolmeen periaatteeseen: kansalaisuuteen, jossa painotetaan yksilön vastuuta, merkittävimpien ihmisoikeuksia koskevien julistusten tuntemiseen sekä käytännön oppimiseen tapaustutkimusten avulla. Kansalaiskasvatuksen kurssien lisäksi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyviä taitoja voidaan oppia käytännössä ja konkreettisten toimien avulla, kuten kansallisissa kampanjoissa, joita sisältyy kansalaiskasvatuksen opintopolkuun ympäri vuoden. Ministeriön vuotuisessa joukkokirjeessä esitellään kaikki demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvät toimet, joita koulut voivat sisällyttää toimintasuunnitelmaansa ja toteuttaa ympäri vuoden. Vuosittain päivitettävässä kansalaisjärjestöjen ja yhdistysten

luettelossa esitellään kumppaneita kouluille. Keskitetysti laaditussa ”Quatrième”-luokan opetusohjelmassa painotetaan yksilön oikeuksien ja kollektiivisten oikeuksien, lainsäädännön ja oikeudenmukaisuuden sekä ihmisten ja tavaroiden suojelun tarkastelemista. Tässä yhteydessä opettajat voivat tarkastella myös valitsemiaan ajankohtaisia asioita.

- Irlannissa aktiivinen keskustelun ja toiminnan kautta oppiminen on keskeinen piirre kansalaistaitojen, yhteiskuntaopin ja politiikan opetuksessa. Aktiivisen oppimisen painotus ilmenee kurssimateriaalista, opettajien täydennyskoulutuksesta, opetukseen osoitetusta ajasta ja arvioinnista.

Irlanti ja kansalaistaitojen, yhteiskuntaopin ja politiikan opetuksen (CSPE) aktiivinen oppiminen

Opetus- ja ammattikouluministeriö suosittaa, että jokainen oppilas osallistuu kahteen toimintahankkeeseen kolmivuotisen junioriasteen CSPE-ohjelman aikana. Yhdestä toimintahankkeesta kirjoitetaan raportti, joka toimitetaan arvioitavaksi valtion tarkastuskomitealle. Raportin osuus CSPE-kurssin arvioinnista on 60 prosenttia junioriasteen ohjelman päättyessä.

Hankkeiden aiheiden olisi tultava oppilailta, ja niiden on perustuttava yhteen CSPE-kurssin keskeisistä seitsemästä käsitteestä, joita ovat ihmisoikeudet ja yhteiskuntavastuu, ihmisarvo, kehitysyhteistyö, lainsäädäntö, johtajuus, demokratia ja keskinäinen riippuvuus. Oppilaat voivat tehdä tutkimusta, kutsua vieraan puhumaan luokassa tietystä aiheesta ja hankkia näin taitoja tietojen keräämisestä ja rakenteisiin perehtymisestä. Vaihtoehtoisesti oppilaat voivat järjestää vaalit tai osallistua kampanjaan samaan aikaan kun tällaista tapahtuu paikallisesti/kansallisesti ja kehittää ja harjoittaa näin demokraattisiin menettelyihin osallistumisen taitoja. Ihmisoikeuksien ja yhteiskuntavastuun perustavaa laatua olevaa käsitettä koskevia toimintahankkeita voivat olla esimerkiksi: luokan perusoikeuskirja, selvitys kiusaamisesta, ihmisoikeuspäivän viettäminen 10. joulukuuta, vieraan kutsuminen puhumaan Amnesty Internationalin kaltaisesta kansalaisjärjestöstä sekä varojen kerääminen ihmisoikeusjärjestölle.

Vaikka toimintahanke voidaan toteuttaa koko luokan yhteisenä, jokaisella oppilaalla on oltava siinä yksilöllinen tehtävänsä. Irlannissa kaikki oppilaat osallistuvat CSPE-ohjelmaan junioriasteen opetuksessa.

Opettajien koulutus

Opettajilla on merkittävä asema demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa, jonka onnistuminen perustuu pitkälti heidän koulutukseensa. Vaikka maissa on virallisesti tunnustettu demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen merkitys, sen asema opetussuunnitelman toteutuksessa voi olla suhteellisen vähäinen ylimääräisenä tekijänä tai aiheena, joka pikemminkin nousee pintaan kriisiaikoina kuin pysyy opetuksen keskiössä. Joissain tapauksissa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksesta vastaavilla opettajilla voi olla vain rajallinen koulutus alalla, jolloin he ovat epävarmoja tai eivät edes ole kiinnostuneita aiheesta.

- Suomessa historian opettajaksi valmistuminen edellyttää opintoja-ja pätevyyttä sekä historiassa että yhteiskuntaopissa (joka käsittää yhteiskuntatieteen, kansalaiskasvatuksen, politiikan, oikeustiedettä ja taloutta). Tulevat opettajat valmistuvat näiden aineiden maistereiksi. Toisen opintovuoden suoritettuaan opiskelija voi hakea opettajankoulutusohjelmaan, joka kattaa historian ja yhteiskuntaopin pedagogian ja didaktiikan sekä käytännön harjoittelua yliopiston opettajankoulutuslaitoksessa mentoriopettajien

opastuksella ja valvonnassa. Maisterintutkinnon suorittaminen aineenopettajan opinnoissa kestää 5–6 vuotta (300 opintopistettä)[5]. Koulutusta tarjoavat yliopistot, jotka vastaavat opettajan peruskoulutuksesta. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvä koulutus sisältyy vaihtelevasti ei yliopistoissa historian, yhteiskuntaopin, uskonnon ja elämänkatsomustiedon opettajien koulutukseen. Koulujen rehtorit ja muut opettajat saavat vastaavat valmiudet ammatillisessa täydennyskoulutuksessa. Valtion rahoittamassa ammatillisessa täydennyskoulutuksessa tuetaan opetussuunnitelmauudistuksen täytäntöönpanon toteutusta. Tällä varmistetaan, että täydennyskoulutusta meneillään olevista uudistuksista ja ajankohtaisista poliittisista kysymyksistä on saatavilla. Kaikkien opettajien on periaatteessa mahdollista osallistua vuosittain 1–5 päivän ammatilliseen täydennyskoulutukseen. Vuonna 2010 valtion rahoittamaan ammatilliseen täydennyskoulutukseen osallistui noin 40 000 opettajaa, rehtoria ja muuta opetushenkilöstöön kuuluvaa. Täydennyskoulutusta järjestävät yliopistot ja kansalaisjärjestöt, jotka kehittävät aktiivisen oppimisen materiaalia ja täydennyskoulutusta. Opetus- ja kulttuuriministeriö sekä opiskelijajärjestöt ovat järjestäneet oppilaskuntia valvoville opettajille koulutusta.

- Ranskassa opettajien peruskoulutukseen liittyy rajallisesti demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta huolimatta siitä, että Ranska on yksi harvoista Euroopan maista, joissa on nimenomaan säädetty suoraan kansalaisuutta koskevista valmiuksista kaikkien yläkoulun opettajien osalta näiden erikoisalasta riippumatta. Suurin osa ranskan kielen, historian, filosofian ja yhteiskuntaopin opettajista, joiden vastuulla kansalaiskasvatus on, ei ole saanut riittävää demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevaa koulutusta. Ministeriössä määritetään vuosittain vapaaehtoisen täydennyskoulutuksen painopistealat kansallisessa koulutussuunnitelmassa (Plan national de formation). Se myös järjestää seminaareja valvojille ja opettajien kouluttajille, jotka vastaavat akateemisen täydennyskoulutuksen (“Plan académique de formation”) toteuttamisesta alueellisella tasolla. Alueelliset opetusviranomaiset järjestävät kansalaiskasvatukseen liittyviä koulutusjaksoja, ja nämä on pääasiassa suunnattu ala- ja yläkoulun historian ja maantiedon opettajille. (Myös muiden aineiden opettajat voivat osallistua, jos haluavat opettaa kansalaiskasvatusta.) Kansalliset viranomaiset ovat todenneet, että opettajien koulutusta on tehostettava. Opetusministeriössä kehitetäänkin parhaillaan sekularismia koskevaa täydennyskoulutusta. Lisäksi hiljattain perustetut opettajakorkeakoulut (2013) ovat saaneet tehtäväkseen tarjota kaikille tuleville opettajille ja muulle opetushenkilöstölle kaksivuotisen koulutuksen aikana kaksi yhteistä moduulia, jotka koskevat: i) moraalista kasvatusta (moraalifilosofia,

[5] Opintopisteet jakautuvat noin 140 pisteeseen pääaineesta (myös tutkielma), 60 pisteeseen pedagogisia opintoja (myös 20 pistettä valvotuista käytännön opinnoista) 25 pisteeseen yleisopinnoista (kielet, tietotekniikka, viestintä) ja 75 opintopisteeseen vapaaehtoisesta sivuaineesta.

moraalipsykologia sekä lapsipsykologia, lainsäädäntö, tapaustutkimukset puheen ja keskustelun käyttöön keskittyvistä opetusmekanismeista ja ii) sekularismin ja tasavallan arvot.[6] Koulutusta arvioidaan ammatillisessa loppututkinnossa.

- Irlannissa yläkoulun opettajat valitsevat, haluavatko tutkintoonsa CSPE-erityismenetelmien moduulin. Käytännössä monet opettajat aloittavat CSPE-opetuksen ilman aiempaa koulutusta aiheesta. Vaikka opetus- ja ammattikouluministeriö tarjoaa rajallista täydennyskoulutusta opetussuunnitelman tietyistä aloista/oppiaineista, yli puolet CSPE-opettajista osallistuu koulutukseen, minkä vuoksi järjestelmässä on suuri joukko koulutettuja opettajia. CSPE-opettajien suuresta vaihtuvuudesta huolimatta täydennyskoulutusta saaneet henkilöt siirtävät oppimansa demokraattiset menetelmät muihinkin aineisiin. Opetus- ja ammattikouluministeriön opettajien ammatillisen kehittämisen yksikkö (PDST) koordinoi vuosina 1998–2009 kansallista CSPE-tukea, vieraili kouluissa ja järjesti uusille CSPE-opettajille, koordinaattoreille, rehtoreille ja apulaisrehtoreille työpajoja. Ammatillisen kehittämisen mahdollisuuksissa keskityttiin aktiivisiin opetus- ja oppimismenetelmiin, tekemällä oppimiseen, resurssien kehittämiseen jne. Alkuperäinen CSPE-tukiryhmä on nyt yhdistetty yläkoulujen PDST-yksikköön, ja samanlainen ryhmä on perustettu tukemaan alakoulun opettajia. Erityinen sosiaalisen ja henkilökohtaisen kasvatuksen ja terveyskasvatuksen (SPHE) tukiyksikkö on sekä ylä- että alakoulujen opettajien tukena. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksesta kiinnostuneille opettajille on tarjolla koulutusmahdollisuuksia myös ammatillisten verkostojen, esimerkiksi Worldwise Global Schools -ohjelman kautta (jota rahoittaa ulkoasiainministeriö) sekä yksittäisten kansalaisjärjestöjen kouluohjelmista. Opetus- ja ammattikouluministeriö tarjoaa myös rahoitusta opettajien ammattiverkostoille, myös CSPE-opettajien yhdistykselle (ACT), koulutustapahtumien ja konferenssien järjestämiseen ja verkkosivustojen ylläpitämiseen. Uuden junioriasteen kehyksen toteutukseen syksystä 2013 syksyyn 2019 liittyy sitoumus tarjota opettajille jatkuvaa ammatillista kehittämistä niin henkilöstön kuin resurssien osalta.

Compasiton hyödyntäminen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa

Jäsenmaat voivat hyödyntää *Compasiton*, Euroopan neuvoston rahoittaman lasten ihmisoikeuskasvatuksen käsikirjan, käytännön välineitä arvojen ja sosiaalisten kysymysten opettamiseen lapsille ja nuorille. Esimerkiksi Suomessa *Compasito* on julkisesti saatavilla suomennettuna ja

---

[6] Sekularismin periaate edellyttää, että kaikki julkisen alan työntekijät Ranskassa ovat täysin neutraaleja, jotta varmistetaan oppilaiden ja perheiden vakaumuksenvapauden täysimääräinen kunnioittaminen. Neutraaliudella on määrä varmistaa julkisten palvelujen käyttäjien vapauden, uskonnon tai uskonnottomuuden kunnioittaminen. Vapautta rajoittavat ainoastaan julkiseen tehtävään liittyvä velvoite, koulun opetussuunnitelman ja aikataulun noudattaminen tai pukeutumisvaatimukset tietyillä tunneilla sekä yleiseen järjestykseen ja kansanterveyteen liittyvät vaatimukset. Lainsäädännöllä kielletään oppilailta uskonnollisten symbolien kantaminen, painostaminen ja käännyttäminen kouluissa ja luokkahuoneissa. Moraalin sekularistinen opetus tarjoaa mahdollisuuden vakaumuksenvapauteen, jota rajoittavat ainoastaan miesten ja naisten tasa-arvon, syrjimättömyyden sekä kaikkien loukkaamattoman ihmisarvon periaatteet, joita ei saa vaarantaa.

sen voi ladata verkosta maksutta. Tuore esimerkki demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvästä opettajien jatkuvasta ammatillisesta kehittämisestä on Suomen Unicefin koordinoima hanke ”Lapsen oikeudet toiminnallisesti”, jossa hyödynnetään *Compasitoa* yhteistyössä muiden kansalaisjärjestöjen kanssa. Koulutuksessa sovelletaan draamapohjaisia lähestymistapoja arvojen opettamiseen. Siinä keskitytään Suomen kouluympäristön ja yhteiskunnan haasteisiin, kuten emotionaalisiin taitoihin ja aggression hallintaan, kiusaamiseen, luokkien työrauhaan, hyvinvointiin koulussa ja elämässä yleisesti sekä elämäntaitoihin. Koulutukseen liittyy myös globaali näkökulma, jossa oppiminen laajennetaan koskemaan myös kehitysmaiden lasten oikeuksia.

Lapsen oikeudet toiminnallisesti! – Opettajille suunnattu draamapohjainen koulutus Suomessa

Lapsen oikeudet toiminnallisesti! -koulutuksessa opettajat perehtyvät lapsen oikeuksiin toiminnallisesti draaman menetelmiä hyödyntäen. Vuosina 2012–2013 noin 1500 opettajaa ja vapaaehtoista noin kymmenestä kaupungista osallistui koko päivän kestävään koulutukseen, jota koordinoi Suomen Unicef ja rahoitti opetus- ja kulttuuriministeriö.

Materiaalina käytettiin *Compasito*-käsikirjaa, ja opettajat oppivat hyödyntämään draamaa lapsen oikeuksien yleissopimuksen 12 ja 13 artiklan (lapsen kuuleminen, oman näkemyksen ilmaiseminen ja osallistumisen vahvistaminen yleisesti), 17 artiklan (tiedon antaminen lapsille ja nuorille asianmukaisessa muodossa), 29 artiklan (paras mahdollinen opetus), 31 artiklan (leikki) ja 42 artiklan (valtioiden velvoite saattaa yleissopimus lasten ja aikuisten tietoon) täytäntöönpanoon. Draaman roolit tarjoavat lapsille henkisen suojan intiimien tai vaikeiden asioiden käsittelyyn. Koulutus perustuu yksinkertaisiin sääntöihin, jotka esitetään tunnin alussa. Näitä ovat esimerkiksi i) harjoituksesta voi poistua sovittuun paikkaan, jos kokee olonsa tukalaksi, ii) kaikkia kuullaan, odotetaan vuoroa ja toimitaan asiallisesti, iii) roolihahmoihin tulee suhtautua asiallisesti, iv) negatiiviset, ikävät asiat käsitellään heti tai viimeistään lopuksi rakentavasti.

Syrjintää koskeva aihepiiriesimerkki koskee kehitysmaiden lapsia, lapsen oikeuksia, epäoikeudenmukaisuutta ja väkivaltaa. Koulutukseen osallistuneet opettajat oppivat järjestämään kolmituntisia koulutuksia vähintään 10-vuotiaille oppilaille. Kurssin tarkoituksena on opettaa empatiaa, lapsen oikeuksien sopimuksen merkitystä erilaisissa konteksteissa sekä epäoikeudenmukaisuuden kohtaamista ja ratkaisujen etsimistä. Se auttaa lapsia auttamaan itseään ja toisiaan. Kurssilla keskustelua laajennetaan maailmanlaajuisiin näkökulmiin tarkastelemalla 13-vuotiaan Siwa-tytön tilannetta. Hän on kotoisin yhdestä maailman köyhimmistä maista. Siwan vanhemmat ovat kuolleet aidsiin, ja hän elää setänsä kanssa maaseudulla. Osallistujat kuvittelevat yhdessä yhden päivän Siwan elämästä. Tiedot Siwasta kerätään pöydälle. Ryhmä jaetaan pareihin, joille ohjaaja antaa lapsityötä kuvaavan sarjakuvan. Hän pyytää pareja pohtimaan, mitä sarjakuvassa tapahtuu. Parit yhdistyvät 4–6 hengen ryhmiksi, jotka yrittävät kehittää tilanteeseen kolme mahdollista ratkaisua. Ryhmä luo yhdestä keksimästään ratkaisusta lyhyen näytelmän tai elävän kuvan, joka esitetään ja josta keskustellaan. Tarinan todellinen loppu kerrotaan. Purkukeskustelussa keskitytään siihen, mitä lapsen oikeuksia Siwan tarinassa rikottiin. Jos lapset ymmärtävät englantia, he voivat harjoituksen aluksi katsoa YouTubesta “Girl Effect” -videon (ks: www.youtube.com/user/girleffect?feature=results_main). Ohjaaja näyttää, kuinka yksi tilanne johtaa toiseen tilanteeseen. Osallistujat yrittävät kuvitella "entäpä jos" -ratkaisuja sekä kehittää myönteisen kuvan maailmasta itseään kiinnostavassa aiheessa. Ajatukset esitellään kolmen hengen ryhmissä. Kukin ryhmä valitsee yhden ajatuksen ja suunnittelee kampanjajulisteen tai iskulauseen, kuten esimerkiksi ”kaikki lapset kouluun”. Lopuksi kokoonnutaan piiriin, jossa palloa tai esinettä kuljetetaan piirissä ja jokainen saa sanoa yhden asian, joka hänelle jäi mieleen päivän aiheesta.

Arviointi

Myönteiset oppimistulokset demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa edellyttävät mielekkäitä arviointimenetelmiä. Oppilaiden demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen omaksumista ja ymmärrystä voidaan testata standarditavoin. Haasteelliseksi arviointi muuttuu, kun arvioidaan oppilaiden asenteita ja käyttäytymistä tai koulun ihmisoikeusilmapiiriä tai muutoksia näissä. Säännöllisesti toistetut avoimet kyselyt ovat yksinkertainen, mutta riittämätön menetelmä. Ryhmähankkeet ja työnäytteiden arviointi tarjoavat vaihtoehtoisia arviointimenetelmiä. Huolellisesti määritetyillä indikaattoreilla ja säännöllisillä arvioinneilla voidaan auttaa seuraamaan muutoksia kouluympäristössä ja vastaamaan niihin. ”The ABC: Ihmisoikeusopetuksen käsikirjassa (The ABC: Teaching Human Rights manual, YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimisto, 2003) suositellaan, että oppilaat osallistuvat tarkistuslistan laatimiseen arvioidakseen henkilöiden, luokan ja kouluyhteisön käytäntöjä ihmisoikeuksien kannalta, koska tämä voi olla merkittävä tapa oppia (”koulun ihmisoikeusilmapiirin mittaaminen”).

Opetusviranomaiset tarjoavat Euroopassa vain vähän välineitä opettajien auttamiseksi niiden tietojen, taitojen ja asenteiden arvioimisessa, joita oppilaat hankkivat lukuisissa aineissa tai muissa koulun kokeiluissa. Kaikissa kolmessa maassa on sovellettu erilaisia lähestymistapoja sekä oppilaiden arvioimiseksi demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvissä aiheissa että kouluarviointeihin.

- Suomessa Opetushallitus vahvistaa 9. luokan päättöarvioinnin kriteerit, jotka koskevat myös demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta osana yhteiskuntaoppia. Arviointiperusteet mittaavat oppilaan taitoja, tiedon hankkimista, ymmärtämistä ja käyttämistä. Käytöksen arviointi kohdistuu siihen, millä tavalla oppilas ottaa huomioon toiset ja ympäristön ja noudattaa sääntöjä. Opetussuunnitelman perusteet, tavoitteet ja hyvän osaamisen-kriteerit esitetään valmiuksina, ei tietojen yksityiskohtaisena hallitsemisena.[7] Suomalaisia opettajia kannustetaan ottamaan huomioon oppilaiden erilaiset tarpeet. Opetusta toteutettaessa otetaan huomioon erot lasten oppimisessa. Opetusjärjestelmän korkeat odotukset perustuvat siihen, että jokaista lasta ja nuorta autetaan tekemään parhaansa. Kannustavalla ja kehittävällä arvioinnilla pyritään edistämään oppimista ja oppimisvalmiuksien omaksumista. Oppilaita seurataan jatkuvasti, ja opetusta optimoidaan myös eriyttämällä sitä oppilaiden erilaisiin oppimistarpeisiin. Perheet saavat tietoa oppilaan edistymisestä noin seitsemän viikon välein[8]. Koulutarkastuksia tai vertailua-tai päättökokeita ei sovelleta. Käytössä on vain otantaan perustuvia kansallisia arvioita oppimistuloksista. Opetuksen tarjoajat (pääasiassa kunnat) vastaavat tarjoamansa opetuksen

[7] Esimerkiksi mediataitojen 8. luokan päättöarvioinnin kriteerit perustuvat yhteiskunnallisen tiedon hankkimiseen ja käyttöön. Oppilaan tulisi kyetä tulkitsemaan mediatietoja, tilastoja ja graafisia esityksiä kriittisesti, perustelemaan ajatuksensa yhteiskunnallisista kysymyksistä ja vertaamaan erilaisia vaihtoehtoja yhteiskunnallisessa päätöksenteossa sekä taloudellisia ratkaisuja ja näiden vaihtoehtojen seurauksia. Oppilaiden olisi myös ymmärrettävä, että päätöksiin liittyy useita vaihtoehtoja, sekä ymmärrettävä sosioekonomiseen toimintaan liittyviä eettisiä kysymyksiä.

[8] Suomessa lapset saavat arviointeja 5. ja 6. luokalla.

tehokkuuden arvioinnista ja saavat täysin itsenäisesti päättää sen järjestämisestä. Opetushallitus ohjaa itsearviointia ja tarjoaa siihen välineitä, myös kyselyitä, jotka koskevat opetussuunnitelman toimivuutta-sekä oppilaiden koulun ilmapiiriä koskevia näkemyksiä. Myös koulutuksen arviointikeskus arvioi ja analysoi oppimista ja kouluja.

- Ranskassa yläkoulututkinnon kirjalliseen päättökokeeseen (”Diplôme national du Brevet”) sisältyy summatiivinen koe ranskan kielessä, matematiikassa, historiassa, maantiedossa ja kansalaiskasvatuksessa. Opettajat arvioivat oppilaan ”sosiaalisia taitoja ja kansalaistaitoja” tietyissä kohdissa pakollista koulutusta (alakoulun 2. ja 5. vuosi ja yläkoulun viimeinen vuosiluokka) käyttäen standardoitua henkilökohtaista arviointivihkoa. Arviointivihkoon merkitään oppilaan tiedot, taidot ja asenteet sellaisina kuin ne on esitetty yhteisessä tieto- ja taitoperustassa. Tarkoituksena on kirjata ylös saavutukset ja seurata edistymistä. Aiemmin oppilaat saivat hyväksymismerkintöjä (Note de vie scolaire) osallistumisestaan kouluelämään. Ne otettiin huomioon peruskoulun päättötodistuksessa. Ne käsittivät myös osallistumisen kouluelämään, läsnäolon ja koulun sääntöjen noudattamisen. Joistakin oppiaineista, kuten ensiapukoulutuksesta ja liikenneturvallisuuskoulutuksesta annettiin erityisiä todistuksia. Hyväksymismerkinnöistä (Note de vie scolaire) ja koko arviointivihkosta keskustellaan parhaillaan osana keskiasteen opetussuunnitelman käynnissä olevaa uudistusta (yhteinen tieto-, taito- ja kulttuuriperusta). Kansalliset valvojat tarkastelevat kansalaiskasvatuksen osuutta (”volet citoyenneté”) koulusuunnitelmassa arvioidakseen esimerkiksi koulujen rehtorien, vanhempien ja oppilaiden osallistumista terveys- ja kansalaiskasvatuksen valmistelukomiteaan (”Comité d’éducation à la citoyenneté et à la santé” – CESC) sekä muihin toimiin koulun ja laajemman yhteisön tasolla. Koulut kehittävät omat välineensä ja/tai kriteerinsä itsearviointia varten koulujen johtajille annettujen virallisten suositusten (”lettre de mission”) ja erityisen rahoitusta koskevan lainsäädännön mukaisesti (”La Loi organique relative aux loi de finances”). Näihin toimiin liittyy koulujen erilaisten neuvostojen (esim. hallinnolliset, kurinpidolliset, kansalais- ja terveyskasvatusta tarkastelevat neuvostot) ja muiden yhdistysten toimintaraporttien tarkastelu.
- Irlannissa keskiasteen opetuksen päätteeksi järjestetään kansallinen koe (kirjallinen teksti sekä käytännön toimintahanke) kansalaistaitojen, yhteiskuntaopin ja poliittisen opetuksen osalta. Junioriasteen kolmivuotisen CSPE-ohjelman lopullisesta arvioinnista 60 prosenttia perustuu aktiiviseen osallistumiseen ja 40 prosenttia kirjalliseen loppukokeeseen. Jokainen oppilas osallistuu kahteen toimintahankkeeseen kolmivuotisen junioriasteen CSPE-ohjelman aikana. Yhdestä toimintahankkeesta kirjoitetaan raportti, joka toimitetaan arvioitavaksi valtion tarkastuskomitealle. Kansallisia raportteja koulujen suoriutumisesta CSPE-ohjelmassa laaditaan Irlannissa säännöllisesti. Opetus- ja ammattikouluministeriö laatii raportteja opetusjärjestelmästä vuoden mittaan toteutettujen koko koulun ja ainekohtaisten tarkastusten perusteella. Niissä arvioidaan, miten eri oppiaineita toteutetaan. Vuonna 2009 raportissa tarkasteltiin ”Sosiaalinen ja henkilökohtainen kasvatus ja terveyskasvatus” -opetusta alakouluissa. Junioriasteen uuden kehyksen myötä Irlannissa ollaan siirtymässä keskitetystä päättöarvioinnista jatkuvaan koulussa tapahtuvaan opetuksen ja oppimisen arviointiin. Lyhyitä

kursseja (100 tuntia, esimerkiksi lyhyt CSPE-kurssi) ja kaikkia oppiaineita (lukuun ottamatta englannin ja iirin kieltä sekä matematiikkaa) arvioidaan jatkuvasti yksittäisessä koulussa tai kouluverkossa.

Hyväksi havaittu käytäntö nro 2: Opetussuunnitelman ulkopuolinen toiminta, vapaaehtoistyö ja palveluoppiminen

Opetussuunnitelman ulkopuolinen toiminta toteutuu monenlaisena toimintana ja kokemusten kautta, toisinaan virallisessa luokkaympäristössä ja toisinaan epävirallisissa ympäristöissä niin kouluissa kuin niiden ulkopuolella. Opetussuunnitelman ulkopuolinen toiminta tarjoaa oppimismahdollisuuksia, joiden avulla oppilaat voivat hankkia ja kehittää demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyviä taitojaan, verkostoitua ja harjoitella tehtäviään ryhmien johtajina tai jäseninä. Joidenkin tutkimusten mukaan kuuluminen koulun ryhmään ennakoi vahvemmin osallistumista aikuisena kuin koulutus- ja tulotaso. Koulun opetussuunnitelman ulkopuoliseen toimintaan osallistuvat ovat todennäköisemmin aktiivisia kansalaisia myös myöhemmin elämässään. Opetussuunnitelman ulkopuolinen toiminta voi myös toimia luokkaa ja ympäröivää yhteisöä yhdistävänä siltana. Saatuaan tarvittavat tiedot luokkaopetuksessa oppilaat voivat opetussuunnitelman ulkopuolisessa toiminnassa soveltaa näitä tietoja.

Suomessa, Ranskassa ja Irlannissa yläkouluissa toteutetaan paljon opetussuunnitelman ulkopuolista toimintaa joko itsenäisesti tai yhteistyössä kansalaisjärjestöjen kanssa järjestettynä.

TARJOTAAN OPETUSSUUN
ULKOPUOLISTA TOIMINTAA, JO
NUORILLE MAHDOL
OSALLISTUA KOULUNSA JA YH
TOIMINTAAN. K
PALVELUOPPIMISEN LÄHESTY
YHTEISÖN ONGELMIEN TARKAST
KANSALAISTAITOJEN KEHITTÄM

- Oppilaiden osallistumisen puute on Suomessa merkittävä haaste, huolimatta paikallisen ja kansallisen tason ponnisteluista. Koulut ovat toteuttaneet paljon yhteistyöhankkeita paikallisyhteisöjen, kuntien, kirjastojen ja kansalaisjärjestöjen kanssa tarjotakseen mahdollisuuksia oppilaiden osallistumiseen. Koulut voivat itsenäisesti valita kumppaninsa ja jotkut ovat erikoistuneet tietyntyyppiseen yhteistyöhön, esimerkiksi kansainväliseen yhteistyöhön, yrittäjyystoimintaan tai kestävään kehitykseen jne. Kansalliset viranomaiset rohkaisevat lasten ja nuorten osallistumista ja seuraavat sitä. Esimerkiksi opetushallitus on

selvittänyt keskeisten sidosryhmien kanssa oppilaiden osallistumista suomalaisissa kouluissa[9]. Kansallisissa hankkeissa–edistetään oppilaiden osallistumista. Opetushallitus pyrkii kannustamaan kouluja edistämään demokraattista kulttuuria, lasten aktiivista osallistumista sekä koulujen yhteistyötä nuorisojärjestöjen, kansalaisjärjestöjen, median, yrityssektorin, työmarkkinoiden ja kansalaisyhteiskunnan kanssa. Merkittävä kansallinen ohjelma–on Mannerheimin lastensuojeluliiton lasten hyvinvointia koskeva tukioppilasohjelma, jolla pyritään lisäämään oppilaiden osallistumista ja torjumaan syrjäytymistä kouluissa.

- Ranskassa ”la Vie Scolaire”, kouluelämä, tarjoaa jäsennellyt puitteet tapahtumille ja toiminnalle luokan ulkopuolella. ”Kouluelämän” toteutuksesta vastaa opetushenkilöstö kumppaneinaan vanhempien ja opettajien yhdistykset. Toimintaan osallistuu monenlaisia ryhmiä: oppilaita, opettajia, vanhempia, ohjausalan ammattilaisia, valvojia, kouluelämähenkilöstöä jne. Hyvin monenlaisia demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyviä ”opetustoimia” järjestävät opettajankoulutuksen opiskelijat, vanhemmat ja kansalaisjärjestöt. Tarjoamistaan mahdollisuuksista huolimatta La Vie Scolaire kaipaa uutta voimaa, kuten todettiin ”Morale Laïque” -raportissa. Tämä voisi tapahtua tehostamalla opettajien ja muun kouluhenkilöstön välistä yhteistyötä sekä kehittämällä entistä johdonmukaisempia kolmevuotisia ”kouluhankkeita”, joiden myötä opetustoimista tulisi oppilaille mielekkäämpiä. Kansalaisuuteen osallistumiseen valmistautumiseen liittyy myös oppilaiden oikeuksien harjoittaminen käytännössä sekä julkaisuvapaus, kokoontumis- ja yhdistymisvapaus. Oppilaat voivat perustaa ja pyörittää kouluissa toimivia yhdistyksiä, jotka lisäksi tarjoavat ajankohtaisia yleistä etua koskevia hankkeita ja keskustelunaiheita. Oppilaat voivat osallistua koulun urheiluyhdistyksiin. Näiden oikeuksien harjoittaminen antaa oppilaille tärkeitä taitoja tulevaa kansalaisuutta ajatellen, esim. vastuun kantaminen, yhteistyö muiden kanssa ja yleisen edun huomioon ottaminen. Ranskassa oppilaiden osallistumista arvioidaan ja merkitään henkilökohtaisen arviointivihkoon: oppilaille annettiin ”note de vie scolaire” -merkintä koko keskiasteen ajan, myös päättötodistukseen. Merkinnästä näkyi oppilaan panostus kouluelämään sekä osallistuminen koulun järjestämiin tai sen tunnustamiin toimintoihin. ”Note de vie scolaire” -merkintää tarkastellaan parhaillaan.

- Irlannissa koulut osallistuvat aktiiviseen yhteistyöhön sellaisten kansalaisjärjestöjen kanssa, jotka tarjoavat oppilaille osallistumismahdollisuuden. Ulkoasiainministeriö on hiljattain valtuuttanut kaikki ohjelmatukea saavat kansalaisjärjestöt sitoutumaan

[9] Kansallisen demokratiakasvatusta ja oppilaiden osallistumista koskeneen selvityksen mukaan suurin osa kouluista tekee yhteistyötä seurakuntien (96 %), kirjastojen (93 %) sekä kuntien nuoriso-, kulttuuri- ja liikuntatoimen kanssa (89 %). Ne ovat myös vuorovaikutuksessa kunnallisten päätöksentekijöiden (63 %) ja median (60 %) kanssa. Yhteistyö yrittäjien kanssa on merkittävä osa koulujen toimintaa (55 %). Kouluista 45 % tekee yhteistyötä kunnan/alueen yhdistysten kanssa ja 44 % kansalaisjärjestöjen kanssa jne.

kehitysyhteistyökasvatukseen. Tämä on tapa osallistaa Irlannin kansalaisia globaaliin kansalaisuuteen liittyviin kysymyksiin. Ulkoasiainministeriö tukee myös ohjelman ulkopuolella toimivien kansalaisjärjestöjen osallistumista kasvatukseen (viralliseen ja epäviralliseen) myöntämällä rahoitustukea Worldwide Global Schools -ohjelmalle (WWGS) sekä strategiselle kumppanuudelle Irlannin Development Education Associationin (IDEA) kanssa. Kansallisella tasolla Keltainen lippu -hanke on esimerkki toiminnasta, jota voitaisiin toteuttaa kaikkialla Euroopassa.

”La Vie Scolaire”/kouluelämä Ranskassa

La Vie scolaire /kouluelämä tarjoaa jäsennellyt puitteet luokkahuoneen ulkopuolisille tapahtumille ja toiminnoille. Se käsittää ruokatunnit, välitunnit sekä koulun koulupäivän jälkeisen toiminnan, joka voi olla luovaa, urheiluun liittyvää tai vaikkapa kotitehtävien tekemistä aikuisten tutorien opastuksella. Kouluelämään kuuluu monenlaisia toimia ja toimintaa, kuten yksilöllistä tukea oppilaille, terveys- ja sosiaalitoimia, taide- ja kulttuuritoimintaa. Toiminnassa painotetaan oppilaan persoonallisuuden ja yhteiselämisen valmiuksien kehittymistä. Tavoitteena on opettaa oppilaalle vastuuntuntoa ja tarjota myönteisiä kokemuksia osallisuudesta.

”Kouluelämän” toteutuksesta vastaa opetushenkilöstö kumppaneinaan vanhempien ja opettajien yhdistykset. Koulussa toimiva pakollinen terveys- ja kansalaiskasvatuksen valmistelukomitea (Comité d’éducation à la citoyenneté et à la santé, CESC) suunnittelee ja kehittää opetushankkeen, johon sisältyy joko koulussa tai sen ulkopuolisen valtion kumppanin tai kumppanina toimivan kansalaisjärjestön kanssa toteutettavia toimia. Toimet ovat osa laajempaa kolmivuotista koulusuunnitelmaa.

Koulun opetusryhmät voivat järjestää monenlaisia demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyviä opetustoimia, muun muassa kilpailuja, muistopäiviä ja toimintaviikkoja. Kaikista tapahtumista laaditaan vuosittain luettelo kansallisella tasolla. Esimerkiksi vuosina 2013–2014 kaikkien toimien vuotuisen luettelon toimet liittyivät yhteisen tieto- ja taitopohjan seitsemään pilariin. Luettelo sisälsi 47 toimea, jotka perustuivat yhteiskunnallisiin taitoihin ja kansalaistaitoihin (pilari 6) ja jotka koskivat vihreän ajattelun tukemista, osallistamista, ihmisoikeuksia ja globaalia kansalaisuutta. 30 toimea tuki oppilaan itsenäisyyttä ja kriittistä ajattelua (pilari 7). Parhaimmillaan toiminnot edistävät oppilaan aktiivista ja vastuullista osallistumista kouluelämään ja valmistavat tätä näin aikuisen sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen elämään.

Opetustoimet antavat kouluille myös mahdollisuuden avautua ympäröivään maailmaan kehittämällä yhteyksiä erilaisiin yhdistyksiin. Opetusministeriöllä on yhä enemmän kumppanuuksia kansalaisjärjestöjen ja muiden kansalaiskasvatuksen alalla ja hankkeissa toimivien, muun muassa oikeus-, turvallisuus-, puolustus-, ja terveysministeriöiden. Kumppanuuksiin liittyy esimerkiksi sopimuksia: i) Unicefin kanssa opetustoimien tarjoamiseksi lapsen oikeuksista ja solidaarisuudesta, ii) oikeusministeriön ja asianajajayhdistyksen (Initiadroit) kanssa oikeusvaltion perusperiaatteita koskevan tiedon lisäämiseksi nuorten kannalta mielekkäissä tapaustutkimuksissa sekä ii) yhteiskuntataloudesta ja solidaarisuudesta vastaavan ministeriön (le ministre délégué à l'économie sociale et solidaire) ja yritys-, työnantaja- ja yhteisötalousryhmittymän neuvoston (Entreprises, Employeurs et Groupements de l'Economie sociale) kanssa sellaisten toimien toteuttamiseksi kouluissa, joilla edistetään sosiaalisen ja solidaarisen talouden arvoja (solidaarisuus, demokraattinen henki, sitoutuminen ja vastuuntunto, yhteistoiminta). Kansalaiskasvatuksen ja solidaarisuuden alalla koulun ulkopuolella toimivien yhdistysten kanssa solmittavat kumppanuudet perustuvat sopimuksiin, joiden tekemiseen koulujen ja yhdistysten välillä sovelletaan erityisiä sääntöjä.

Tukioppilasohjelma Suomessa – nuorten osallisuuden tukeminen kouluissa

Mannerheimin lastensuojeluliiton vuonna 1972 käynnistämä tukioppilastoiminta[10] on kehittynyt raittiushankkeesta laaja-alaiseksi ja pitkäaikaiseksi ohjelmaksi, jolla edistetään turvallista ja kannustavaa oppimisympäristöä ja kouluyhteisöä, nuorten osallisuutta, tasa-arvoa, demokraattista opetusta ja yhteistyötä kouluhenkilöstön ja oppilaiden välillä. Tukioppilastoimintaa järjestetään ala- ja yläkouluissa sekä ammatillisissa oppilaitoksissa. Kansalliseen tukioppilasverkostoon kuuluu 14 000 tukioppilasta (30% poikia ja 70% tyttöjä), 900 henkilöstökoordinaattoria kouluissa sekä 60 tukioppilaskouluttajaa Mannerheimin lastensuojeluliitossa ympäri Suomen.

Jokaisessa koulussa on yksi tai kaksi henkilöstökoordinaattoria sekä tukioppilaita. Tukioppilastoimintamahdollisuuksia järjestäville henkilöstökoordinaattoreille järjestetään kaksipäiväinen peruskoulutus sekä Mannerheimin lastensuojeluliiton vuosittain järjestämiä vuotuisia koulutusseminaareja. Keskeisessä asemassa on tukioppilas, tavallinen 8. tai 9. luokan oppilas, joka tekee vapaaehtoistyötä luodakseen hyvää kouluhenkeä ja ilmapiiriä. Tukioppilaat auttavat koulunsa uusia oppilaita ja toimivat silminä ja korvina koulun arjessa. He tekevät myös yhteistyötä kouluhenkilöstön kanssa. He kuuntelevat luokkatovereitaan ja auttavat yksinäisiä, eristäytyneitä tai kiusattuja oppilaita. He auttavat kehittämään kouluyhteisön jokapäiväistä elämää auttamalla uusien oppilaiden integroitumista. Tukioppilaille tarjotaan peruskoulutus (noin 16 tuntia), ja se voidaan sisällyttää opetussuunnitelmaan. Koulutukseen sisältyy käytännöllisiä toimintoperusteisia oppimismenetelmiä, joita tukioppilaat voivat soveltaa muiden lasten ja nuorten kanssa. Jatkokoulutuksessa ja lisämateriaalissa tarkastellaan raittiutta, itsetuntoa, kiusaamista, suvaitsevaisuutta ja kunnioitusta, tunnetaitoja sekä turvallista toimintaa verkossa. Mannerheimin lastensuojeluliitto tarjoaa koulutusmateriaalia ja malleja sekä käytännön apua esimerkiksi koulutusleirien ja retkien järjestämiseen.

Tukioppilastoiminnan myönteiset vaikutukset vahvistettiin vuoden 2012 arvioinnissa. Arvioinnin tulokset osoittivat, että ohjelma on avannut kouluja ympäröivään yhteisöön. Tulokset osoittivat myös, että koulutuksella on suuri vaikutus tukioppilaiden työn laatuun ja määrään. Ohjelmaa on mahdollista laajentaa, sillä 40 prosenttia oppilaista oli kiinnostunut tukioppilaaksi ryhtymisestä.

www.mll.fi/peersupport

Kaikista kolmesta maasta löytyy myös esimerkkejä kulttuurienvälisten kysymysten, suvaitsevaisuuden ja identiteetin kehittämisen tarkastelemisesta. Seuraavassa esitetään kansallista tunnustusta saaneita esimerkkejä Irlannista ja Ranskasta. Irlannin keltaisen lipun ohjelma tarjoaa kulttuurienvälisen palkinnon kouluille, joissa painotetaan kulttuurienvälisyyttä. Ranskassa puolestaan lähetetään liikkeelle yhden vaikeuksissa olevan yläkoulun (Collège Lucie Aubrac) kaikki oppilaat perehtymään, tutkimaan ja kokemaan identiteettiin liittyviä kysymyksiä.

Irlannin keltaisen lipun ohjelma

10 Mannerheimin lastensuojeluliitto on suomalainen vuonna 1920 perustettu kansalaisjärjestö. Sillä on yli 92 000 jäsentä, 566 paikallisyhdistystä, 10 piiritoimistoa ja keskustoimisto Helsingissä. Mannerheimin lastensuojeluliitto harjoittaa erilaisia toimintoja, joita ovat muun muassa koulujen tukioppilastoiminta, koulurauhaohjelma, lasten ja nuorten puhelin, nuortennetti sekä mediakasvatus ja turvallinen toiminta verkossa.

Irlannissa on arviolta 25 000 travelleria, jotka muodostavat yli 4 485 travelleriperhettä. Heidän osuutensa koko väestöstä on noin 0,5 prosenttia. Yksilöinä sekä ryhmänä travellerit kohtaavat suuria ennakkoluuloja ja irlantilaisen yhteiskunnan ulkopuolelle jäämistä.

Travellerilasten kohtaamiin haasteisiin vastaamiseksi Irish Travellers Movement käynnisti keltaisen lipun ohjelman, kulttuurienvälisen palkintojärjestelmän kouluille, joissa painotetaan kulttuurienvälisyyttä, tasa-arvoa ja erilaisuutta pelkkien erityisesti travellereihin liittyvien kysymysten sijaan. Vuonna 2013 keltaisen lipun ohjelmaan osallistui 13 koulua; yhdeksän alakoulua ja neljä yläkoulua.

Ohjelma käsittää kahdeksan käytännöllistä vaihetta, joilla sisällytetään kulttuurienvälisyyttä, tasa-arvoa ja erilaisuutta koskevia kysymyksiä koko koulun ohjelmaan ja joita koulut voivat soveltaa koulun arjessa. Ohjelma koskee sekä oppilaita, henkilöstöä, hallintoa ja vanhempia että myös yhteisöä laajemmin, jotta erilaisuutta ja tasa-arvoa ei mielletä "kouluaineiksi", vaan ne ymmärretään ja viedään myös koulun ulkopuolelle ja jokaisen henkilökohtaiseen elämään. Toteutettuaan nämä vaiheet ja ulkopuolisen arvioinnin jälkeen koululle myönnetään keltainen lippu tunnustuksena sen työstä moninaisuuden ja osallistamisen edistämiseksi. Palkinto julkistetaan paikallisesti, ja koulu voi käyttää lippua ja sen logoa virallisessa viestinnässään.

Ks: http://www.yellowflag.ie

Kansalaisviikot Collège Lucie Aubracissa

Villetaneusen Collège Lucie Aubrac sijaitsee Saint Denisissä Pariisin pohjoispuolella. Alueen väestö on moninaista ja heikossa asemassa olevaa. Koulu järjestää vuosittain kolme kansalaistaitoihin liittyvää teemaviikkoa. Yksi viikon teema, joka koskee identiteettiin liittyviä kysymyksiä (semaine citoyenne sur l'identité, identiteettiä koskeva kansalaisuusviikko) on saanut kansallista tunnustusta (René Cassin -palkinnon). Teemaviikkoon osallistuvat kaikki oppilaat ja suurin osa opettajista. Vuonna 2012 toimintaan osallistui 465 11–16-vuotiasta oppilasta ja 20 opettajaa (historia-maantieto-kansalaistaito, ranska, vieraat kielet (englanti, saksa, espanja), luonnontieteet, matematiikka ja liikunta, taiteet ja musiikki). Viikon tavoitteena on saada oppilaat tietoisiksi Ranskan yhteiskunnan kansalaisuuteen liittyvistä ajankohtaisista asioista sekä osoittaa, miten monimutkaista on keskustelu identiteetistä suhteessa itseen, toisiin ja kansalaisuuteen. Identiteettiteemaa lähestytään eri oppiaineiden näkökulmista. Viikon aikana oppilaat saavat tietoa muun muassa monitahoisista identiteeteistä (geneettinen, seksuaalinen jne.) sekä maahanmuuttajien lähtö- ja kohdemaista. Oppilailla on myös mahdollisuus ilmaista omaa identiteettiään taiteiden ja tanssin keinoin sekä pitämällä päiväkirjaa opinnoista. Ohjelmassa on tuotettu muun muassa julisteita ja valokuvanäyttelyitä sekä video nimeltä "I dance therefore I am".

Palveluoppiminen

Palveluoppiminen on oppimiskokemus, jossa yhdistyvät käytännön palvelut yhteisössä sekä jäsennelty valmistelu ja mahdollisuudet analysointiin. Palvelumahdollisuudet liittyvät koulun kurssitöihin ja koskevat yhteisöllisiä huolia ja haasteita. Osallistuessaan palveluoppimiseen oppilaat oppivat yhteisöstään, näiden palvelujen ja kurssityönsä välisistä yhteyksistä sekä tehtävästään yhteisön jäseninä ja kansalaisina. Korkealaatuiseen palveluoppimiseen sisältyy oppilaille mielekkäitä mahdollisuuksia analysoida ja ratkaista yhteisön ongelmia soveltamalla koulussa hankkimiaan tietoja ja taitoja. Palveluoppimisen ohjelmia on sekä peruskouluissa että lukioissa, varsinkin Yhdysvalloissa ja

Latinalaisessa Amerikassa, mutta yhä enemmän myös Euroopassa[11]. Esimerkiksi Alankomaissa lukion suorittamisen kriteerinä on 30 tunnin vapaaehtoistyön suorittaminen.

Miksi palveluoppiminen olisi hyödyllinen pedagogia demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kannalta

- Palveluoppimisella on myönteinen vaikutus niin opintojen kuin kansalaistaitojen kannalta: oppilaat, jotka ovat saaneet laadukkaita oppimiskokemuksia palveluoppimisesta, sitoutuvat enemmän kansalaisosallistumiseen, menestyvät paremmin opinnoissaan monissa oppiaineissa ja ovat hankkineet myös merkittäviä siirrettäviä taitoja[12]
- Palveluoppiminen soveltuu hyvin alemmista alemmista sosioekonomisista ryhmistä ja huonossa asemassa olevista yhteisöistä tuleville oppilaille. Palveluoppimisen pedagogiikka kehittää sosiaalista pääomaa, vähentää saavutuseroja ja parantaa huonossa asemassa olevien yhteisöjen kansalaiskuntoa.
- Palveluoppiminen parantaa opetuksen laatua. Korkealaatuisessa palveluoppimisessa hyödynnetään kokeellista ja yhteistyöhön perustuvaa oppimista, teknologiaa ja tiedonkeruuta sekä muita innovatiivisia strategioita.
- Palveluoppimista voidaan toteuttaa monilla aloilla. Siinä laajennetaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen ulottuvuus yhteiskuntaopista ja historiasta luonnontieteisiin, matematiikkaan, kieliin ja taiteisiin jne.

Suomen, Ranskan ja Irlannin virallisissa koulutusjärjestelmissä on joitakin esimerkkejä vapaaehtoistyöstä tai palveluoppimisen pedagogiikasta. Merkittävimpiä ovat kenties Ranskan sukupolvien väliset hankkeet, jotka tarjoavat hyödyllisen oppimismallin maille, joiden yhteiskunta ikääntyy.

---

[11] Yhdysvalloissa kansallinen liike pyrkii parantamaan ja lisäämään palveluoppimisen ohjelmia K-12-kouluissa. Latinalaisessa Amerikassa monissa maissa on edistytty nopeasti ja sisällytetty palveluoppiminen opetussuunnitelmiin. Esimerkiksi Argentiinassa palveluoppiminen oli 1990-luvun alussa lähes tuntematon käsite, mutta nyt vakiintunut opetusmenetelmä, joka on käytössä noin 13 500 argentiinalaisessa koulussa ja yli sadassa yliopistossa. Vuonna 2008 palveluoppimisen hankkeisiin osallistui lähes 1,5 miljoonaa oppilasta ja opiskelijaa.

[12] Esimerkiksi Yhdysvalloissa yläkoulujen ja lukioiden oppilaat, jotka ovat osallistuneet palveluoppimiseen, ovat hyötyneet siitä merkittävästi opintoihin sitoutumisessa, opintovalmiuksissa, halukkuudessa jatkaa opintoja, työkokemuksessa, siirrettävien taitojen omaksumisessa (kriittinen ajattelu, ongelmanratkaisu, yhteistyötaidot, konfliktinratkaisu ja itsehillintä) sekä erityisissä taidoissa (lukeminen, kirjoittaminen, matematiikka ja luonnontieteet).

- Suomessa opetussuunnitelman perusteissa suositellaan, että ala- ja yläkoulujen oppilaat osallistuvat paikallisyhteisön toimintaan, mutta vapaaehtoistyöhön/palveluoppimiseen liittyvä toiminta on suhteellisen harvinaista. Mahdollisuuksia palveluoppimisen opetussuunnitelmaan sisällyttämiseen on kuitenkin paljon. Yläkouluissa on toteutettu 1980-luvulta alkaen työelämään tutustumisjaksoja (ns. TET), joiden tarkoituksena on saada ensikokemus työelämästä. Vuosittain 60 000 9-luokkalaista viettää keskimäärin kaksi viikkoa työpaikalla. Ohjelman erityisenä tavoitteena on kannustaa nuoria tutustumaan työelämään ja saamaan lisää tietoa työelämän edellyttämistä erilaisista ammateista, jotta he voivat suunnitella omia tulevia mielenkiinnon kohteitaan ja opintojaan. Joissain tapauksissa kokemukseen voi liittyä kansalaistaitoihin liittyviä näkökohtia. Sekä pakollinen työelämään tutustuminen että Mannerheimin lastensuojeluliiton tukkioppilasohjelma voisivat olla välineitä, joilla palveluoppimista voitaisiin laajentaa koulujen ulkopuolella.
- Ranskassa on annettu säännöksiä oppilaiden osallistumisesta paikallisyhteisön tai laajemmin yhteiskunnan toimintaan. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyviä taitoja voidaan oppia Ranskassa käytännössä ja konkreettisten toimien avulla, kuten kansallisissa kampanjoissa, joita sisältyy kansalaiskasvatuksen opintopolkuun ympäri vuoden. Vuotuisessa joukkokirjeessä esitellään kaikki kansalais- ja ihmisoikeustoimet, joita koulut voivat sisällyttää toimintasuunnitelmaansa. Yksi monista esimerkeistä on pitkän ajanjakson sukupolvien välinen lähestymistapa, jossa edistetään oppilaan oppimista ja solidaarisuutta erilaisten ikäryhmien välillä ja johon voi sisältyä palveluoppimisen lähestymistapa.
- Irlannissa mielenkiintoinen on esimerkki sukupolvien välisestä palveluoppimisen ohjelmasta (”Log on Learn”), jota sponsoroivat monikansalliset tieto- ja viestintäteknologiayritykset. Siinä pyritään kaventamaan digitaalista kuilua. Kansalaisjärjestöjen järjestämissä vapaaehtoistyön ohjelmissa edistetään sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja yhteisön hyvinvointia. Monet tällaiset ohjelmat eivät sisälly CSPE-ohjelmaan, ja vain muutama on suunnattu yläkoulun oppilaille (”Localise”). Irlantilaiseen lähestymistapaan sisältyy hyvistä käytännöistä palkitseminen ja kilpailu tällä alalla. Irlannin presidentti antaa vuosittain kansallisen palkinnon (”An Gaisce”) henkilökohtaisesti, yhteisön kannalta tai sosiaalisesti arvokkaan hankkeen toteuttaneille nuorille. Kansallisessa ”Young Social Innovators” -kilpailussa palkitaan yhteiskuntavastuuseen ja kansalaisvastuuseen liittyviä hankkeita.

Sukupolvien välinen oppiminen Ranskassa

Ranskassa on kunnostauduttu sukupolvien välisen oppimisen kehittämisessä. Ala- ja yläkoulun sekä lukion oppilaat voivat tehdä vapaaehtoistyötä opintoihin sisältyvänä tai opetussuunnitelman ulkopuolisena toimintana yksittäisten eläkeläisten, eläkeläisten yhdistysten tai instituutioiden kanssa tai sairaaloiden kanssa jne. Sukupolvien välistä vapaaehtoistyötä ja palveluoppimista voidaan toteuttaa monissa oppiaineissa, kuten yhteiskunta- ja kansalaiskasvatus, historia (muistaminen ja perintö), kielet, taidekasvatus, terveyskasvatus ja liikunta, luonnontieteet, kuvataide, musiikkikasvatus, uusi teknologia (tietokoneet, videokonferenssit, radio) biotieteet jne. Mahdollisia hankkeita ovat kansalaistoimintahankkeet, joissa koulut tekevät yhteistyötä korkeakouluopiskelijoiden, eläkeläisten, näiden yhdistysten tai laitosten kanssa sekä erilaisten kulttuurikeskusten

tai -instituutioiden kanssa. Hankkeet voivat olla myös kulttuurien ja sukupolvien välisiä, ja niihin voi liittyä esimerkiksi lukemista, tarinankerrontaa, teatteria, runoutta tai tanssia tai monia muita aloja. Historiaa ja perintöä koskevia hankkeita voidaan järjestää "todistajien" kanssa, joita ovat esimerkiksi naapuruston eläkeläiset, Ranskan vastarintaliikkeen jäsenet tai eläkkeellä olevat maahanmuuttajat jne. Sukupolvien välisissä hankkeissa tarjoutuu mahdollisuus kehittää yhdessä elämisen kulttuuria sekä kunnioitukseen ja suvaitsevaisuuteen perustuvia arvoja. Ne edistävät myös yhteisen tieto- ja taitopohjan hankkimista (ranskan kieli, humanistinen kulttuuri, opetus), itsenäisyyden ja aloitteellisuuden sekä kansalaisvastuun ja moraalin kehittymistä. Hankkeet edistävät oppilaan oppimista ja menestymistä, sukupolvien välistä solidaarisuutta sekä aktiivista ikääntymistä.

Pariisin alueviranomaiset ovat yli kymmenen vuoden ajan toteuttaneet kumppanuudessa ”Ensemble demain” -kansalaisjärjestön (yhdessä huomenna) kanssa Euroopan komission käynnistämää ohjelmaa, jossa helpotetaan opintoihin sisältyvien tai opetussuunnitelman ulkopuolisten hankkeiden kehittämistä kouluissa. Ohjelmasta tuetaan monin tavoin kouluja, tarjotaan muun muassa luettelo kumppaneista sekä opettajien koulutusta ja apua hankkeen tavoitteiden, sisällön ja suunnittelun kehittämiseen. Sukupolvien välisiä oppimishankkeita järjestetään päiväkodeista aina lukioon asti. Toteutus tapahtuu työpajatoimintoina ikääntyneiden kanssa. Tämä kehittää sukupolvien välistä solidaarisuutta, opettaa oppilaalle erilaisuuden kunnioittamista ja suvaitsevaisuutta, edistää monenlaisten taitojen hankkimista (lukeminen, kirjoittaminen, puhuminen, tiedonvaihto, viestintä) ja parantaa yleisesti oppimista. Ohjelma on saanut sekä kansallista että kansainvälistä tunnustusta opetusministeriöltä ja Unescolta. Hanketta kehitetään parhaillaan kansallisen tason hankkeeksi, jolla on kansainvälinen ulottuvuus.

Ks: http://eduscol.education.fr/cid71402/l-intergeneration-dans-les-etablissements-scolaires.htm

Ks: www.ac-paris.fr/portail/jcms/p1_523060/disciplines-intergenerationnel-portail

Irlanti: lähestymistapoja yhteisön osallistumiseen

Log On, Learn on yksinkertainen ja helppokäyttöinen menetelmä, jolla pyritään saamaan ikääntyneitä opettelemaan tietokoneen käyttöä. Intelin, Microsoftin ja An Postin sponsoroimassa kahdenvälisessä koulutusaloitteessa siirtymävuoden oppilaat auttavat paikallisyhteisön ikäihmisiä tavoitteena yhteinen oppiminen. Oppilastutori jakaa tietokoneen käyttötaitonsa (tekstinkäsittely, sähköposti ja internet) ja antaa itseluottamusta uutta teknologiaa kohtaan tunnettujen pelkojen voittamiseksi. Ikääntyneet puolestaan jakavat suhteuttamistaitojaan ja viestintätaitojaan, kulttuurisia muistojaan ja elämänkokemustaan. Ohjelma kestää kahdeksan viikkoa yhden (tai kaikkien kolmen) siirtymävuoden opintojakson aikana. Viikottaiset tapaamiset (kukin 1–2 tuntia) voidaan järjestää koulun tietokoneluokassa. Koulutus on suunniteltu ikääntyneiden tarpeisiin, siinä otetaan huomioon näiden taitotaso, oppimistahti, mielenkiinnon kohteet ja harrastukset. Ohjelmaan osallistuu yli 165 irlantilaista koulua. Log On, Learn on saanut kansallista tunnustusta ICT Irelandilta (ICT Excellence -palkinto vuonna 2009 yritysten yhteiskuntavastuun kategoriassa) ja Chambers Irelandilta (Presidentin CSR-palkinto 2009 hyvän naapuruuden osion voittajana).

Ks: www.logonlearn.ie

Localise on nuoriso- ja yhteisönkehittämisjärjestö, jolla on 40 vuoden kokemus kansalaistoiminnasta ja vapaaehtoistyöstä. Sen toiminta kohdistuu erityisesti yläkoululaisiin. Järjestö kehittää ympäristöjä, joissa kaikki nuoret saavat mahdollisuuden hyödyntää lahjakkuuttaan ja taitojaan muiden eduksi. Localise edistää toiminnan sisällyttämistä yläkoulun ja lukion keskeiseen opetukseen. Localisen junioriasteen ohjelmia on tällä hetkellä käynnissä 70 koulussa luokkahuoneeseen soveltuvana, ja sillä edistetään CSPE:n ja SPHE:n opetusta. Ohjelmalla autetaan oppilaita osallistumaan toimintahankkeisiin (tavallisesti 10 viikkoa) osana yläkoulun CSPE-opintojen

päättötutkintoarviointia. Localisen edistämissä toimintahankkeissa pyritään opettamaan vapaaehtoistyön arvo sekä sen hauskuus. Hankkeita ovat esimerkiksi ikääntyneiden ottaminen mukaan kouluyhteisöön tai varojenkeräyskampanjan järjestäminen paikallista hyväntekeväisyysjärjestöä varten.

Ks: www.localise.ie

Young Social Innovators (YSI) on irlantilainen hyväntekeväisyysjärjestö, joka on 15 vuoden ajan tarjonnut nuorille mahdollisuuksia hyödyntää luontaista sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tuntoaan sekä haluaan kehittää myötätuntoista, huolehtivaa ja tasa-arvoista yhteiskuntaa. YSI:n sosiaalisten innovaatioiden ohjelma on suunnattu 15–18-vuotiaille nuorille. Ryhmätöissä nuoret tarkastelevat yhteiskunnallista huolenaihetta. He perehtyvät asiaan, ottavat yhteyttä asiasta tietäviin henkilöihin ja järjestöihin, edistävät asiaa toteuttamalla toimia ja välittävät viestiä eri kohderyhmille. Vuonna 2013 toteutettiin yli 300 hanketta, jotka koskivat moninaisia yhteiskunnallisia kysymyksiä, joita olivat esimerkiksi: mielenterveyskysymykset, itsemurhien torjuntakampanjat, ihmiskauppa, verkkokiusaamisen torjunta, turvallisuuden parantaminen maatiloilla, julkisten palvelujen perustaminen erilaisille laiminlyödyille ryhmille, kodittomien auttaminen, sukupolvien välisten aloitteiden kehittäminen sekä rasismin torjunta.

Ks: www.youngsocialinnovators.ie

Hyväksi havaittu käytäntö nro 3: oppilaiden osallistuminen koulun hallintoon

Yksi keino, jolla koulut voivat valmistaa oppilaita aktiiviseen kansalaisuuteen ja demokraattisen osallistumiseen, on kouluttaa heitä itsehallintoon koulussa. Oppilaskunnat ovat laboratorioita, joissa demokraattista kansalaisuutta voi harjoitella käytännössä. Parhaimmillaan suuret määrät nuoria osallistuu niiden kautta koulun toimintaan. Ne tarjoavat foorumin, jolla oppilaiden ääntä kuullaan heihin itseensä vaikuttavissa asioissa. Koulun hallintoon osallistumisesta on etua oppilaskuntaan valituille mutta myös muille oppilaille. Antamalla oppilaille mahdollisuus osallistua oman koulun hallintoon parannetaan kouluympäristöä ja koulun toimintaa ja autetaan kehittämään oppilaiden kansalaistaitoja ja siirrettäviä taitoja sekä usein myös talousosaamista.

ROHKAISTAAN OPPILAIDEN OSALLISTUMISTA KOULUN HALLINTOON JA VARMISTETAAN, ETTÄ OPPILAIDEN PÄÄTÖKSILLÄ TODELLA VAIKUTETAAN KOULUUN

[Cite your source here.]

Suomessa, Ranskassa ja Irlannissa on sitouduttu eritasoisesti oppilaiden koulun hallintoon osallistumiseen yläkouluopetuksessa. Pisimmälle tässä on menty Suomessa. Yläkoulujen oppilaskunnat ovat nykyisin vapaaehtoisia kaikissa kolmessa maassa.

- Suomessa oppilaskunnat ovat olleet lukioissa lakisääteisiä vuodesta 1998 alkaen, ja vuodesta 2014 alkaen ne ovat pakollisia myös yläkouluissa. Opetushallituksen sekä terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen hiljattain laatiman raportin mukaan 100 prosentissa yläkouluja ja 70 prosentissa alakouluja on säännöllisesti toimivat oppilaskunnat, vaikka tämä ei ole aiemmin ollut pakollista. Valitut oppilaat edustavat luokkaansa

oppilaskunnassa. Opetushallitus toteutti vuonna 2011 yhteistyössä keskeisten sidosryhmien kanssa selvityksen demokratiakasvatuksesta ja oppilaiden osallistumisesta selvittääkseen viimeaikaista kehitystä ja tuodakseen esiin erilaisia tapoja kannustaa oppilaita osallistumaan. Selvitys lasten osallistumiskokemuksiaan koskevista näkemyksistä osoitti, että selvä enemmistö lapsista (70 prosenttia) katsoo, että oppilaskunnilla on merkittävä tai hyvin merkittävä asema sen varmistamisessa, että heitä kuullaan ja heihin suhtaudutaan vakavasti (opetushallitus, 2011). Viimeisimmässä kaksivuotisessa kouluterveyskyselyssä, joka kattoi 80 prosenttia 8.–9.-luokkalaisista, todettiin oppilaiden osallistumisen lisääntyneen ja kouluilmapiirin parantuneen (THL, 2013): nuoret kokevat, että heillä on enemmän mahdollisuuksia vaikuttaa ja että heitä kuullaan useammin. Vaikka oppilaskuntien määrä on lisääntynyt ja oppilaiden asenteet ovat entistä myönteisempiä, kansalliset viranomaiset kiinnittävät edelleen tiiviisti huomiota oppilaiden osallistumiseen, koska oppilaskunnan toiminnan laajuus vaihtelee kuntien ja koulujen välillä ja koska oppilaat ovat tuoneet esiin haasteita, joita liittyy osallistumiseen sekä koulun lääkärin ja psykologin vastaanotolle pääsyyn[13].

- Ranskassa yläkouluissa ei ole oppilaskuntia, mutta valitut oppilaat edustavat tovereitaan luokkaneuvostoissa (kolme kertaa vuodessa) ja erilaisissa neuvoa-antavissa elimissä, kuten terveys- ja kansalaiskasvatuksen komiteoissa ja johtokunnissa. Komiteat perustavat kohderyhmiä, jotka osallistuvat aloitteisiin, joista koulun toimintasuunnitelma muodostuu. Arviointia oppilaiden osallistumisesta ja sen vaikutuksista ei ole tehty. Kokemusta oppilaskunnista on lukioasteelta (jossa oppilaskunnat valitaan yleisillä vaaleilla koko koulun tasolla), oppilasneuvostosta ja kansallisesta neuvostosta. Oppilaskunnilla on neuvoa-antava asema koulutyöskentelyä oppilaiden oloja koskevissa käytännön asioissa. Ne esittävät kantansa opetussuunnitelmien tarkistamisesta, oppilaiden tukemisesta ja auttamisesta, kulttuurivaihdosta ja kouluaterioista. Vuonna 2012 koulujen vaaleissa äänesti 48 prosenttia oppilaista. Näistä vähemmistö oli tyttöjä, etenkin kansallisen kouluneuvoston vaaleissa. Oppilaskunnilta vaikuttaa puuttuvan näkyvyyttä ja arvostusta kouluissa, mikä näkyy siinä, että oppilaan osallistumista oppilaskuntaan mainitaan harvoin oppilaiden arvioinneissa. Oppilaskuntien toiminta on rajallista, ja usein se keskittyy koulun vuodenvaihteen juhlien järjestämiseen jne. Keskiasteen oppilaat kokevat, että koulun henkilöstö ei pidä heidän näkemyksiään merkittävinä, että heidän mielipidettään ei oteta huomioon ja että tiettyjä aiheita ei saa käsitellä. (Ks. myös ”Morale Laïque”-raportti.)

---

[13] Suomen kansallisen kouluterveyskysely on toteutettu joka toinen vuosi vuodesta 1996 alkaen. Vuonna 2013 se kattoi 84 prosenttia kaikista 8. ja 9. -luokkalaisista. Selvitys kattoi 183 000 oppilasta myös lukioissa ja ammattikouluissa. Tulokset osoittivat, että oppilaiden terveystietoisuus oli parantunut: kolmannes 8.–9.-luokkalaisista harrasti liikuntaa enemmän kuin tunnin viikossa, ja tupakointi oli vähentynyt 50 prosenttia vuodesta 2000. (THL, kansallinen kouluterveyskysely, 2013).

- Irlannissa kansallisessa lapsistrategiassa painotetaan, että lapsia on kuultava asioissa, jotka koskevat heitä[14]. Opetus- ja ammattikouluministeriö on ohjeistanut koulujen johtokuntia helpottamaan oppilaskuntien perustamista yläkouluissa, mutta aloitteen alkuperäisistä resursseista huolimatta oppilaiden osallistuminen koulujen päätöksentekoon on edelleen satunnaista. Opetus- ja ammattikouluministeriön ohjeiden mukaan tehokas ja toimiva oppilaskunta: i) valitaan demokraattisesti, ii) edustaa koko koulua ja iii) osallistuu mielekkäällä tavalla kuulemisen kautta päätöksentekoon, jotta nuoret voivat tosiasiallisesti vaikuttaa heitä koskeviin päätöksiin. Oppilaskunnan jäsenillä ei ole virallista asemaa koulun hallinnossa, vaan he päättävät pikemminkin siitä, mitä asioita haluaisivat tarkasteltavan ja tuovat nämä asiat asiasta kouluyhteisössä vastaavien henkilöiden tietoon. Vaikka esimerkkejä hyvistä käytännöistäkin löytyy, koulujen rehtorit ja johtokunnat päättävät, missä määrin oppilaskunnat voivat vaikuttaa.

Kansallinen demokratiakasvatusselvitys suomalaisissa kouluissa vuonna 2011

Suomen opetus- ja kulttuuriministeriö / Suomen Opetushallitus toteutti vuonna 2011 selvityksen siitä, kuinka demokratiakasvatus ja osallistaminen toteutuvat koulun jokapäiväisessä toiminnassa (selvitys julkaistu maaliskuussa 2012). Selvityksessä keskityttiin neljään–osatekijään: i) demokratia- ja mediakasvatus ja sen vaikutus koulun kulttuuriin ja oppilaiden osallistumiseen, ii) miten oppilaita kuullaan ja mitä osallistumismahdollisuuksia heillä on, iii) oppilaskunnan toiminta ja iv) yhteistyö kansalaisjärjestöjen kanssa sekä oppilaan vastuu. Selvityksen osallistui lähes puolet (49,5 prosenttia) Suomen perus- ja toisen asteen kouluista, joissa vastauksia antoivat koulun rehtorista, oppilaskunnasta vastaavasta opettajasta ja oppilaskunnan puheenjohtajasta muodostuva ryhmä. Yläkouluista 99 prosentissa on oppilaskunta (yhtenäiskouluissa (1.–9. luokka) 92 prosentissa) ja 60 prosentissa alakouluista.

Yläkouluissa demokratia-asioita tarkasteltiin historian ja yhteiskuntaopin tunneilla (98 prosenttia), äidinkielen tunneilla (68 prosenttia) sekä teematapahtumissa, teemapäivinä ja -viikkoina ja yhteistyötoiminnassa (yli 50 prosenttia). Demokratiakasvatuksen ja osallistumisen katsottiin parantavan oppilaan viestintä- ja yhteistyötaitoja, vaikuttamisen taitoja sekä oppimisvalmiuksia. Selvityksen mukaan opiskelijat käyttävät vaikutusvaltaansa erityisesti: i) luokan sääntöihin, teemapäivien ja juhlien järjestämiseen ja iii) oppimisen aiheiden ja keinojen valintaan (50 prosenttia). Yläkoulun oppilaiden merkittävimpiä tehtäviä ja vastuualoja olivat: i) varojen kerääminen (94,2 prosenttia), kummioppilastoiminta (89,7 prosenttia) ja teemapäivien järjestäminen (88,8 prosenttia), ii) tukioppilastoiminta (45,5 prosenttia), taukojen aikana avustaminen (39,3 prosenttia), koulun kerhot (36,2 prosenttia), iii) koulu-yritysyhteistyö (27,2 prosenttia), ympäristöryhmät/ekokoulu (24,6 prosenttia), vertaistuki (22.3%), iv) ruokaraati (16,5 prosenttia), kummilapsitoiminta (15,6 prosenttia) ja koulu-järjestöyhteistyö (12,9 prosenttia).

Opettajat suhtautuivat myönteisesti demokratiakasvatukseen ja oppilaiden osallistumiseen: 86 prosenttia ei pitänyt yhteiskunnallisten asioiden opettamista ongelmallisena. Vastaajista 95 prosenttia ei nähnyt esteitä poliittisten asioiden opettamiselle. Oppilaskunnat nähtiin merkittäväksi osatekijäksi Suomen koulujärjestelmässä.

---

[14] Kansallisen lapsistrategian, “Our Children – Their Lives” (2003), yksi tavoite kuuluu: Lapsia on kuultava heitä koskevissa asioissa, ja heidän mielipiteensä on otettava huomioon heidän ikänsä ja kypsyytensä huomioiden. Lasten kuuleminen määritetään seuraavasti: lapsia rohkaistaan ilmaisemaan kantansa ja osoitetaan, että heidän kantaansa suhtaudutaan vakavasti; lapsille kuvataan selkeästi tällaisen osallistumisen ulottuvuus väärinkäsitysten välttämiseksi; lapsille annetaan riittävästi tietoa ja tukea, jotta he voivat esittää tietoon perustuvan kantansa; tehdyt päätökset perustellaan, varsinkin silloin, kun lasten kantaa ei voida huomioida täysimääräisesti.

Vaikka monet seikat puoltavat oppilaskuntien perustamista kaikille opetuksen tasoille jäsennellyn kanavan tarjoamiseksi oppilaiden äänen kuulemiseksi ja aktiivisen kansalaisuuden harjoittelemiselle, ne eivät ole patenttiratkaisu nuorten osallisuuteen liittyviin lisääntyviin haasteisiin vastaamiseksi. Oppilaiden koulun hallintoon osallistumisen lisäksi olisi pyrittävä voimakkaasti edistämään koko koulun ohjelmia, jotka edistäisivät kaikkien oppilaiden osallisuutta sekä demokraattisia kansalaistaitoja. Monenlaiset ohjelmat, esimerkiksi sellaiset, joissa oppilaat tiimeissä ja ryhmissä osallistuvat demokraattiseen keskusteluun ja yhteisöhankkeisiin, olisivat hyödyllisiä. Tarvitaan myös lisäpanostusta sosiaalisten verkostojen mobilisoimiseksi uusien koulun osallisuuden muotojen edistämisessä.

Koulun ulkopuolella: nuorten kuulemisen varmistaminen

Suomessa, Ranskassa ja Irlannissa on kaikissa kehitetty erilaisia lasten parlamentteja ja nuorten neuvostoja paikallisella, alueellisella ja kansallisella tasolla, jotta lapset ja nuoret voivat vaikuttaa heille tärkeisiin asioihin. Esimerkkejä ovat Ranskan alueelliset oppilasneuvostot ja Irlannin nuorten kansallinen parlamentti ”Dáil na nÓg”. Suomen valtakunnallisen lasten ja nuorten foorumin (2007–2010) tavoitteena oli luoda aito vuorovaikutusväylä ja vaikuttamisen kanava lapsille ja nuorille käyttäen välineenä YK:n lapsen oikeuksien yleissopimusta. Lasten ja nuorten parlamenttien haasteet juontuvat siitä, että monet osallistavat hankkeet suunnitellaan ylhäältä alaspäin johdettaviksi hallitusjohtoisiksi hankkeiksi (ks. esimerkkejä Suomesta)[15], ja niihin osallistuu vain vähän lapsia ja nuoria. Vaikuttaa myös siltä, että aloitteisiin valikoituu lapsia sellaisten mekanismien kautta, joihin marginalisoituneet ja/tai vähemmistöryhmiin kuuluvat nuoret eivät todennäköisesti osallistu.

Ranskan paikalliset oppilasneuvostot, Irlannin nuorten parlamentti ja Suomen lasten ja nuorten valtakunnallinen foorumi

Paikalliset oppilasneuvostot Ranskassa

Jokaisessa Ranskan departementissa vastuuta yläkoulujen rakennuksista ja tietyistä henkilöstöryhmistä (esim. huoltohenkilöstö) kantaa paikallishallinto (”Conseil Général”). Suurin osa sadasta departementista järjestää alueensa yläkoulujen kanssa oppilaiden yleisen neuvoston (”le Conseil général des élèves”). Tavallisesti lokakuussa joka vuosi yläkoulujen oppilaat valitsevat neuvostoon yhden edustajan jokaisesta koulusta. Edustaja osallistuu useisiin komiteoihin ja täysistuntoihin, joissa on määrä keskustella ja esittää ehdotuksia oppilaiden kannalta merkityksellisistä seikoista, kuten kouluelämästä, paikallisesta ympäristöstä, taiteesta ja kulttuurista, liikunnasta, lapsen oikeuksista tai syrjinnän torjumisesta.

[15] Näitä ovat esimerkiksi i) nuorten valtakunnallinen osallisuushanke 2003–2007 (opetushallitus), ii) Oppiminen ja elävä demokratia / Euroopan kansalaiskasvatuksen teemavuosi (Euroopan neuvosto) 2005 (Opetushallitus), iii) Osallistuva oppilas – yhteisöllinen koulu -hanke 2005–2007 (Opetus- ja kulttuuriministeriö), iv) nuorten parlamentti Suomen eduskunnassa joka toinen vuosi (Suomen eduskunta, opetus- ja kulttuuriministeriö, kerhokeskus), v) lasten ja nuorten valtakunnallinen foorumi (2007–) ka Suomen lasten parlamentti (2007).

Irlannin ”Dáil na nÓg”, nuorten kansallinen parlamentti Irlannin ”Dáil na nÓg” on 12–18-vuotiaiden nuorten kansallinen parlamentti. Lasten ja nuorten asioista vastaava ministeriö rahoittaa ja valvoo Dáil na nÓgin toimintaa yhteistyössä Foróigen ja Youth Work Irelandin kanssa. Lasten ja nuorten asioista vastaava ministeri toimii joka toinen vuosi Dáil na nÓgin isäntänä. Dáil na nÓgin edustajat valitaan 34 paikallisesta nuorten neuvostosta (Comhairle na nÓg). Dáil na nÓgissa nuoret kaikkialta Irlannista tapaavat ja keskustelevat heille tärkeistä asioista, vaativat muutoksia heitä koskeviin palveluihin ja politiikkaan ja lobbaavat saadakseen hallituksen toteuttamaan toivomansa muutokset. Marraskuussa 2011 kokoontuneeseen kymmenenteen vuotuiseen Dáil na nÓgiin osallistui 200 edustajaa. Merkittävimmät vuoden 2011 suositukset koskivat tarvetta löytää keinoja, joilla nuoret voivat vaikuttaa päätöksentekoon Irlannin parlamentissa (Dáil), senaatissa (Seanad) sekä paikallisella tasolla. Vuonna 2013 edustajat keskustelivat ja äänestivät mielenterveystoimia koskevista suosituksista. Irlannissa kaupunkien ja kuntien kehittämislautakunnat vastaavat nuorten paikallisten neuvostojen (Comhairle na nOg) toiminnasta. Niiden tarkoitus on kuulla lapsia ja nuoria paikallistasolla. Irlannissa on 34 kaupunkien ja kuntien kehittämislautakuntaa 26 kunnassa, ja jokaisessa toimii oma Comhairle na nÓg, toisinaan yhteistyössä paikallisen nuorisotoimen kanssa.

Lasten ja nuorten valtakunnallinen foorumi 2007–2010

Suomen opetushallitus koordinoi vuosina 2007–2010 lasten ja nuorten valtakunnallista foorumia. Osallistujat olivat yhtenäiskoulujen, yläkoulujen ja ammattikoulujen oppilaita. Foorumi kokoontui kaksi kertaa kouluvuoden aikana Helsingissä. Jokainen toimintaan osallistunut kunta lähetti kokouksiin kaksi etukäteen valittua pysyvää oppilaiden edustajaa sekä yhden ohjaavan opettajan. Kokousten välillä lapset ja nuoret tarkastelivat teemoja omissa kouluissaan, oppilaitoksissa ja kunnassa ohjaavan opettajan johdolla. Tavoitteena oli kehittää ja vahvistaa rakenteita ja toimintatapoja nuorten osallistumisen edistämiseksi kouluissa ja kunnissa. Kunnan opetus- ja kulttuuritoimen johtajilla oli merkittävä asema työn tukemisessa. Kansallisia päätöksentekijöitä (esim. ministereitä ja parlamentin valiokuntien puheenjohtajia) kutsuttiin vuoden viimeiseen foorumiin kuulemaan nuoria ja vastaamaan näiden kysymyksiin. Lasten ja nuorten valtakunnallisen foorumin tavoitteet olivat: i) luoda aito vuorovaikutusväylä ja vaikuttamisen kanava lapsille ja nuorille sekä saada heidän näkemyksiään paikalliseen ja kansalliseen päätöksentekoon, ii) vahvistaa kunnallista toimintakulttuuria, ii) vahvistaa paikallisia, seudullisia ja seutukunnallisia osallisuusrakenteita tehostamalla kunnallisten ja alueellisten toimijoiden välistä yhteistyötä ja iv) levittää lasten ja nuorten foorumin tuloksia ja käytäntöjä koko maahan. YK:n yleissopimusta lapsen oikeuksista käytettiin välineenä i) kun keskusteltiin lapsen oikeuksien toteutumisesta koulussa/opetuslaitoksessa, kunnassa/kuntayhtymässä, Suomessa, koko maailmassa, ii) kun keskusteltiin osallistumisen merkityksestä, iii) tukemaan osallisuusrakenteiden kehittämistä ja yhteistyökulttuurin parantamista sekä v) päätöksentekoon vaikuttamisessa lasten nuorten tarpeiden mukaan.

Hyväksi havaittu käytäntö nro 4: demokraattiset prosessit, simulointi ja pelaaminen

Vaalien, diplomatian ja lainsäädännön valmistelun simulointi kouluissa voi parantaa tietoisuutta politiikasta ja lisätä oppilaiden mielenkiintoa ja osallistumista. Ne auttavat kehittämään taitoja ja vuorovaikutusta muiden oppilaiden kanssa haastavissa olosuhteissa. Sen lisäksi, että simulointi lisää tietoja oikeusprosesseista ja lainsäädäntötyöstä, se auttaa oppilaita oppimaan monia erilaisia taitoja, kuten puheen pitämistä, ryhmätyötä, analyyttistä ajattelua ja argumentointia, jotka kaikki ovat tärkeitä taitoja opinnoissa ja työuralla menestymisen kannalta. Yksi simuloinnin hyvistä puolista on se, että sitä voidaan toteuttaa kaikissa oppiaineissa, kuten esimerkiksi historiassa, yhteiskuntaopissa ja kielissä.

Demokraattisten menettelyjen simulointi voidaan järjestää osana luokkatyöskentelyä tai opetussuunnitelman ulkopuolisena toimintana. Kun simulointi järjestetään luokassa, varmistetaan, että mahdollisimman monet oppilaat hyötyvät siitä. Opetussuunnitelman ulkopuolella, esimerkiksi väittelyyn osallistuvana ryhmänä tai malliparlamenttina koulupäivän jälkeisessä ohjelmassa järjestettäviin simulointeihin osallistuu vähemmän oppilaita, mutta ne tarjoavat mahdollisuuden perusteelliseen oppimiseen.

Esimerkkejä roolipeleistä ja simuloinneista, jotka edistävät osaltaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta, ovat harjoitusoikeudenkäynnit, joita järjestetään Ranskassa ja Irlannissa. Harjoitusoikeudenkäyntien tarkoituksen on tehdä ymmärrettäväksi lainsäädäntöä, auttaa nuoria ymmärtämään, miten lainsäädäntö toimii, ja laajentaa heidän tietojaan oikeusjärjestelmästä oikeudenkäynnin yhteydessä. Oppilaat kehittävät taitojaan esitellä ja perustella asiansa. Heidän itseluottamuksensa kasvaa, ja osallistujien kesken muodostuu ryhmähenki.

ROHKAISTAAN OPPILAITA OSALLISTUMAAN DEMOKRAATTISTEN PROSESSIEN JA MENETTELYJEN SIMULOINTIIN JA KÄYTTÄMÄÄN NYKYAIKAISTA TEKNOLOGIAA LAAJEMMAN OPPILASMÄÄRÄN OSALLISTAMISEKSI.

Kansalliset harjoitusoikeudenkäynnit Ranskassa ja Irlannissa

Ranskassa harjoitusoikeudenkäyntejä järjestetään eri departementeissa. Oppilaat osallistuvat tuomioistuimessa järjestettyyn harjoitusoikeudenkäyntiin oppilaiden neuvoston, asianajajien ja näyttelijöiden avustuksella. Esimerkiksi toukokuussa 2013 viikon kestävään tapahtumaan, jossa pyritään selventämään lapsen oikeuksia, osallistui 1 500 yläkoulun oppilasta Maine-et-Loiren departementissa.

Irlannissa vuonna 2000 käynnistetty valtakunnallinen harjoitusoikeudenkäyntikilpailu järjestetään vuosittain. Sen järjestää Public Access to Law, ja siinä tukevat Irlannin tuomioistuimet. Toimintaan osallistuu vuosittain noin 20 koulua. Kilpailu tarjoaa siirtymävuoden oppilaille mahdollisuuden hankkia sisältäpäin näkemys siitä, kuinka oikeusjärjestelmä toimii. Nuoret esittävät asianajajia, puolustajia, lautamiehiä, todistajia ja kirjureita ja kilpailevat 16 hengen tiiminä muiden koulujen kanssa harjoitusoikeudenkäynnissä. Jokaiselle tiimille nimetään ammattiasianajaja tueksi oikeustapauksiin. He neuvovat myös lainsäädännön, menettelyn ja oikeussalin käyttäytymissääntöjen osalta.

EU:n tasolla on kehitetty monia EU:n päätöksenteon ja politiikan simulointeja[16], mutta niihin ei tavallisesti oteta yläkoulun oppilaita. EU:n simulointeihin osallistuvat Ranskassa yliopisto-opiskelijat ja Irlannissa siirtymävuoden oppilaat[17]. Suomessa kokemukset ovat erilaisia kuin

16 Esimerkiksi Model European Union (MEU) on simulaatio EU:n päätöksenteosta ja politiikasta. Se yhdistää Euroopan kansalaisia ja tarjoaa näille omakohtaisia kokemuksia siitä, miten unionin toimielimet toimivat, Euroopan parlamentin Strasbourgin-tiloissa. Malli-EU:n osanottajat keskustelevat kahdesta Euroopan komission laatimasta ristiriitoja herättävästä todellisesta lainsäädäntöehdotuksesta ja simuloivat EU:n lainsäädäntötoimintaa toimimalla Euroopan parlamentin tai Euroopn unionin neuvoston jäseninä. Simulaatiosssa on monia rooleja, kuten Euroopan parlamentin jäsen, lobbaaja, toimittaja, tulkki.

kahdessa muussa valtiossa. Yksi Euroopan nuorisoparlamentin varhaisista simuloinneista oli suomalaisten oppilaiden kehittämä. Nyt ohjelmaan osallistuvat eri-ikäiset oppijat, myös yläkoulun oppilaat. Ensimmäiset Euroopan nuorisoparlamentin suomenkieliset simuloinnit järjestettiin vuonna 2005, ja muita kieliversioita kehitettiin vuonna 2008.

Euroopan nuorisoparlamenttisimulaatio

Euroopan nuoriparlamentti perustettiin vuonna 1987, ja se on yksi suurimmista Euroopan nuorille tarjotuista poliittisen vuoropuhelun, opetuksen ja vaihdon eurooppalainen foorumeista. Euroopan nuorisoparlamenttisimulaation kehitti ryhmä opiskelijoita Suomessa vuonna 2005. Hanketta rahoitti ulkoasiainministeriö. Muut kieliversiot ovat olleet saatavilla vuodesta 2008 Euroopan komission tuella. Materiaalia on tuotettu Suomen EYP-järjestön koordinoimana osana parlamenttisimulaatio-ohjelmaa. Simulaatioiden pääasiallinen kohderyhmä on lukioiden oppilaat, mutta materiaalia ja menetelmiä käyttävät myös yläkoulun oppilaat, korkeakouluopiskelijat, opettajat ja muut aikuiset.

EYP-simulaatiot ovat yhteiskuntaopin istuntoja, joissa simuloidaan Euroopan parlamentin työskentelytapoja. EYP-simulaatioilla pyritään tarjoamaan opettajalle uusi opetusmenetelmä, jolla laajennetaan luokassa saatua kokemusta, ii) rohkaisemaan oppilaita keskustelemaan ajankohtaisista asioista ja perustelemaan mielipiteensä sekä iii) auttamaan oppilaita yhdistämään koulussa hankittu tieto politiikkaan ja julkiseen keskusteluun. Simulaatio rohkaisee oppilaita harjoittamaan aktiivista kansalaisuutta ja osallistumaan yhteiskuntaan. Se helpottaa mielipiteen muodostamista, ryhmätyöskentelyä ja keskustelemista sekä auttaa ymmärtämään keinoja toimia aktiivisena kansalaisena.

EYP-simulaatio voidaan sisällyttää opetussuunnitelmaan, esimerkiksi Eurooppa-opintojen kurssina. Simulaatiossa asioita valmistellaan ja niistä keskustellaan (valiokuntatyö) ja lopulta tuloksia tarkastellaan täysistunnossa. Täysistuntomenettelyssä: i) esitellään päätöslauselma, käytetään puheenvuoro sen puolesta (1 minuutti), puheenvuoro sitä vastaan (1 minuutti), käydään avointa keskustelua (10 minuuttia), käytetään yhteenvetopuheenvuoro (1 minuutti) ja äänestetään. EYP-simulaation verkkosivuilla on saatavilla taustamateriaalia, jotta oppilaat voivat valmistautua valiokuntakeskusteluihin. Materiaalia voi myös tilata EYP-organisaatiolta. Opettaja voi järjestää simulaation itsenäisesti tai kutsua paikallisten EYP-valtuustojen jäseniä isännöimään tilaisuutta. EYP-simulaatioita tuetaan räätälöidyllä materiaalilla, joka käsittää opettajan oppaan, oppilaan valmistautumismateriaalin sekä verkkosivuston. Simulaatiomateriaali on suomalaisten oppilaiden tuottamaa. Kaikki materiaalit on toimitettu maksutta Suomen lukioihin.

www.parliamentsimulation.org

Tieto- ja viestintätekniikkaan perustuva viestintä ja pelaaminen

---

17 Irlannissa siirtymävuosi (Transition year, TY) on yksivuotinen ohjelma, joka monissa kouluissa on kolmivuotisen senioriasteen ensimmäinen vuosi. Sen on tarkoitus toimia siltana yläkouluohjelman ja päästötodistukseen johtavan ohjelman välillä. Ohjelma on kaikkien keskiasteen oppilaiden saatavilla, ja tällä hetkellä noin 75 prosenttia kouluista tarjoaa ohjelmaa. Siirtymävuosi on useimmissa kouluissa oppilaille vapaaehtoinen, ja koulut voivat vapaasti suunnitella sen rakenteen suuntaviivojen mukaisesti. Siirtymävuosi tarjoaa oppijoille mahdollisuuden kypsyä ja kehittyä ilman tutkintopaineita. Se antaa oppijoille myös mahdollisuuden pohtimiseen ja arvostamaan oppimisen merkitystä. Tämä on tarpeen näiden valmistautuessa aikuisten työelämän, jatko- ja korkeakouluopintojen ja ihmissuhteiden jatkuvasti muuttuviin vaatimuksiin.

Tieto- ja viestintätekniikkaan perustuvan viestinnän yhä laajempi käyttö oppimisessa voi auttaa tavoittamaan yhä suuremman määrän oppilaita ja saada nämä osallistumaan demokraattisiin prosesseihin. Tämä on sitäkin tärkeämpää, koska kansalaisten osallistumisen perinteiset keinot menettävät suosiotaan.

Yksi keino osallistaa lapsia ja nuoria kansalaistaitojen oppimiseen on tietokonepohjaisten pelien ja/tai sosiaalisen verkon hyödyntäminen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen syventämiseen kouluissa. Pelaaminen ja verkkoyhteisöt (Facebook, YouTube jne.) ovat keskeisessä asemassa oppilaiden kulttuurissa ja arjessa. Suomessa, Ranskassa ja Irlannissa olisi pyrittävä aktiivisemmin sisällyttämään pelaaminen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen luokissa. Alaa olisi myös tutkittava, olisi kehitettävä eurooppalaiseen kontekstiin soveltuvia pelejä ja varmistettava, että opettajilla on pelitaidot. (Kansalaistaitoihin liittyviä pelejä on tällä hetkellä kehitetty esimerkiksi Yhdysvalloissa.)

Kansalaistaitoihin liittyvät pelit: Democracy, Real Lives, SimCity, iCivics ja U.S. Commons – Digital Town Square

Simulaatiopeli Demokratia tarjoaa oppilaille mahdollisuuden oppia hallintoa ja politiikkaa toimimalla valtion presidenttinä. Toinen opetuspelisimulaatio on Real Lives, jossa oppilaat voivat laajentaa kulttuuritietojaan kokeilemalla toisen valtion kansalaisena olemista. SimCity-pelissä pelaaja on kaupunginjohtaja, jonka on kehitettävä ja hallinnoitava kaupunkia. Peleistä on hyötyä oppilaille, koska ne antavat heille mahdollisuuden rakentaa omia kokemuksia pohtimalla, harjoittelemalla ja tekemällä vertaisyhteistyötä. Monen pelaajan Urban Science -pelissä oppilaat toimivat oman kaupunkinsa kaupunkisuunnittelijoina. ICONS-pelissä eri maista kotoisin olevat oppilaat neuvottelevat kansainvälisistä asioista. iCivics tarjoaa joukon kansalaiskasvatukseen soveltuvia pelejä. Pelit soveltuvat opetussuunnitelmaan ja opettajien ammatilliseen kehittämiseen. Joissain uusimmissa simulaatioissa virtuaali- ja reaalimaailma yhdistetään siten, että pelaajien on toteutettava tehtäviä reaaliympäristössä. Esimerkiksi Interrobang edellyttää, että oppilas suorittaa palvelutehtäviä. Legislative Aide -pelissä oppilas on kuvitteellisen kongressiedustajan avustaja omalla hallinnollisella alueellaan ja toteuttaa kenttätutkimuksia.

Yhdysvalloissa kaikille K-12-kouluille tarjotaan ilmaiseksi U.S. Commons – Digital Town Square pelejä, opetussuunnitelman mukaisia standardoituja opetuspelejä. Niissä käytetään muokattavia etenemistekniikoita sekä näyttöön perustuvia käytäntöjä, jotka auttavat oppilasta yksilöllisesti tämän oppiessa ja muuttaessa lopulta käytöstään. Peleissä käytetään simulaatiota, animaatiota sekä ennakko- ja jälkiarviointeja ja käyttäytymisselvityksiä, joissa mitataan muutoksia oppilaan asenteissa ja käyttäytymisessä erilaisten kansalaistaitojen osalta. Oppilaat voivat edetä omaan tahtiinsa. He voivat myös olla vuorovaikutuksessa sekä oman luokkansa että muiden luokkien kanssa kaikkialla Yhdysvalloissa. Oppilaat voivat luoda keskenään sosiaalisia piirejä ja ryhmittymiä toiminta-aloillaan. He voivat myös tehdä yhteistyötä paikallisen tai jopa kansallisen tason hankkeissa.

Pelikokemusten tarjoamiseen lapsille ja nuorille koulussa liittyy monia mahdollisia myönteisiä vaikutuksia. Pelit voivat tutustuttaa oppilaan myönteisiin verkkoyhteisöihin ja niillä voidaan edistää yhdessä oppimista jakamalla tavoitteita ja neuvottelemalla ristiriitatilanteissa sen sijaan, että eristettäisiin ja rohkaistaisiin epäsosiaalisen käyttäytymiseen. Peleillä voidaan saada aikaan samanlaisia kansalaistaitoja edistäviä kokemuksia kuin hyvin järjestetyssä luokkaopetuksessa, mutta ne ulottuvat kattamaan suuremman määrän oppilaita. Pelit voivat tarjota yläkoulun oppilaille monenlaisia virtuaalikokemuksia, jotka liittyvät suoraan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen edistämiseen. Kansalaistoiminnan ja poliittisen toiminnan simuloiminen, ristiriitaisten asioiden tarkastelu sekä osallistuminen ryhmiin, joiden jäsenillä on

samat mielenkiinnon kohteet, ovat kouluille tehokkaita keinoja kannustaa kansalaisten osallistumiseen. Opettajat voivat tehostaa kansalaistaitoja koskevien pelikokemusten vaikutusta auttamalla lapsia ja nuoria pohtimaan kokemuksiaan.

Euroopan komissio edistää verkko-oppimista European Schoolnetin ja eTwinning-portaalin [18] avulla. Niistä löytyy välineitä ja materiaalia verkko-oppimismateriaalin kehittämiseen. Tätä voidaan hyödyntää myös demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa. Euroopan komission rahoittamiin hankkeisiin sisältyy opettajien verkkoturvallisuutta koskevaa koulutusmateriaalia. Suomi, Ranska ja Irlanti osallistuvat jäseninä European Schoolnetiin ja eTwinning-portaliin.

Opettajien verkkoturvallisuutta koskeva verkkokoulutus

European Schoolnet, 30:n eurooppalaisen opetusministeriön verkosto, on kehittänyt ja julkaissut opettajien maksuttoman verkkokurssin opettajien koulutusjärjestöille ja muille koulutuksen tarjoajille. Kurssit on suunniteltu digitaaliajan keskiasteen opettajien ammatilliseen kehittämiseen. Ne on kehitetty Euroopan komission rahoittamassa kaksivuotisessa ammatillisen täydennyskoulutuksen laboratoriohankkeessa. Syyskuussa 2013 päättyneelle hankkeelle myönnettiin yhteisrahoitusta Euroopan komission elinikäisen oppimisen ohjelmasta. Sitä koordinoi European Schoolnet yhdessä neljän maan edustajien kanssa: INDIRE (Italia), opetusvirasto (Portugali), Suomen opetushallitus, Norjan tieto- ja viestintätekniikan opetuksen keskus ja Oulun yliopisto (Suomi) kehittivät kolme validoitua opettajien ammatillisen kehittämisen kurssia. Hankkeen kehittämiseen osallistui neljä opetusministeriötä, asiantuntijaopettajia ja opettajien kouluttajia.

Yksi kolmesta kurssista koskee verkkoturvallisuuden sisällyttämistä jokapäiväiseen opetukseen. Kukin kurssi koostuu 7–10 moduulista, joita voidaan käyttää erikseen ja eri tavoin yhdistettynä erilaisten oppimispolkujen mahdollistamiseksi kohderyhmien erilaisten tarpeiden mukaan. Kurssit järjestettiin kesällä 2013 Future Classroom Labissa (http://fcl.eun.org). Opettajat saivat tiedotusmateriaalia ja mahdollisuuden tarkastella uudelleen omia opetuskäytäntöjään vertaisoppimisen, käytännön esimerkkien ja toiminnan avulla. Osallistujat pääsivät tutustumaan erilaisiin tekniikoihin, joita ei kenties pääsisi muualla kokeilemaan. Tarkoituksena on, että kurssimateriaalia tarjoavat asiantuntijakouluttajat (yksittäiset henkilöt ja järjestöt), opettajien yhdistykset ja opettajien ammatillisesta kehittämisestä vastuulliset paikallisviranomaiset. Kukin kurssi käsittää kattavan kouluttajan oppaan ja asiaa tukevaa sisältöä sekä paljon käytännön toimia ja ajatuksia, joita opettaja voi toteuttaa luokassa.

Kurssit on kehitetty Creative Commons Attribution 3.0 -lisenssillä, joka sallii kaupallisen käytön. Joustava lisenssi kannustaa levittämään ja käyttämään materiaalia nykyisissä kurssirakenteissa ja materiaaleissa, joita käytetään koulutuslaitoksissa kaikkialla Euroopassa. Kurssin sisältö on siis koulutuksen tarjoajien uudelleenkäytettävissä ja lokalisoitavissa (käännös ja mukauttaminen). Kansallisen ja paikallisen tason lokalisoidun sisällön ja moduulien avulla yhä useammat eurooppalaiset opettajat voivat hyötyä kursseista ja edistää omassa piirissään todellista muutosta.

---

[18] eTwinning Portal (www.etwinning.net) tarjoaa jokaiselle koulussa työskentelevälle (opettajille, rehtoreille, koulukirjastojen työntekijöille jne.) koko Euroopassa mahdollisuuden olla yhteydessä toisiinsa, tehdä yhteistyötä ja jakaa hankkeita. eTwinning-hanke edistää Euroopan koulujen yhteistyötä tieto- ja viestintäteknologian (ICT) avulla tarjoamalla kouluille tukea, työkaluja ja palveluita. eTwinning-portaali on käytettävissä 25 kielellä. Sillä on lähes 170 000 käyttäjää ja yli 5324 projektia kahden tai useamman Euroopan koulun välillä. Opettajille eTwinning-portaali tarjoaa työkaluja kumppaninhakuun, projektien suunnittelemiseen, ideoiden jakamiseen, kokemuksista keskustelemiseen ja projektien toteuttamiseen alustan lukuisten työkalujen avulla. www.etwinning.net/en/pub/index.htm

Hyväksi havaittu käytäntö nro 5: toimet koulukiusaamisen torjumiseksi ja oppilaiden suojelemiseksi

Koulutusjärjestelmällä ja kouluilla on merkittävä asema lasten nuorten oikeuksien suojelemisessa ja edistämisessä. Lapsi- ja nuorisoystävällinen koulutusjärjestelmä ja kouluympäristö auttavat torjumaan kaikkia väkivallan muotoja, kannustamaan kaikkien osallisuutta ja takaamaan haavoittuvassa asemassa olevien oikeudet. Kaikissa kolmessa maassa on toteutettu toimenpiteitä koulukiusaamisen torjumiseksi ja konfliktien ratkaisemiseksi.

KAIKKIEN OPPILAIDEN JA KOULUHENKILÖSTÖN OSALLISTAMINEN KONFLIKTIEN VARHAISEN RATKAISEMISEN KULTUURIIN. HAAVOITTUVASSA ASEMASSA OLEVIEN LASTEN JA NUORTEN OSALLISTAMINEN JA SUOJELEMINEN

- Suomessa on kehitetty laaja pragmaattisten ohjelmien valikoima vastauksena koulukiusaamista ja kouluväkivaltaa koskeviin vakaviin haasteisiin. Ohjelmat perustuvat vankkaan tutkimustietoon ja arviointiin, ja niissä koko koulu pyrkii yhteisönä kouluilmapiirin parantamiseen ja parantamaan lasten elämää jo varhaisessa vaiheessa. Tästä ovat esimerkkeinä KiVa™, kiusaamisen vastainen ohjelma, jossa tarkastellaan uhriutumisen moninaisia muotoja ja keskitytään pikemminkin sivustakatsojiin kuin kiusattuihin ja kiusaajiin, sekä VERSO vertaissovittelun ja restoratiivisen oppimisen menetelmä, jota soveltaa yli 10 000 lasta ja nuorta, jotka toimivat sovittelijoina esikoulusta lukio-opetuksen ja ammatillisen koulutuksen loppuun, koulurauhan vuotuinen julistus sekä vertaistukiohjelma.
- Ranskassa on toteutettu paljon toimenpiteitä kouluilmapiirin parantamiseksi sekä syrjinnän ja kiusaamisen torjumiseksi kouluissa, joissa melko suuri vähemmistö oppilaista kärsii kiusaamisesta. Koulukiusaamisen vastainen suunnitelma laadittiin ja sitä toteutetaan ja arvioidaan yhteistyössä Ranskassa toimivan kouluväkivallan kansainvälisen tarkkailukeskuksen kanssa. Ohjelman uusi vaihe käynnistyi marraskuun lopussa vuonna 2013 (ks.: www.education.gouv.fr/cid75274/agir-contre-le-harcelement-a-l-ecole.html)
- Irlannissa myönteisen kouluilmapiirin ja kiusaamisen vastaisten toimien merkitystä korostetaan toimitavoissa, demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevassa opetussuunnitelmassa sekä koulun toiminnoissa. Kaikissa Irlannin kouluissa on käytössä kiusaamisen vastaiset menettelyt. Vuonna 2013 käynnistyi uusi kansallinen politiikka, jossa painotetaan koko koulun kattavaa lähestymistapaa sekä myönteisen koulukulttuurin ja -ilmapiirin merkitystä. Ala- ja yläkoulun Sosiaalinen ja henkilökohtainen kasvatus ja terveyskasvatus -

ohjelmaan (SPHE) sisältyy kiusaamisen vastaisia osioita. SPHE-ohjelman junioriasteen moduulissa nimeltä ”Osallisuus ja integroituminen” autetaan oppilasta tunnistamaan kiusaaminen ja myös henkilöstöä tilanteeseen puuttumisessa. SPHE-tukipalvelut tarjoavat kouluille tukea kaikissa kiusaamisen vastaiseen toimintaan liittyvissä näkökohdissa koko koulun kontekstissa. Yksittäisten koulujen tasolla on käytössä muita tukitoimia, joissa käytetään vertaissovittelua ja korjaavia käytäntöjä. Dublin City Universityn kansallinen kiusaamisen vastaisten toimien keskus tarjoaa verkossa välineitä kouluhenkilöstölle, lapsille ja nuorille sekä näiden vanhemmille/huoltajille.

Kouluilmapiiriin ja vertaissovitteluun panostaminen ranskalaisissa kouluissa

Melko suuri vähemmistö (11–12 prosenttia) ranskalaisten koulujen oppilaista kärsii pitkäaikaisesta ja jatkuvasta kiusaamisesta (l’Observatoire international de la violence à l’école 2011). Puuttuakseen tähän ongelmaan Ranskan opetusministeriö on julkaissut alakoulujen kouluilmapiiriä ja vertaissovittelua koskevan oppaan, jolla pyritään parantamaan kouluilmapiiriä sekä oppilaiden ja opettajien hyvinvointia. Oppaassa, jota voidaan käyttää myös yläkoulussa, esitetään kattava lähestymistapa kouluilmapiiriin. Se kattaa väkivallan torjumisen, kumppanuuksien luomisen ja yhteistyön pedagogiikkaa. Oppaan kehittämiseen osallistui kuusi departementtia, ja sitä kokeiltiin suur-Pariisin alueella. Siinä esitetään seitsemän ulottuvuutta, joita myönteinen kouluilmapiiri edellyttää, ja jokaisen perustaksi esitetään tutkimusnäyttöä ja esitellään toteuttamistapoja. Nämä seitsemän ulottuvuutta ovat: i) tiimistrategia, ii) koulun oikeusjärjestelmä, iii) pedagogiat ja yhteistyö, iv) väkivallan ja häirinnän ehkäiseminen, v) kasvatuskumppanuus perheiden kanssa, vi) kumppanuudet, vii) kouluelämän laatu.

Ministeriö on julkaissut myös vertaissovittelun peruskirjan, jossa esitetään vertaissovittelun periaatteet väkivallan torjumiseksi ala- ja yläkouluissa. Vertaissovitteluun osallistuu koulutettuja oppilaita, jotka toimivat välittäjinä koulun pienemmissä konflikteissa. Esimerkiksi normandialainen Euren collège Croix Maître Renault de Beaumont-le-Roger on toteuttanut vertaissovittelua jo useita vuosia.

Opettajien koulutuksessa tarkastellaan kouluilmapiiriä ja häirintää. Opettajien ja kouluhenkilöstön peruskoulutukseen sisältyy keskeisiä valmiuksia, jotka auttavat ehkäisemään, hallitsemaan ja ratkaisemaan konflikteja, tunnistamaan kaikkia syrjäytymisen, syrjinnän ja väkivallan muotoja sekä merkkejä vakavista sosiaalisista ongelmista tai hyväksikäytöstä, jotta tilanteisiin osataan puuttua ja seurata kyseisiä oppilaita. Yksi vuoden 2013 täydennyskoulutussuunnitelman monista painopistealoista koskee väkivallan ehkäisemistä kouluissa ja kouluilmapiirin parantamista (uhriutuminen ja kouluilmapiirin paikallinen diagnosointi, vastuullisuuden ja keskinäisen kunnioituksen oppiminen, seksuaalikasvatus). Ministeriö järjestää paikallistason koulutusta (Académies), mutta paikallistasolla saadaan vapaasti valita painotusalat.

Ks: http://eduscol.education.fr/cid73610/guide-sur-le-climat-scolaire-et-mediation-par-les-pairs-a-l-ecole-primaire.html

Irlannin koulujen kiusaamisen vastaiset ohjelmat

Opetus- ja ammattikouluministeriö julkaisi syyskuussa 2013 kattavan asiakirjan nimeltä kiusaamisen vastaiset menettelyt ala- ja yläkouluissa (Anti-Bullying Procedures for Primary and Post Primary Schools), jossa painotetaan koko koulua koskeva lähestymistapaa. Kiusaaminen määritetään ei-toivotuksi kielteiseksi käyttäytymiseksi, sanalliseksi, henkiseksi tai fyysiseksi toiminnaksi, jota henkilö tai ryhmä harjoittaa toista henkilöä (tai henkilöitä) kohtaan toistuvasti. Kiusaaminen käsittää myös kiusaamisen verkossa sekä identiteettiin perustuvan kiusaamisen, kuten homofobisen tai rasistisen kiusaamisen. Myönteinen koulukulttuuri ja -ilmasto määritetään keskeiseksi periaatteeksi kiusaamisen ehkäisemisen ja siihen puuttumisen kannalta: ”*Kiusaamisen ehkäisemisen kulmakivi on myönteinen koulukulttuuri ja -ilmapiiri, jossa hyväksytään erilaisuus ja moninaisuus ja joka perustuu osallistamiseen ja kunnioitukseen. Koulun kiusaamisen vastainen politiikka on tehokkainta silloin, kun sitä tukee myönteinen kouluilmapiiri, joka kannustaa kunnioitukseen, luottamukseen, huolenpitoon, harkintaan ja muiden tukemiseen.*”

Ala- ja yläkoulun Sosiaalinen ja henkilökohtainen kasvatus ja terveyskasvatus -ohjelmaan (SPHE) sisältyy kiusaamisen vastaisia osioita. Junioriasteen SPHE-ohjelmassa on moduuli nimeltä ”Osallisuus ja integroituminen”, joka kattaa kuusi oppimistulosta: i) ryhmässä toimimisen taitojen ja viestintätaitojen kehittäminen ja vahvistaminen, ii) henkilökohtaisten ja ryhmän tavoitteiden suunnitteleminen, iii) perhesuhteiden dynamiikan tarkasteleminen sekä yksilön vastuun ymmärtäminen kouluyhteisön jäsenenä, iv) menetyksen seurausten ja tyyppien tunnistaminen, v) kiusaamisen tunnistaminen ja tietoisuus koulun politiikasta sekä vi) avun saaminen henkilöstöltä.

SPHE-tukipalvelut tarjoavat kouluille tukea kaikissa kiusaamisen vastaiseen toimintaan liittyvissä näkökohdissa koko koulun kontekstissa. Tukipalvelut tarjoavat täydennyskoulutusta, koulutapaamisia, koko henkilöstön seminaareja ja tiedotustapahtumia vanhemmille. Tarkasteltavat aiheet kattavat politiikan kehittymisen/tarkistamisen, mielenterveyden ja hyvinvoinnin edistämisen, oppilaiden hyvinvoinnin ja suojelun edistämisen, seksuaalisen suuntautumisen ja homofobisen kiusaamisen, kiusaamisen ehkäisemisen ja siihen puuttumisen ja viime aikoina myös kiusaamisen verkossa.

Suomi ja koulukiusaamisen vastaiset ohjelmat

Kiusaaminen nousi merkittäväksi huolenaiheeksi Suomessa 1990-luvulla. Tämä johti lainsäädäntömuutoksiin ja koulupohjaisten kiusaamisen vastaisten hankkeiden lisääntymiseen. Ponnisteluista huolimatta kouluterveyden edistymistä koskeva tutkimus osoitti, että kansallisia suuntauksia koskevat tiedot eivät muuttuneet: kiusaajia ja uhreja oli Suomessa hieman alle kansainvälisen keskitason mutta enemmän kuin Ruotsissa. Vuonna 2007 professori Christina Salmivalli ja tämän tiimi Turun yliopistossa kehitti opetus- ja kulttuuriministeriön tuella kiusaamisen vastaisen ohjelman nimeltä KiVa™ (johdettu suomen kielen sanoista ”kiusaamista vastaan”) kiusaamisen ja uhriutumisen vähentämiseksi kouluissa. KiVa™-ohjelma on ainutlaatuinen, koska siinä keskitytään pikemminkin sivustakatsojiin kuin uhriin tai kiusaajaan. Tämä parantaa viihtymistä koulussa ja opintomenestystä.

KiVa™ on toimiva tutkimukseen perustuva kiusaamisen vastainen ohjelma

KiVa™ on Suomen opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama ja Turun yliopistossa kehitetty tutkimukseen perustuva kiusaamisen vastainen ohjelma. KiVa™-ohjelman vaikuttavuus on osoitettu laajoissa satunnaistetuissa vertailevissa kokeissa. Ohjelmalla torjutaan koulukiusaamista ja parannetaan viihtyvyyttä koulussa, opiskelumotivaatiota sekä -saavutuksia. Ohjelma koskee uhriksi joutumisen monia muotoja, niin sanallista ja fyysistä kuin verkossa tapahtuvaa kiusaamista. Noin 90 prosenttia Suomen 2800 peruskoulusta on rekisteröitynyt KiVa™-kouluiksi. Noin 1 500 koulussa ohjelmaa sovelletaan järjestelmällisesti ja jatkuvasti. KiVa™-ohjelmaa testataan ja toteutetaan kansainvälisesti monissa maissa.

Ohjelmaan sisältyy niin yleisiä kuin yksittäisiä toimia kiusaamisen ehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi. Yleiset toimet on suunnattu kaikilla koulun oppilaille, ja ne toteutetaan tavalla, joka vaikuttaa ryhmän normeihin ja lisää kaikkien lasten valmiuksia käyttäytyä rakentavasti ja tukea uhreja. Ne koskevat myös vanhempia, joita koulutetaan ja osallistetaan vanhempien ja opettajan välisissä tapaamisissa ennen ohjelman käynnistymistä. Yksittäisiä toimia ovat henkilöstön tietoon tuleviin kiusaamistapauksiin puuttumiset. Tällaisissa tapauksissa koulun KiVa™-tiimi järjestää yksilöllisiä ja ryhmän kesken järjestettyjä keskusteluja, joihin osallistuvat kiusaaja(t) ja kiusattu. KiVa™-ohjelmassa keskitytään pikemminkin sivustakatsojiin, jotka ovat osa kiusaamisprosessia, kuin yksittäisiin kiusaajiin ja uhreihin. Ohjelmalla tarjotaan oppilaille turvallisia strategioita uhriksi joutuneen luokkatoverin tukemiseksi.

KiVa™-ohjelmassa ohjataan kouluhenkilöstöä koordinoimaan ja järjestämään järjestelmällisesti kiusaamisen vastaista toimintaa. KiVa™-prosessissa sovelletaan erilaisia menetelmiä, kuten KiVa™-tiimejä, sähköisiä oppilaskyselyitä, luentoja oppilaille, virtuaalisia oppimisympäristöjä, ongelmalähtöistä oppimista, tekemällä oppimista ja kiusaamisen vastaisia tietokonepelejä. KiVa™-opettajat saavat erityiskoulutusta KiVa™-käytännöistä. Jokaista kiusaamistapausta käsitellään useissa yksilöllisissä ja ryhmän kesken toteutetuissa keskusteluissa koulun KiVa™-tiimin ja kyseisten oppilaiden kesken.

KiVa™-ohjelmaa on arvioitu tiukoissa satunnaistetuissa vertailevissa kokeissa. Vuosina 2007–2009 toteutettiin laaja-alainen satunnaistettu vertaileva koe, johon osallistui yli 30 000 lasta keskiasteen kouluista. Puolet näistä sovelsi KiVa™-ohjelmaa ja puolet jatkoi aiempaa toimintasuunnitelmaansa tai kiusaamisen vastaista politiikkaansa. Tulokset osoittivat, että KiVa™-ohjelmalla onnistuttiin tehokkaasti vähentämään kiusaamista ja uhriksi joutumista ensimmäisten yhdeksän kuukauden aikana. KiVa™-ohjelmalla vähennettiin oppilaiden masennusta ja ahdistusta ja lisättiin koulussa viihtymistä, parannettiin opiskelumotivaatiota ja -suorituksia. Koulujen KiVa™-tiimien kanssa keskusteluihin osallistuneista kiusaamisen uhreista 98 prosenttia koki tilanteensa parantuneen.

KiVa™-ohjelma on saanut sekä kansainvälistä että kansallista tunnustusta: Se voitti ensimmäisen palkinnon Euroopan rikoksentorjuntakilpailussa (2009) sekä Vuoden humanistinen teko -palkinnon (2008), Vuoden lapsitekopalkinto (2010) ja Campus-palkinnon (2012) Suomessa. KiVa™-arviointitutkimus sai vuoden sosiaalipolitiikan palkinnon vuonna 2012 (Social Policy Award) Vancouverissa parhaana SRA-artikkelina (Society for Research on Adolescence). KiVa™-ohjelmaa toteutetaan ja/tai testataan monissa maissa, kuten Alankomaissa, Walesissa, Yhdysvaltojen Delawaressa, Ruotsissa, Luxemburgissa ja Japanissa. Viimeisimmät tulokset (lokakuu 2013) hollantilaisesta tutkimuksesta osoittivat, että KiVa™-ohjelmalla kiusaamista vähennettiin 50 prosenttia vuoden aikana alankomaalaisissa kouluissa.

Ks: www.kivakoulu.fi

Toinen uraauurtava Suomessa kehitetty ohjelma on VERSO vertaissovittelun ja restoratiivisen oppimisen menetelmä, jota toteutetaan kaikilla koulutasoilla alkaen päivähoidosta ja esikoulusta. Näin varmistetaan, että lapset oppivat sovittelutaitoja jo nuorena ja kykenevät soveltamaan niitä koko elämänsä ajan.

VERSO – Koulun vertaissovittelun ja restoratiivisen oppimisen ohjelma Suomessa

Koulun vertaissovittelun ja restoratiivisen oppimisen ohjelma VERSO on konfliktinhallinnan väline koulun konfliktien ratkaisuun. Se käsittää i) vertaissovittelua, jossa vertaissovittelijaksi koulutetut oppilaat sovittelevat oppilaiden välisiä konflikteja ja ii) aikuisjohtoista sovittelua, jossa sovittelukoulutuksen saaneet aikuiset auttavat osapuolia löytämään ratkaisuja haastavissa tapauksissa, joihin voi liittyä väkivaltaa, iii) oppilaan/aikuisen sovittelua esim. koulun henkilöstön ja oppilaiden välillä sekä iv) yhteistyötä paikallisen sovittelutoimiston kanssa, jolloin kouluyhteisö osallistuu laajempaan sovittelukäytäntöön, jolla ehkäistään yleisesti rikoksia.

VERSO-ohjelma käynnistyi kokeiluhankkeena vuonna 2000. Sen rahoitusta ovat tukeneet opetus- ja kulttuuriministeriö (2006–2007) ja Suomen raha-automaattiyhdistys RAY (2008). Nyt Suomessa on yli 10 000 vertaissovittelijaa ja 2 000 sovittelukoulutuksen saanutta aikuista, jotka toimivat sovittelun asiantuntijoina 400 esi-, ala- ja yläkoulussa, ammattikouluissa ja lukioissa. Sovitteluun osallistuu vuosittain 90 000 opiskelijaa ja näiden vanhempia sekä 8 000 koulun henkilöstöön kuuluvaa. Vuosittain sovitellaan yli 10 000 tapausta. Vuoden 2012 loppuun mennessä yli 20 000 oppilaan väliset konfliktit oli ratkaistu. Kestävä ratkaisu saatiin aikaan 95 prosentissa sovittelutapauksista, ja 87 prosenttia konfliktien osapuolista katsoi, että vertaissovittelu oli hyvä tapa ratkaista konflikteja.

VERSO käynnistyi vertaissovitteluna, joka on ratkaisusuuntautunut ja vapaehtoinen menetelmä. Siinä sovittelijoina toimivat oppilaat auttavat konfliktin osapuolia löytämään itse ratkaisun ja muuttamaan käytöstään. Menetelmän tarkoituksena on parantaa oppilaiden osallistumista, sosiaalisia taitoja ja aktiivista kansalaisuutta. Varhaiskasvatuksen sovittelumalli MiniVerso otettiin käyttöön vuonna 2011. Se käsittää empaattisen ja kunnioittavan tavan työskennellä lasten kanssa. Kaikissa tapauksissa ratkaisua etsitään keskustelussa, jossa keskitytään osapuolten kokemuksiin ja tunteisiin. Sovittelumenettelyn soveltaminen alkaa koko kouluhenkilöstön koulutuksella, jotta nämä perehtyvät restoratiivisen sovittelun keskeisiin menetelmiin: osallistuminen, kohtaaminen kasvokkain, vuoropuhelu ja ratkaisu. Henkilöstö valitsee vertaissovittelijoiksi koulutettavat oppilaat sekä aikuiset, jotka ohjaavat sovittelua. Koko maan kattava koulun sovittelijoiden kouluttajaverkosto (pääosin opettajia) auttaa sovittelukoulutuksen järjestämisessä yksittäisille kouluille kaikkialla Suomessa. Osallistava lähestymistapa tarjoaa oppilaille mahdollisuuden oppia konfliktinhallintaa, muuttaa omaa käytöstään myönteiseen suuntaan ja kantaa vastuuta omasta elämästään. Oppilaat oppivat empatiaa, sosiaalisia taitoja ja vastuullisuutta sekä hankkivat aktiivisen kansalaisuuden valmiuksia.

Koulun sovittelumetodologiaa ja tuloksia on jaettu kansainvälisissä konferensseissa, kuten Pohjoismaisessa konfliktinratkaisu- ja sovittelufoorumissa (NFM) Helsingissä, Reykjavikissa ja Oslossa, Euroopan rikossovittelufoorumissa (Euforumrj) Veronassa ja Bilbaossa sekä EMNI-konferenssissa Pariisissa. Tällä hetkellä koulun sovittelumetodologiaa sovelletaan Milanossa ja kahdeksassa petroskoilaisessa koulussa Venäjällä.

Ks: www.ssf-ffm.com/vertaissovittelu/vv

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen ja ~~haavoittuvien~~ syrjäytymisvaarassa olevien oppilaiden tuen yhdistäminen

Kansalaiskasvatuksen laaja-alaisuus näkyy myös siinä, että opetukseen ja oppimiseen on kehitetty lähestymistapoja, jotka perustuvat aktiivisiin ja demokraattisiin menetelmiin, joissa otetaan huomioon oppilaiden yksilölliset tilanteet ja elämänkokemukset. Aloitteisiin, joilla syrjäytymisvaarassa oleville oppilaille tarjotaan lisää aikaa ja/tai henkilökohtaista tukea elinikäiseen oppimiseen valmistautumiseksi, voi sisältyä merkittävä kansalaistaitoja ja kansalaisuutta koskeva osatekijä. Tällä hetkellä edistyminen tällä alalla on epätasaista kolmessa maassa.

- Suomessa on vapaaehtoinen kymppiluokka niille, joiden on parannettava taitojaan. Suomessa on kehitetty myös kaksivuotinen vapaaehtoinen JOPO®-ohjelma oppilaille, jotka ovat vaarassa jäädä ilman päästötodistusta ja/tai opiskelupaikkaa. Ohjelmaa toteutetaan lähiopetuksena ja työpaikoilla. Ohjelma käynnistettiin vuonna 2006, ja sitä arvioitiin vuonna 2009.
- Irlannissa siirtymävuosi (Transition year) on yksivuotinen ohjelma, kolmivuotisen senioriasteen ensimmäinen vuosi, joka antaa oppilaille mahdollisuuden kypsyä ja kehittyä ilman tutkintopaineita. Tällä hetkellä myös siirtymävuotta tarkastellaan osana keskiasteen opetussuunnitelmauudistusta.

- Ranskassa vaikeissa oloissa olevien alueiden kouluissa on jo 30 vuoden ajan sovellettu priorisoitua opetusta. Koko järjestelmää tarkastellaan parhaillaan sen vaatimattomien ja heikkenevien tulosten vuoksi. Vuoden 2013 lopussa laaditun diagnostisen raportin ja laajan kuulemisen johdosta ohjelmaa uudistetaan lukuvuoden 2014–2015 alkuun mennessä.

Suomessa joustavaa perusopetusta koskeva JOPO®-hanke on suunnattu oppilaille, joita näyttäisi uhkaavan syrjäytyminen jatkokoulutuksesta ja työelämästä

JOPO®-hanke (lyhenne suomenkielisistä sanoista ”joustava perusopetus”) käynnistettiin tammikuussa 2006 osana opetus- ja kulttuuriministeriön hanketta, jolla pyrittiin ehkäisemään koulunkäynnin keskeyttämistä 7. ja 9. luokilla. Se kattaa noin sata JOPO®-ryhmää, joihin kuuluu lähes 1 000 oppilasta (953 vuonna 2009). Kaksivuotisessa JOPO®-ohjelmassa tuetaan oppilaita, jotka ovat vaarassa syrjäytyä tai keskeyttää koulunkäynnin saamatta päättötodistusta, parantamalla koulussa viihtymistä ja moninaisin luokkaopetusta täydentävin toiminnoin. Opetuksessa noudatetaan opetussuunnitelman perusteita, mutta sovelletaan räätälöityjä ja oppilaskeskeisiä oppimismenetelmiä, joissa yhdistetään luokassa oppimista ja oppimista erilaisissa työympäristöissä, retkillä ja leirikouluissa. Toiminnassa yhdistetään moniammatillista koulujen välistä yhteistyötä, kunnallisia nuoriso-, sosiaali- ja terveyspalveluita sekä ammatillisia koulutuslaitoksia, lukioita ja oppilaiden työpajoja.

JOPO®-hankkeissa opetusryhmät ovat pieniä, enintään 10 oppilaan ryhmiä. JOPO®-opetustiimiin kuuluu opettaja, nuorisotyöntekijä ja sosiaalityöntekijä. JOPO®-ohjelma on tarkoitettu 14-vuotiaille (7.–9. luokka), ja siihen haetaan. Ohjelma tarjoaa oppimismahdollisuuksia, joissa otetaan huomioon oppilaan oma elämäntilanne, funktionaalista ja työhön perustuvaa oppimista ja työmuotoja sekä kohdennettua tukea ja neuvontapalveluja. Yhteistyöllä oppilaan perheen kanssa on suuri merkitys oppilaan tilanteen ja sopivien työtapojen arvioinnissa.

JOPO®-ohjelma arvioitiin vuonna 2009, ja sitä kehitettiin edelleen tätä seuranneina vuosina.

Irlannin siirtymävuosi

Siirtymävuosi (Transition year, TY) on yksivuotinen ohjelma, joka on kolmivuotisen senioriasteen ensimmäinen vuosi. Se toimii siltana yläkouluohjelman ja päästötodistukseen johtavan ohjelman välillä. Ohjelma on kaikkien keskiasteen koulujen saatavilla, ja tällä hetkellä 75 prosenttia kouluista tarjoaa ohjelmaa. Siirtymävuosi on useimmissa kouluissa oppilaille vapaaehtoinen. Siirtymävuosi tarjoaa oppijoille mahdollisuuden kypsyä ja kehittyä ilman tutkintopaineita. Se antaa oppijoille myös mahdollisuuden pohtimiseen ja arvostamaan oppimisen merkitystä. Tämä on tarpeen heidän valmistautuessaan työelämän, jatko- ja korkeakouluopintojen ja ihmissuhteiden jatkuvasti muuttuviin vaatimuksiin.

Kukin koulu suunnittelee itse siirtymävuoden ohjelmansa vahvistettujen suuntaviivojen pohjalta oppilaiden tarpeiden ja mielenkiinnon mukaisesti. Oman ohjelmansa sisältöä laatiessaan koulu ottaa huomioon paikallisyhteisön tarjoamat mahdollisuudet. Monissa kouluissa oppilaille tarjotaan siirtymävuoden aikana innovatiivisia, itseohjautuvia ja yhteistyössä hankittuja oppimiskokemuksia. Oppilaille tarjotaan mahdollisuuksia tutkia yksityiskohtaisemmin monia kansalaiskasvatukseen ja politiikan opetukseen liittyviä teemoja, kuten ihmisoikeuksia, tasa-arvoa, köyhyyttä, kulttuurienvälistä ymmärrystä jne.

Siirtymävuoden lopussa ei ole kansallista päättökoetta. Arviointia toteutetaan tavallisesti jatkuvana, ja se voi käsittää hankkeiden tai opinnäytteiden, suullisten, käytännön ja kirjallisten harjoitusten arviointia koulussa. Työharjoittelun tai vapaaehtoistyön kaltaisten toimintojen arviointiin osallistuvat usein näiden toimintojen järjestäjät tai tarjoajat. Joihinkin moduuleihin voi kuulua omia arviointijärjestelyjä. Vuodesta 2000 alkaen opetus- ja tiedeministeriö (Department of Education and Science) on antanut virallisen todistuksen siirtymävuoden suorittaneille koulujen antamien todistusten lisäksi.

Kuten muutkin senioriasteen ohjelmat, myös siirtymävuosi on tarkastelun kohteena käynnissä olevassa keskiasteen opetussuunnitelmauudistuksessa. NCCA kehittää parhaillaan yhteistyössä opettajien ja virastojen kanssa uusia koulujen suunnittelemia 45-tuntisia kursseja, joita kutsutaan siirtymävaiheen yksiköiksi.

Lisätietoja: www.ncca.ie/en/Curriculum_and_Assessment/Post-Primary_Education/Senior_Cycle/Transition_Year/#sthash.X6U69F8n.dpuf

Ranska ja koulu-uudistus, jolla pyritään sosiaalisesti oikeudenmukaiseen ja akateemisesti tasapuoliseen priorisoituun opetukseen

Ranskassa on jo 30 vuoden ajan toteutettu priorisoitua opetusta sosioekonomisten tekijöiden vaikutusten lieventämiseksi vaikeissa oloissa olevilla alueilla. Tällä hetkellä priorisoitua opetusta saa yhtensä 1,7 miljoonaa oppilasta, 18 prosenttia alakoulun, 20 prosenttia yläkoulun ja kaksi prosenttia lukion oppilaista. Ponnisteluista ja priorisoidulle opetukselle osoitetusta rahoituksesta huolimatta tulokset ovat olleet pettymys. Vuodesta 2007 alkaen priorisoidun opetuksen oppilaiden oppimistulokset ovat heikentyneet pakollisen koulunkäynnin lopussa.

Priorisoidun opetuksen politiikkaa on tarkasteltava uudelleen pikaisesti eriarvoisuuden poistamiseksi opetuksesta. Tätä varten käynnistettiin arviointiprosessi tammikuussa 2013 julkisten toimien nykyaikaistamisen yhteydessä. Heinäkuussa 2013 annetun diagnoosiraportin jälkeen toteutettiin kuukauden kestänyt kattava ammattiliittojen ja paikallisten toimijoiden kuuleminen marras–joulukuussa 2013. Suuntaviivat priorisoidun opetuksen kehittämiseksi annetaan vuoden 2014 alussa. Toimenpiteitä testataan ja pannaan täytäntöön lukuvuonna 2014–2015 ja sitä seuraavina lukuvuosina.

UUDISTUKSEN TAVOITTEET

SUOMI

Tasa-arvon edistäminen kaikilla opetuksen aloilla

Koulun toimintakulttuurin parantaminen ja tekeminen entistä osallistavammaksi

Oppilaan monipuolisen kasvun edistäminen ja yhteistyön tukeminen

RANSKA

Kansalaiskasvatuksen ja sekulaarien arvojen vahvistaminen

Syrjintään, koulun keskeyttämiseen ja haavoittuvien alueiden haasteisiin puuttuminen

IRLANTI

Oppilaskeskeisen opetussuunnitelman kehittäminen oppimiskokemusten ja -tulosten parantamiseksi
Demokratiavajeeseen ja

LUKU IV PÄÄTELMÄT JA KEHITYSEHDOTUKSET

Suomessa, Ranskassa ja Irlannissa yläkouluilla on kestävä vaikutus suurempaan määrään nuoria kansalaisia kuin millään muulla instituutiolla näissä maissa. Suomessa, Ranskassa ja Irlannissa käy koulua lähes 3,6 miljoonaa lasta ja nuorta, jotka osallistuvat yläkoulun opetukseen kolmesta neljään vuotta. Kyse on kriittisestä ajasta sellaisten aktiivisten kansalaisten kasvattamiseksi, joilla on vankat taidot, jotka tuntevat ihmisoikeudet ja kunnioittavat niitä. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvällä oppimisella on tässä prosessissa suuri merkitys.

Tässä kolme maata kattavassa yläkoulun opetussuunnitelmien selvityksessä analysoidaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevaa politiikkaa ja toimenpiteitä Suomessa, Ranskassa ja Irlannissa. Erityisesti siinä tarkastellaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevia opetussuunnitelmia Euroopan neuvoston demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevan peruskirjan keskeisten kohtien kannalta. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen opetussuunnitelmaa tarkastellaan laajassa merkityksessä ottaen huomioon koko koulun tarjoama oppimiskokemus, myös kurssien sisältö, käytetyt menetelmät sekä koulun toimintakulttuuriin liittyvät normit ja arvot.

Kussakin kolmessa maassa kohdataan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyviä haasteita, jotka koskevat kasvavaa demokratiavajetta, sosioekonomisia eroavuuksia, ääriliikkeitä, syrjäytymistä ja osallisuuden vähenemistä. On ratkaisevan tärkeää varmistaa, että Suomen, Ranskan ja Irlannin opetussuunnitelmauudistuksessa autetaan ihmisiä ottamaan vastuuta yhteiskunnasta ja helpotetaan nuorten aktiivista osallistumista. Vaikka selvitys koski kolmea maata, sen tulokset herättävät kiinnostusta opetussuunnitelmauudistuksien kannalta kaikkialla Euroopassa ja muuallakin.

Tässä luvussa tarkastellaan aloja, joilla kehittäminen on tarpeen sen varmistamiseksi, että demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus on oppimisessa pikemminkin keskeisessä asemassa kuin sen lisäosa tai jotain, joka nousee näkyväksi vain kriisiaikoina. Edistymistä tarvitaan oppimismenetelmissä, oppilaiden osallistumisessa, opettajien koulutuksessa, arvioinnissa ja koulun ilmapiirin parantumisessa sekä haavoittuvassa asemassa olevien oppilaiden suojelemisessa. Lopuksi luvussa esitetään joitakin tulevaisuutta koskevia neuvoja.

Osallistavien oppimismenetelmien kehittäminen

Aktiiviset ja osallistavat oppimismenetelmät tukevat niiden tietojen, taitojen ja asenteiden hankkimista, joita demokraattinen osallistuminen ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen edellyttävät. Vaikka onkin tärkeää oppia tosiseikat demokraattisesta kansalaisuudesta ja ihmisoikeuksista sekä tuntemaan näitä koskevia keskeisiä asiakirjoja ja julistuksia, näiden tosiseikkojen tunteminen ei riitä ilman taitoja, arvoja ja soveltamista käytäntöön. Kaikissa kolmessa maassa on pyritty painottamaan aktiivista oppimista demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa.

Suomessa opetussuunnitelman perusteissa määritetään demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvien taitojen ja tietojen yleiset tavoitteet, ja opetuksen tarjoajat, koulut ja opettajat määrittävät miten nämä tavoitteet saavutetaan. Opettajat soveltavat erilaisia aktiivisen, oppilaskeskeisen oppimisen menetelmiä. Parhaillaan on käynnissä paljon kokeiluja ulkoisten kumppanien kanssa, joita koulut voivat vapaasti valita itse. Opetushallituksen sähköinen alusta rohkaisee innovatiivisten lähestymistapojen jäsenneltyyn levittämiseen ja jakamiseen. Opetussuunnitelman perusteissa suositellaan, että oppilaat osallistuvat paikallisyhteisön toimintaan. Nykyinen opetussuunnitelma tarjoaa paljon mahdollisuuksia kehittää kysyntään perustuvaa vapaaehtoistyötä ja sisällyttää palveluoppiminen oppilaiden oppimiskokemuksiin esimerkiksi 9. luokan pakollisen ohjatun työelämään tutustumisen kautta tai Mannerheimin lastensuojeluliiton tukioppilastoiminnassa.

Ranskassa oppilaiden osallistumista yhteisön toimintaan, koulun opetustoimia ja kumppaneiden valintaa ohjataan kansallisen tason säännöksillä. Esimerkkejä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvistä opetustoimista ovat sukupolvien väliset hankkeet, joilla kehitetään eri ikäryhmien välistä solidaarisuutta ja joihin voi liittyä oppimisnäkökohtia. Ministeriö ylläpitää tietokantaa opetustoimista, mutta sillä ei ole kattavaa näkemystä koulujen aloitteista. La Vie Scolaire (kouluelämä) tarjoaa jäsennellyt puitteet luokkahuoneen ulkopuolisille tapahtumille ja toiminnalle, mutta sitä olisi piristettävä opettajien ja muun kouluhenkilöstön entistä vahvemmalla yhteistyöllä, ja kolmivuotisista kouluhankkeista olisi tehtävä johdonmukaisempia, jotta opetustoimista tulee oppilaille mielekkäitä.

Irlannissa aktiivinen keskustelun ja toiminnan kautta oppiminen on keskeinen piirre kansalaistaitojen, yhteiskuntaopin ja politiikan opetuksessa. Aktiivisen oppimisen painotus ilmenee kurssimateriaalista, opettajien täydennyskoulutuksesta, opetukseen osoitetusta ajasta ja arvioinnista. Mahdollisesti siirrettävä esimerkki hyvästä käytännöstä on sukupolvien välinen palveluoppimisen ohjelma ”Log on Learn”, jota sponsoroivat monikansalliset tieto- ja viestintäteknologiayritykset. Siinä pyritään kaventamaan digitaalista kuilua. Myös kansalaisjärjestöjen järjestämissä vapaaehtoistyön ohjelmissa edistetään sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja yhteisön hyvinvointia. Monet näistä ohjelmista eivät sisälly CSPE-ohjelmaan, ja vain muutama on suunnattu yläkoulun oppilaille.

Oppilaiden koulun hallintoon osallistumisen tukeminen

Oppilaskunnat ovat laboratorioita, joissa demokraattista kansalaisuutta voi harjoitella käytännössä. Ne tarjoavat oppilaille mahdollisuuden tulla kuulluiksi heihin itseensä vaikuttavissa asioissa. Kolmessa maassa on sitouduttu eriasteisesti oppilaiden koulun

hallintoon osallistumiseen. Tällä hetkellä oppilaskunnat eivät ole yläkouluissa pakollisia missään näistä kolmesta maasta. Siellä missä niitä on, niillä on pikemminkin neuvoa-antava kuin päätöksentekoon osallistuva tehtävä.

Suomessa yläkouluissa on paljon oppilaskuntia, ja niistä tulee pakollisia vuonna 2016. Kansalliset viranomaiset tukevat aktiivisesti oppilaskuntia esimerkiksi seuraamalla oppilaiden osallistumisen edistymistä ja oppilaskunnan toimintaa (2011) analysoidakseen edistymistä ja rohkaistakseen oppilaita osallistumaan. Tulokset osoittivat, että oppilaat voivat vaikuttaa luokan sääntöihin sekä siihen, mitä ja miten opitaan. Oppilaat suhtautuvat oppilaskuntiin myönteisesti: 70 prosenttia lapsista katsoo, että oppilaskunnat pyrkivät todella varmistamaan sen, että heitä kuullaan ja heihin suhtaudutaan vakavasti (Euroopan neuvosto, 2010). Viimeisimmässä kouluterveyskyselyssä, joka kattoi 80 prosenttia 8.–9.-luokkalaisista, todettiin oppilaiden osallistumisen lisääntyneen ja kouluilmapiirin parantuneen (THL, 2013): nuoret kokevat, että heillä on enemmän mahdollisuuksia vaikuttaa ja että heitä kuullaan useammin. Edistymisestä huolimatta oppilaskuntien toiminnan laajuus kuitenkin vaihtelee kunnittain ja kouluittain. Oppilaskyselyissä on myös noussut esiin jatkuvien toimien tarve kaikkien oppilaiden osallistumisen varmistamiseksi.

Ranskassa yläkouluissa ei ole oppilaskuntia, mutta valitut oppilaat edustavat tovereitaan luokkaneuvostoissa ja erilaisissa neuvoa-antavissa elimissä, kuten terveys- ja kansalaiskasvatuksen komiteoissa ja johtokunnissa. Komiteat perustavat kohderyhmiä, jotka osallistuvat aloitteisiin, joista koulun toimintasuunnitelma muodostuu. Arviointia oppilaiden osallistumisesta ja sen vaikutuksista ei ole tehty. Oppilaskunnat, joita on vain yläkouluissa, kärsivät näkyvyyden ja arvostuksen puutteesta. Hiljattain tehtyjen arviointien mukaan oppilaat kokevat, että koulun henkilöstö ei pidä heidän näkemyksiään merkittävinä, että heidän mielipiteitään ei huomioida ja että tiettyjä asioista ei saa käsitellä.

Irlannissa opetus- ja ammattikouluministeriö on ohjeistanut helpottamaan oppilaskuntien perustamista, mutta oppilaiden osallistuminen koulujen päätöksentekoon on edelleen satunnaista. Oppilaskunnilla ei ole virallista asemaa koulun hallinnossa, vaan ne päättävät pikemminkin siitä, mitä asioita haluaisivat tarkasteltavan ja tuovat nämä asiat kouluyhteisön tietoon. Koulujen rehtorit ja johtokunnat päättävät, missä määrin oppilaskunnat voivat vaikuttaa.

Opettajankoulutukseen investoiminen

Opettajilla on merkittävä asema demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa, jonka onnistuminen perustuu pitkälti heidän koulutukseensa. Opettajankoulutuksen perinteet ovat erilaisia kolmessa maassa. Suomessa on hyvin kunnianhimoisia ja valikoivia

opettajankoulutusohjelmia. Vain joka kymmenes hakija tulee valituksi opettajankoulutusohjelmaan. Ranskassa ja Irlannissa ollaan siirtymävaiheessa, ja demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvä opettajankoulutus tulee lisääntymään tulevina vuosina.

Suomessa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyviä opintoja sisältyy historian ja yhteiskuntaopin sekä uskonnon ja elämänkatsomustiedon opettajien koulutukseen. Rehtorit ja muut opettajat saavat valmiudet täydennyskoulutuksessa. Opettajat voivat osallistua vuosittain valtion rahoittamaan 1–5 päivän ammatilliseen täydennyskoulutukseen, jota järjestävät yliopistot, muut koulutusorganisaatiot ja kansalaisjärjestöt. Opetusministeriö määrittää opettajien täydennyskoulutuksen painopistealat ja vastaa resurssien tarjoamisesta yhteistyössä Opetushallituksen kanssa.

Ranska on yksi harvoista Euroopan maista, joissa on säädetty kansalaiskasvatusta koskevista valmiuksista kaikkien yläkoulun opettajien osalta, mutta käytännössä peruskoulutuksessa ja vapaaehtoisessa täydennyskoulutuksessa on tarkasteltu demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta vain vähän. Ministeriö määrittää vapaaehtoiselle täydennyskoulutukselle moninaisia painopistealoja, joista koulutuksen järjestäjät, esimerkiksi alueelliset opetusviranomaiset, valitsevat mieleisensä painopistealat. Ranskan hiljattain perustetut opettajakorkeakoulut (2013) ovat saaneet tehtäväkseen tarjota kaikille tuleville opettajille ja muulle opetushenkilöstölle kaksivuotisen koulutuksen aikana kaksi yhteistä moduulia, jotka koskevat moraalista opetusta ja tasavallan arvoja. Koulutusta arvioidaan ammattipätevyyden kokeessa.

Irlannissa yläkoulun opettajat valitsevat, haluavatko tutkintoonsa CSPE-erityismenetelmien moduulin. Käytännössä monet opettajat aloittavat CSPE-opetuksen ilman aiempaa koulutusta aiheesta. Opetus- ja ammattikouluministeriö tarjosi vuosina 1998–2009 kohdennettua ammatillista kehittämistä CSPE-opettajille, koordinoijille, rehtoreille ja apulaisrehtoreille. Siinä keskityttiin aktiivisen opetuksen ja oppimisen metodologioihin. Uuden junioriasteen kehyksen toteutuksen yhteydessä syksystä 2013 syksyyn 2019 Irlannissa osoitetaan sekä henkilöstöä että rahoitusta CSPE-opettajien jatkuvaan ammatilliseen kehittämiseen.

Mielekkäiden arviointimenetelmien suunnitteleminen

Myönteiset oppimistulokset demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa edellyttävät mielekkäitä arviointimenetelmiä. Vaikka oppilaiden demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvän tiedon hankkimista ja ymmärrystä Oppilaan jatkuvassa arvioinnissa otetaan huomioon oppilaiden erilaiset tarpeen ja pyritään kannustamisen kautta kehittämään oppimista

Oppilaan jatkuvassa arvioinnissa otetaan huomioon oppilaiden erilaiset tarpeen ja pyritään kannustamisen kautta kehittämään oppimista

voidaan arvioida standardimenetelmin, arviointi muuttuu haasteelliseksi, kun arvioidaan oppilaiden asenteita, toimia ja käyttäytymistä tai koulun ihmisoikeusilmapiiriä tai muutoksia näissä. Suomessa, Ranskassa ja Irlannissa sovelletaan erilaisia lähestymistapoja opettajien auttamiseksi niiden tietojen, taitojen ja asenteiden arvioimisessa, joita oppilaat hankkivat lukuisissa aineissa tai muissa koulun kokeiluissa.

Suomessa opetushallitus vahvistaa 9. luokan päättöarvioinnin kriteerit (tiedot, taidot, ymmärrys, soveltaminen), jotka koskevat myös demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta osana yhteiskuntaoppia. Päättökokeita ei ole. Oppimistuloksia arvioidaan kansallisesti vain otannan perusteella. Oppilaan jatkuvassa arvioinnissa otetaan huomioon oppilaiden erilaiset tarpeet ja pyritään kannustamisen kautta kehittämään oppimista. Opetuksen tarjoajina ja siitä vastuullisina kunnat arvioivat kouluilmapiiriä ja hyvinvointia eri tavoin.

Ranskassa yläkoulututkinnon kirjalliseen päättökokeeseen (”Diplôme national du Brevet”) sisältyy summatiivinen koe ranskan kielessä, matematiikassa, historiassa, maantiedossa ja kansalaiskasvatuksessa. Opettajat arvioivat oppilaan sosiaalisia taitoja ja kansalaistaitoja käyttäen standardoitua henkilökohtaista arviointivihkoa. Oppilaat saavat hyväksymismerkintöjä (Note de vie scolaire) osallistumisestaan kouluelämään. Merkinnät otetaan huomioon peruskoulun päättötodistuksessa. Ne käsittävät myös osallistumisen kouluelämään, läsnäolon ja koulun sääntöjen noudattamisen.

Irlannissa keskiasteen opetuksen päätteeksi järjestetään kansallinen koe kolmivuotisen kansalaistaitojen, yhteiskuntaopin ja poliittisen opetuksen osalta. CSPE-ohjelman lopullisesta arvioinnista 60 prosenttia perustuu aktiiviseen osallistumiseen oppilaan kahden pakollisen toimintahankkeen perusteella ja 40 prosenttia kirjallisen loppukokeeseen.

Maissa on tunnustettu arvioinnin haasteellisuus.

Suomessa opetussuunnitelman perusteiden uudistamisessa pyritään tarjoamaan opettajille enemmän tukea arviointiin, jotta päättöarviointi olisi johdonmukaisempaa, esimerkiksi määrittelemällä selkeämmät arviointiperusteet—tai luomalla erillistä materiaalia arviointiin kriteerien avaamiseksi. Ranskassa hyväksymismerkinnöistä (Note de vie scolaire) ja koko arviointivihosta keskustellaan osana yläkoulun opetussuunnitelman uudistusta.

Junioriasteen uuden opetussuunnitelman myötä Irlannissa ollaan siirtymässä keskitetystä päättöarvioinnista jatkuvaan koulussa tapahtuvaan opetuksen ja oppimisen arviointiin. Uutta CSPE-kurssia arvioidaan muiden kurssien ja oppiaineiden tavoin (iirin ja englannin kieltä sekä matematiikkaa lukuun ottamatta) jatkuvasti yksittäisissä kouluissa tai kouluverkoissa.

Kouluilmapiirin parantaminen ja heikommassa asemassa olevien oppilaiden suojeleminen

Koulutusjärjestelmällä ja kouluilla on merkittävä asema lasten ja nuorten oikeuksien suojelemisessa ja edistämisessä. Lapsi- ja nuorisoystävällinen koulutusjärjestelmä ja kouluympäristö auttavat torjumaan kaikkia väkivallan muotoja, kannustamaan kaikkien osallisuutta ja takaamaan heikommassa asemassa olevien lasten ja nuorten oikeudet. Kaikissa kolmessa maassa on toteutettu toimenpiteitä koulukiusaamisen torjumiseksi ja konfliktien ratkaisemiseksi.

Suomessa on pitkään toteutettu pragmaattisia ohjelmia, joilla koko koulu osallistetaan kouluilmapiirin ja koulussa viihtymisen parantamiseen sekä lasten elämänlaadun muuttamiseen jo varhain. Ohjelmat perustuvat pitkäaikaiseen ja vankkaan tutkimukseen sekä arviointiin, ja niitä on toteutettu menestyksekkäästi muissakin maissa. Tästä ovat esimerkkeinä KiVa™, kiusaamisen vastainen ohjelma, jossa tarkastellaan uhriutumisen moninaisia muotoja ja keskitytään pikemminkin sivustakatsojiin kuin kiusattuihin ja kiusaajiin, sekä VERSO vertaissovittelu ja restoratiivinen oppimismenetelmä kouluissa, joka koskee yli 10 000 lasta ja nuorta, jotka toimivat vapaaehtoisina koulutettuina sovittelijoina esikoulusta lukio-opetuksen loppuun. Esimerkkeihin kuuluvat myös vuotuinen koulurauhan julistus sekä tukioppilasohjelma.

Ranskassa on toteutettu paljon toimenpiteitä kouluilmapiirin parantamiseksi sekä syrjinnän ja kiusaamisen torjumiseksi kouluissa, joissa melko suuri vähemmistö oppilaista kärsii kiusaamisesta. Koulukiusaamisen vastainen suunnitelma laadittiin ja sitä toteutetaan ja arvioidaan yhteistyössä Ranskassa toimivan kouluväkivallan kansainvälisen tarkkailukeskuksen kanssa.

Irlannissa myönteisen kouluilmapiirin ja kiusaamisen vastaisten toimien merkitystä korostetaan toimitavoissa, demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevassa opetussuunnitelmassa sekä koulun toiminnoissa. Vuonna 2013 käynnistyi koko koulun kattavaa lähestymistapaa koskeva politiikka, mutta sen tuloksia on vielä liian varhaista arvioida. Sosiaalinen ja henkilökohtainen kasvatus ja terveyskasvatus -ohjelmaan (SPHE) sisältyy kiusaamisen vastaisia osioita. SPHE-tukipalvelut tarjoavat kouluille tukea kaikissa kiusaamisen vastaiseen toimintaan liittyvissä näkökohdissa koko koulun kontekstissa. Yksittäiset koulut soveltavat vertaissovittelun ja restoratiivisten käytäntöjen kaltaisia tekniikoita, ja Dublin City Universityn kansallinen kiusaamisen vastaisten toimien keskus tarjoaa verkossa välineitä kouluhenkilöstölle, lapsille ja nuorille sekä näiden vanhemmille/huoltajille. Vankkaa näyttöä toimien ja tukijärjestelmien menestyksekkyydestä on rajallisesti.

Kehitysehdotuksia

Kehitysehdotuksilla pyritään varmistamaan korkealaatuinen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus kaikille oppilaille. Ne koskevat kuutta keskeistä seikkaa: opetussuunnitelman kehittämistä, opettajankoulutusta, oppilaiden osallistumista, mielekästä arviointia, näyttöön perustuvaa politiikan kehittämistä sekä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen huippuosaamisen tunnustamista ja siitä palkitsemista.

Opetussuunnitelman kehittäminen

On varmistettava, että demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta opetetaan kaikilla asteilla soveltaen monialaista lähestymistapaa, ja lähetettävä voimakas viesti, että valmistautuminen aktiiviseen, tietoon perustuvaan kansalaisuuteen on yhtä tärkeää kuin valmistautuminen työelämään ja elinikäiseen oppimiseen.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus on sisällytettävä opetuksen laajaan uudistukseen. Yhteiskuntaopin ja muun demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvän opetussuunnitelman nykyisiä oppimistavoitteita on tarkistettava sen varmistamiseksi, että ne ovat mielekkäitä ja realistisia ja vastaavat demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen painopistealueita. On vältettävä kansallisten opetussuunnitelmien liiallista laajuutta, jolloin ne sisältävät enemmän materiaalia kuin on realistisesti mahdollista opettaa. On myös vältettävä opetussuunnitelman kaventumista, joka saattaisi vähentää demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta, varsinkin heikommassa asemassa olevissa kouluissa.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen opetusta on elävöitettävä ja siirryttävä julistusten sisällön, toimielinrakenteen ja hallinnon opettamisesta tarkastelemaan tapoja, joilla oppilaat osallistuvat toimintaan kouluissa ja yhteisössä. Opetuksessa on keskityttävä keskusteluun historiallisista tapahtumista, ajankohtaisista asioista ja niiden taustalla olevista arvoista. On luotava kumppanuuksia ammatillisen koulutuksen oppilaitosten ja korkeakoulujen kanssa koulujen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusohjelmien vahvistamiseksi.

On edistettävä Suomen Opetushallituksen tapaan sähköiselle alustalle laadittujen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen innovatiivisten käytäntöjen vastavuoroista oppimista. Koulut voivat ladata alustalle hankkeitaan.

On rohkaistava monipuolisen oppimisen ja vapaaehtoistyön sisällyttämistä opetussuunnitelmiin. Näin lisätään oppilaiden osallisuutta kouluissa ja yhteisöissä. Mallia voidaan ottaa Ranskan sukupolvien välisistä hankkeista ja Irlannin Log on Learn -hankkeesta. Palveluoppimista on käytettävä yhteiskunnan haasteiden ja mahdollisuuksien tarkastelemiseen. On harkittava vapaaehtoistyön sisällyttämistä opetussuunnitelmaan pakollisena osiona. On tuettava koulujen ja kansalaisjärjestöjen pitkän ajanjakson kumppanuuksia.

Opettajankoulutus

Opettajien laadukas ja tarkoituksenmukainen koulutus liittyen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen sekä lasten ja nuorten osallistamiseen on varmistettava sekä perus- että täydennyskoulutuksessa.

On tuettava kaikkien yhteiskuntaopin/ demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen opettajien jatkuvaa ja korkealaatuista ammatillista kehittämistä.

Mallia voidaan ottaa Suomen ”Lapsen oikeudet toiminnallisesti” -täydennyskoulutuksesta, jossa hyödynnetään draamapohjaisia oppimismenetelmiä ja Compasitoa.

Oppilaiden osallisuus

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta on hyödynnettävä keskeisten taitojen kehittämiseksi, koulun keskeyttämisen ehkäisemiseksi sekä kouluilmapiirin ja toimintakulttuurin parantamiseksi.

On tuettava oppilaiden vuorovaikutusta ja yhteistä aktiivista osallistumista kehittämällä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyviä simulointeja, pelejä, sosiaalisia verkostoja ja oppimista.

Kaikkien oppilaiden ja koko henkilöstön on osallistuttava konfliktin varhaisen ratkaisemisen kulttuurin kehittämiseen. Tässä voidaan ottaa mallia suomalaisista kokemuksista, jotka koskevat pitkäaikaisia näyttöön perustuvia ohjelmia, kuten tukioppilasjärjestelmää, kiusaamisen vastaista KiVa™-ohjelmaa ja VERSO-vertaissovittelua.

Oppilaskunnista on tehtävä pakollisia kaikissa kouluissa. On myös varmistettava, että oppilaiden näkemykset todella otetaan kouluissa huomioon. On varmistettava oppilaskuntien tärkeä asema koulun agendassa helpottamalla oppilaskuntatoiminnan sisällyttämistä opetussuunnitelmiin. On tarjottava opettajille koulutusta, jossa tarkastellaan oppilaan osallisuutta ja rohkaistava koulujen edistymistä laatimalla itsearviointimateriaalia.

Arviointi

On varmistettava, että kansallisen opetussuunnitelman uudistamisessa tarjotaan opettajille tukea arviointiin, jotta päättöarviointi olisi monipuolista ja yhdenvertaista.

Kouluja on rohkaistava hyödyntämään monipuolisia arviointimenetelmiä, kuten ryhmähankkeiden tai työnäytteiden arviointia sen osoittamiseksi, että oppilas on edistynyt tietojen, taitojen ja asenteiden omaksumisessa ja käyttäytymisessä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksessa. Tässä mallia voidaan ottaa Irlannin CSCP-arvioinnista.

Kouluja on rohkaistava määrittämään indikaattoreita ja toteuttamaan säännöllisiä arviointeja, jotta voidaan seurata muutoksia kouluympäristössä ja vastata niihin. Oppilaita on kannustettava osallistumaan tarkistuslistan laatimiseen yksilön, luokan ja kouluyhteisön käytäntöjen arvioimiseksi sen osalta, että

aktiivinen osallistuminen ja ihmisoikeudet ovat osa oppimistoimintaa.

On hyödynnettävä asiakirjoja ”The ABC: Teaching Human Rights manual” (YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimisto, 2003) ja ”Taking the Human Rights Temperature of Your School” (koulun ihmisoikeusilmapiirin mittaaminen).

Yhteiskuntaopin/kansalaistaitojen oppiminen on sisällytettävä julkisiin raportteihin koulun saavutuksista. Koulujen ja opetuksen tarjoajien on kannettava vastuu oppilaiden saavutuksista ja kansalais- ja ihmisoikeuskasvatus on sisällytettävä arviointitoimenpiteisiin.

Näyttöön perustuva politiikan kehittäminen

On seurattava jatkuvasti kouluilmapiirin kehitystä, oppilaiden hyvinvointia ja osallisuutta kouluissa sekä kerättävä kansallisen tason ja koulutason tietoja. Tässä voidaan hyödyntää Suomessa saatuja kokemuksia koululaisten terveys- ja hyvinvointiselvityksistä sekä kansalaiskasvatusta ja oppilaiden osallisuutta koskevista selvityksistä, jotka rohkaisevat itsearviointiin ja parannuksiin. Näiden tutkimusten tulokset on saatettava koulujen, poliittisten päätöksentekijöiden ja suuren yleisön saataville.

On tuettava vankkaa demokratia- ja ihmisoikeuskasvatukseen liittyvää tutkimusta, jotta saadaan tietoon perustuvaa näyttöä politiikan, opetuksessa sovellettujen strategioiden ja lähestymistapojen vaikuttavuudesta.

On edistettävä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen oppimistuloksia ja arviointia koskevaa tutkimusta sekä paikallista ja koulukohtaista politiikkaa. On tuettava tutkimusyhteenliittymiä tutkijoiden, ammattilaisten, päätöksentekijöiden, toimielinten ja järjestöjen kesken sekä eri alojen kesken.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen huippuosaamisen tunnustaminen ja siitä palkitseminen

On harkittava palkitsemisohjelmien perustamista oppilaiden, opettajien ja koulujen kansalaistaitojen oppimissaavutusten tunnustamiseksi. Tämä auttaisi lisäämään aktiiviseen kansalaisuuteen ja ihmisoikeuksiin kouluissa kiinnitettyä huomiota. Tässä mallia voidaan ottaa irlantilaisesta mallista ”Young Social Innovators”.

Olisi järjestettävä kansallinen koulujen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatushuippukokous huomion kiinnittämiseksi kansalaistaitojen oppimiseen ja menestyksekkäiden tutkimukseen perustuvien ohjelmien, opetusstrategioiden ja politiikan jakamiseksi.

LIITTEET

Borg S. ed., 2013. Demokratiaindikaattorit 2013. Oikeusministerion selvityksia ja ohjeita 52/2013. (Democracy Indicators 2013. (Reviews and guidelines of the Finnish Ministry of Justice 52/2013). [pdf] saatavilla osoitteesta: http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1381926978054.html.

Euroopan neuvosto (O'Shea, K. ed.), 2003. Demokraattista kansalaisuutta edistävään kasvtukseen liittyvää sanastoa. Yhteisen näkemyksen kehittäminen. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2003.

Euroopan neuvosto, 2010. Ministerikomitean suositus CM/Rec (2010)7 jäsenvaltioille Euroopan neuvoston demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevasta peruskirjasta. Saatavilla (sähköisesti) osoitteesta: https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1621697.

Euroopan unionin neuvosto. Koulutus 2010 -työohjelman täytäntöönpanon edistymistä koskeva neuvoston ja komission yhteinen raportti – Raportin hyväksyminen. Bryssel, 18. tammikuuta 2010, 5394/10, EDUC 11, SOC 21.

Department of Education and Skills, 2012. A Framework for Junior Cycle. Dublin.

Dillon, S., Ruane, B. & Kavanagh, A., 2010. 'Young Children as Global Citizens', in *Policy and Practice*, issue 11, Saatavilla (sähköisesti) osoitteesta: www.developmenteducationreview.com/issue11-perspectives3?page=show.

EACEA/Eurydice, 2005. Citizenship education at school in Europe. Bryssel: Eurydice.

EACEA/Eurydice, 2009. National testing of pupils in Europe: objectives, organisation and use of results. Bryssel: Eurydice.

EACEA/Eurydice, 2011. Teaching reading in Europe: Contexts, policies and Practices. Bryssel: Eurydice.

EACEA/Eurydice, 2012a. Entrepreneurship Education at School in Europe: National Strategies, Curricula and Learning Outcomes. Bryssel: Eurydice.

EACEA/Eurydice, 2012b. Key data on education in Europe 2012. Bryssel: Eurydice.

EACEA/Eurydice, 2013. Citizenship education at school in Europe. Bryssel: Eurydice.

Euroopan komissio, 2009a. Progress towards the Lisbon objectives in education and training. Indicators and benchmarks 2009. Commission staff working document, SEC (2009) 1616.

Euroopan komissio, 2009a. Avaintaidot muuttuvassa maailmassa. Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Luonnos Koulutus 2010 -työohjelman täytäntöönpanon edistymistä koskevaksi neuvoston ja komission yhteiseksi raportiksi, Bryssel, 25.11.2009, COM(2009)640 lopullinen.

Suomen opetushallitus, 2003. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2003 yläkoulua varten. Saatavilla (sähköisesti) osoitteesta: www.oph.fi/english/publications/2003/National_Core_Curriculum_for_Upper_Secondary_Schools_2003.

Suomen opetushallitus, 2004. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Saatavilla (sähköisesti) osoitteesta: http://www.oph.fi/download/139848_pops_web.pdf.

Suomen opetushallitus, 2012. Demokratiakasvatusselvitys suomalaisissa kouluissa vuonna 2011. Raportit ja selvitykset 2011:27. Opetushallitus. Saatavilla osoitteesta: http://www.oph.fi/download/139654_Demokratiakasvatusselvitys.pdf
Feron, E., 2008. Citizenship education in France. In: Georgi, V. B., ed. The Making of Citizens in Europe: New Perspectives on Citizenship Education. Bpb, Bonn.
Gellin M., 2011. Lapsikin osaa sovitella. Minkälaista oppimista koulujen restoratiivinen toiminta tuottaa. Saatavilla (sähköisesti) osoitteesta: http://www.ssf-ffm.com/vertaissovittelu/index.php?id=38.
Gould J., K. Hall Jamieson, P. Levine, T. McConnell, D. B. Smith, M. McKinney-Browning, K. Cambell (eds) (201?), Guardian of Democracy: The Civic Mission of Schools. The Leonore Annenberg Institute for Civics of the Annenberg Public Policy Center at the University of Pennsylvania and the Campaign for the Civic Mission of Schools. Saatavilla (sähköisesti) osoitteesta: www.civicmissionofschools.org, www.NCoC.net/guardianofdemocracy, www.annenbergclassroom.org, ja www.americanbar.org/publiced.
Hoskins, B. et al., 2006. Measuring Active Citizenship in Europe. CRELL Research Paper 4, EUR 22530 EN.
IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement), 2010a. ICCS 2009 International report. Civic Knowledge, attitudes, and engagement among lower-secondary students in 38 countries. Amsterdam: IEA.
IEA, 2010b. ICCS 2009 European Report. Civic Knowledge, attitudes, and engagement among lower- secondary students in 24 European countries. Amsterdam: IEA.

Jeffers, G. (2004) 'Some Challenges for Citizenship Education' Unpublished paper presented at SCoTENS Conference, Ballyconnell. *Principals and Teachers to NCCA.* Dublin: NCCA and Nexus Research Cooperative.
Kerr, D. et al., 2004. Citizenship Education Longitudinal Study: Second Annual Report. First Longitudinal Survey. Making Citizenship Education Real. Research Report RR531. [pdf] saatavilla osoitteesta: https://www.education.gov.uk/publications//eOrderingDownload/RR531.pdf.
Kerr, D., Keating, A. & E. Ireland, 2009. Pupil Assessment in Citizenship Education: Purposes, Practices and Possibilities. Report of a CIDREE Collaborative Project. Slough: NFER/CIDREE.
KiVa Koulu® -sivusto. Saatavilla (sähköisesti) osoitteesta: www.kivakoulu.fi/; myös englanniksi: www.kivaprogram.net/; ranskaksi: www.kivaprogram.net/fr, hollanniksi: www.kivaschool.nl/; ruotsiksi: www.kivakoulu.fi/framsida; viroksi: www.kivaprogram.net/estonia.
McWayne, C. et al., 2004. A multivariate examination of parent involvement and the social and academic competencies of urban kindergarten children. Psychology in Schools, 41, pp. 363-377.

Ministère de l'Education Nationale, 2013. (Eds Bergounioux A., L. Loeffel, R. Schwartz) *Morale Laïque. Pour un enseignement Laïque de la morale. Remise du rapport de la mission sur l'enseignement de la morale Laïque.*(Secular moral. Towards a secular moral education. Ministere d'Education.) [pdf] saatavilla osoitteesta: www.education.gouv.fr/cid71583/morale-laïque-pour-un-enseignement-laïque-de-la-morale.html.
Ministère de l'Education Nationalen verkkosivut, Eduscol:http://eduscol.education.fr.

Ministère de l'Education Nationale. Programme de l'école élémentaire dans le cycle des approfondissements (CE2, CM1 et CM2) – Instruction civique et morale [pdf] Available at: http://www.education.gouv.fr/bo/2008/hs3/programme_CE2_CM1_CM2.htm.
Ministère de l'Education Nationale. Programme de l'école élémentaire pour les 6 et 7 ans (CP et CE1) – instruction civique et morale [pdf] saatavilla osoitteessa: http://www.education.gouv.fr/bo/2008/hs3/programme_CP_CE1.htm
Ministère de l'Education Nationale, 2001. Programme d'enseignement d'éducation civique, juridique et sociale en classe de terminale BOEN hors série n°5 du 30 août 2001 [pdf] saatavilla osoitteessa: http://www.education.gouv.fr/bo/2001/hs5/som.htm.
Ministère de l'Education Nationale, 2011. Programme d'enseignement de l'histoire-géographie-éducation civique des nouvelles séries technologiques, classe de première (STI2D, STL, STD2A) BOEN spécial n°3 du 17 mars 2011 [pdf] saatavilla osoitteessa: http://www.education.gouv.fr/cid55414/mene1104163a.html.
Ministère de l'Education Nationale, 2006. Socle de compétences [Yhteinen tieto- ja taitopohja] (Décret du 11 juillet 2006) [pdf] saatavilla osoitteessa: http://eduscol.education.fr/pid23410/les-competences-socle-commun.html
Ministère de l'Education Nationale, 2008. Programmes d'enseignement du collège / éducation civique Bulletin Officiel spécial n°6 du 28 août 2008 [pdf] saatavilla osoitteessa: http://www.education.gouv.fr/pid20484/special-n-6-du-28-aout-2008.html.
Ministère de l'Education Nationale, 2010.Programme d'enseignement d'éducation civique, juridique et sociale en classe de seconde générale et technologique BOEN spécial n°9 du 30 septembre 2010 [pdf] saatavilla osoitteessa: http://www.education.gouv.fr/cid53317/mene1019676a.html.
Ministère de l'Education Nationale, 2011. Programme d'enseignement d'éducation civique, juridique et sociale en classe de première BOEN n°21 du 26 mai 2011 [pdf] saatavilla osoitteessa: http://www.education.gouv.fr/cid56295/mene1109954a.html.
Ministère de l'Education Nationale, 2013, Délégation ministérielle chargée de la prévention et de la lutte contre les violences en milieu scolaire: charte de qualité de la médiation par les pairs pour les intervenants dans les écoles, collèges, lycées [pdf] saatavilla osoitteessa: http://eduscol.education.fr/cid73610/guide-sur-le-climat-scolaire-et-mediation-par-les-pairs-a-l-ecole-primaire.html.

Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2012. Lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelma 2012–2015. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2012:8. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2012/liitteet/OKM06.pdf?lang=fi

Mintrop, H., 2002. 'Teachers and Civic Education Instruction in Cross-National Comparison' in NCCA (National Council for Curriculum and Assessment), 1999. Junior cycle curriculum (1999) [Online] saatavilla osoitteessa: www.ncca.ie.

NCCA (National Council for Curriculum and Assessment), 2005. Junior certificate. Civic, Social and Political Education. Guidelines for teachers (2005) saatavilla [sähköisesti] osoitteessa: www.ncca.ie.
L'Observatoire international de la violence à l'école (2011), Une enquête de victimation et climat scolaire auprès d'élèves du cycle 3 des écoles élémentaires, À l'école des enfants heureux… enfin presque. l'Unicef France. Saatavilla [sähköisesti] osoitteessa: http://www.unicef.fr/userfiles/UNICEF_FRANCE_violences_scolaires_mars_2011.pdf

L'Observatoire international de la violence à l'école (2011), Tirer les leçons de l'enquête nationale de victimation et climat scolaire en collège. Saatavilla (sähköisesti) osoitteesta: http://media.education.gouv.fr/file/10_octobre/52/9/Victimation-Tirer-les-lecons-de-l-enquete-nationale_197529.pdf

OHCHR (Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusvaltuutetun toimisto), 2003. The ABC: Teaching Human Rights manual. Yhdistyneet kansakunnat, New York ja Geneve.

Redmond, D. and P. Butler, 2003. *Civic Social and Political Education, Report on Survey of*
Shatkin, G. & Gershberg, A.I., 2007. Empowering parents and building communities: The role of school-based councils in educational governance and accountability. Urban Education 42, p. 582.

Steiner-Khamsi, G., Torney-Purta, J. and Schwille, J. (eds.) *New Paradigms and Recurring Paradoxes in Education for Citizenship: An International Comparison*. Oxford: Elsevier Science Ltd.
VERSO Vertaissovittelu. Englanninkielinen verkkosivusto. Saatavilla (sähköisesti) osoitteesta: www.ssf-ffm.com/vertaissovittelu/index.php?id=98.